

EMBERSICS JUDIT¹**Az iszlám és az állatokkal való bánásmód****Islam and the treatment of animals****Absztrakt**

A vallások állatokról alkotott felfogása sok mindent elmond magáról a vallási kultúráról és híveiről. Amennyiben vizsgálat tárgyává tesszük egyes vallások, különösen a nagy világvallások állatokkal való bánásmódját, közelebb kerülhetünk a hívők embertársaikkal kapcsolatos felfogásához, és a világhoz, földhöz való hozzáállásukhoz. Az iszlám, mint az egyik legnagyobb, és napjainkban a leginkább teret nyerő vallás tényleges megismeréséhez elengedhetetlen az állatokról alkotott nézeteinek megismerése. Ha megismerjük a Korán állatokról szóló tanításait, közelebb kerülünk a muszlim emberek világfelfogásához, mely magával hozza a jobb megértést, és így különbséget tudunk tenni az iszlámnak titulált szélsőségek és a valódi iszlám között.

Kulcsszavak: Állatok, iszlám, állatvédelem, vallások és állatok, állatokkal való jó bánásmód, állati jogok

Abstract

Religions' approaches to animals aptly describe both their religious cultures and believers. When inquiring into certain religions', especially the world's great religions' treatment of animals, we have the opportunity to attain a better understanding of the believers' perception of fellow humans, and attitude towards the world as well as the Earth. To effectively interpret Islam—one of the largest and nowadays the most rapidly expanding religion—it is essential to recognize its perception of animals. By familiarizing ourselves with the Quran's doctrine about animals, we can narrow the gap between our and Muslim's world view, which would result to a better differentiation between real Islam and the extremes which are often associated with Islam.

¹ Pázmány Péter Katolikus Egyetem, PhD hallgató - Pázmány Péter Catholic University, PhD student, E-mail: judit.embersics86@gmail.com ORCID: 0000-0001-5571-1617

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Keywords: Animals, Islam, Animal Protection, Religions and Animals, Humane Treatment of Animals, Animal Rights

BEVEZETÉS

Amikor a publikáció ötlete megszületett, a környezetem vegyes érzelmekkel reagált: a tudományos világban mozgók örömmel fogadták, hiszen szinte alig felkutatott területről van szó, így meglátták benne a potenciált. A szűkebb környezetem, a család, barátok aggódva fogadták, hiszen a jelenkori események láttán és hallatán okkal öntötte el őket a félelem, hiszen a mindennapi ember nem tesz különbséget egy vallás követői és a különböző szélsőséges csoportok között. A gyakorlati emberek félelemmel és gyanakvással reagáltak.

De miért olyan megbotránkoztató és félelmet keltő arról publikálni, hogy a nagy vallások egyike hogyan viszonyul az állatvilághoz?

Mindhárom oldal érthető, mert mindhárom oldalnak igaza van.

A tudomány eddig alig felkutatott területe az, hogy az egyes vallások, vallási irányzatok hogyan vélekedtek/vélekednek az állatokról. Ezen belül is nyilván, mivel a keresztény kultúrában élünk, nehezebben befogadható egy olyan vallás állatokról szóló tanításainak kutatása, mely nem éppen a békeszeretetről és humánusságáról vált ismertté az iszlámot nem ismerő átlagember számára.

Az átlagember az iszlám világgal általában különböző szélsőséges csoportok akciói kapcsán kerül közvetett vagy közvetlen kapcsolatba. Nincsenek – pontos – ismeretei magáról az iszlám vallásról, a Koránról, és az iszlám kultúráról. Azt hiszi el, amit a média közvetít felé, sőt, ma a helyzet olyannyira felfokozott, hogy minden olyan terület, téma, mely kapcsolatba hozható az iszlám vallással és kultúrával, félelemmel tölti el, óvatosságra inti és aggódásra készíteti. Arra a kérdésre, hogy ez az állapot kinek a hibája, nem tiszte e publikációnak választ adnia.

A fentiekre tekintettel, valamint tekintettel a téma érzékenységre, a publikációval célom nem lehet más, mint az iszlám vallás állatokról alkotott felfogásának tárgyilagos és tényszerű bemutatása.

De vajon mennyire lesz releváns ez a cikk a hadtudományok szempontjából? A már rengetegszer idézett gondolat szerint „egy nemzet nagysága és erkölcsi fejlettsége híven tükröződik abban, ahogyan az állatokkal bánik.” (Gandhi) Véleményem szerint a fenti idézet analógiájára, az állatokkal való bánásmód megismerésével rengeteg információt kaphatunk az egyes kultúrákról, és a közösséget, társadalmat alkotó emberekről. Az iszlám vallás állatokról alkotott nézeteinek megismerésével közelebb kerülhetünk az iszlám gondolkodás és világ megértéséhez, így nagyobb eséllyel tudunk majd különbséget tenni az iszlám vallás hívei és a különböző szélsőséges csoportok között. Ha vizsgálat tárgyává tesszük az egyes országok és kultúrák állatokkal való kapcsolatát, abból sok információt

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

tudhatunk meg magáról az adott ország vagy kultúra népéről, és más népekhez való viszonyáról.²

Persze, természetesen kizárólag csak ez, és a vallási felfogások alapján megítélni egy népet nem szerencsés, mivel a vallási nézetek értelmezése szubjektív, így akár torzulások is bekövetkezhetnek, aminek következtében az is előfordulhat, hogy egy népcsoport, vagy társadalmi csoport felfogása úgy eltávolodik az alapvallástól, hogy az felismerhetetlenné válik.

Az állatokkal foglalkozni és róluk gondolkodni egyáltalán nem új keletű, hiszen, ha végig nézünk a történelem népein, és vallásain, láthatjuk, hogy fontos szerepet foglaltak el az állatok: minden nagy vallás foglalkozott az állatokkal való bánásmóddal, és ezzel együtt minden népnek kialakult hitrendszere volt velük kapcsolatban. Ahogy a kereszténységnek, úgy az iszlámnak, a hindu vallásnak, a buddhizmusnak is konkrét és határozott elképzelése van az állatok világban elfoglalt helyéről.

Választásom azért esett az iszlám vallásra, mert, tekintettel a világban zajló eseményekre, a megismerését hasznosnak gondolom, tekintve, hogy a Magyar Honvédség miszsióinak nagyobb része muszlimok lakta területeken valósul meg.

Az iszlámot a hívei a legegyszerűbb, és ezért egyben a legjobb vallásnak is tartják. Parancsait könnyű követni, mert egyszerűek.³ A muszlimok Isten utolsó kinyilatkoztatásának tartják az Ítélet Nap (vagyis a világvége) előtt.

Annak érdekében, hogy hiteles forrásból tudjak meg minél többet magáról az iszlámról és az állatokkal való bánásmódról az iszlám kultúrában, interjút készítettem a Magyarországi Muszlimok Egyházának elnökével, Sulok Zoltán Szabolccsal, aki készségesen állt rendelkezésemre a válaszaival.

A publikációban való közreműködését ezúton is köszönöm!

AZ ISZLÁM VALLÁS KIALAKULÁSA

Mielőtt rátérnék konkrétan az iszlám vallás állatokkal kapcsolatos tanításaira, szükségesnek tartom vázlatosan és röviden bemutatni magának az iszlám vallásnak a kialakulását, mert minden vallást csak úgy tudunk megérteni, ha ismerjük a kialakulásának történetét, hátterét.

²Bár a párhuzam merész, de tudományos kutatások során készített statisztikák is igazolják, melyek szerint az erőszakos bűncselekmények elkövetői, valamint a sorozatgyilkosok nagy százaléka mielőtt bűnözővé vált, állatokkal kegyetlenkedett. A profilalkotás bűnüldözésben való megjelenésével világossá vált, hogy az állatkinzás az egyik legerősebb figyelmeztető jel arra nézve, hogy az elkövetője emberekkel is kegyetlenül fog bánni. Ennek alapján felvetődik az az érdekes kérdés, hogy ha egy kulturális közösség erőszakosan bánik az állatokkal, akkor a fent leírtak alapján következtetni lehet-e arra, hogyan fog más kultúrák emberével bánni?

³Helmuth von Glasenapp: Az öt világvallás. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Az iszlám vallás megjelenése előtt⁴ az Arab-félszigeten törzsi-nemzeti társadalmi viszonyok uralkodtak.⁵ Az arab törzsek (beduinok) általában nomád életmódot folytattak, de megjelentek a félnomád életformák is, köszönhetően az Arab-félszigetet átszelő kereskedelmi útvonalaknak, melyek mentén számos település jött létre. Mivel a társadalmi berendezkedésükre jellemző volt, hogy alapvetően törzsekbe, törzsszövetségekbe tömörültek, így a törzsi hovatartozás nagy jelentőséggel bírt. Szinte fanatikusan ragaszkodtak törzseikhez, és annak tagjaihoz. Ha megnézzük a félsziget földrajzi adottságait (sivatagokban gazdag, zord terület, kevés vízforrás), érthető, hiszen ezek szinte predesztinálták az ott élő törzseket a háborúkra, harcokra. A kevés vízforrás, valamint a kereskedelmi útvonalak felügyeleti jogának birtoklása ugyanis létfontosságú volt a törzsek számára, ezek megszerzéséért örökös harcban álltak. A bálványimádás és a politeizmus mellett élt a vérbosszú intézménye (tha'r) is, mely alapján a törzs megsértése esetén a törzs tagjai válogatás nélkül megölhették az ellenséges törzs tagjait.⁶

Az egyre növekvő közvetítő kereskedelem következtében kiéleződő társadalmi viszonyok miatt hatalmas különbségek alakultak ki egyes törzsek, törzsszövetségek között. Ezeket a lehetőségeket használta ki a Mekkába betelepülő Qurais-törzs, melyből Mohamed, a próféta is származott.⁷

Az írások alapján Mohamed küldetése i. sz. 610-ben kezdődött, a próféta 40 éves korában. Később, mikor küldetését elkezdvén szónoklatokat tartott, törvényszerű volt, hogy az arab törzsek megszokott élete nem feltétlenül fogja befogadni tanait. Elítélte a vérbosszút, a kegyetlenkedést és a bálványimádást; helyettük könyörületességet és jámborságot hirdetett. Amikor követőkre talált, bár tevékenysége első 3 évében csak szűk családi körben sikerült térítenie, egyre intenzívebben hirdette az egyistenhitet, és szorgalmazta a törzsi kultusz elhagyását. Éppen ezért, a tanait nem jó szemmel néző arabok bojkottot hirdettek ellene, így a kiközösítés veszélye fenyegette, ezért 622-ben Mohamed próféta elhagyta Mekkát, és Jathrib városába menekült (a „Próféta városa”, azaz Medina).⁸ Tehát az úgynevezett Hidzsra, Mohamed kivándorlása Mekkából Medinába nem menekülés volt, hanem önként vállalt kivonulás. Ezt tekintik a muszlim időszámítás kezdetének.⁹

⁴Ezt az időszakot nevezik pogánykornak – dzsáhiliyya-nak (forrás: Az iszlám keletkezése. Magyarországi Muszlimok Lapja.

www.mohamed.hu/index.php?menu=islamkel [2016.06.26.]

⁵Hajnal István: Mohamed, a próféta. Az iszlám születése. RUBICONline. A Rubicon történelmi folyóirat honlapja. 1. oldal

www.rubicon.hu/magyar/mohamed_a_profeta_az_iszlam_szuletese/ [2016. 06. 26.]

⁶Az iszlám keletkezése. Magyarországi Muszlimok Lapja.

www.mohamed.hu/index.php?menu=islamkel [2016.06.26.]

⁷Hajnal István: i.m. 1. o.

⁸Hajnal István: i.m. 1-2. o.

⁹Helmuth von Glasenapp: i.m. 97. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Mohamed rendezte a városban dülő viszályokat, majd a medinai arab és zsidó törzsekkel megkötött szerződés, a Medinai Alkotmány biztosította és tette le az alapjait a később kialakuló iszlám birodalomnak.¹⁰

Mohamed próféta itt alakította ki az iszlám vallás sajátos magvát, az Ábrahám-vallást.¹¹ Ábrahám próféta személyét az arabok ősatyjának tekintette, őt tartotta az első muszlim prófétának, valamint Mekka és az ottani szentély alapítójának.¹² Gyakorlatilag azzal, hogy Ábrahámgig nyúlt vissza, azt állította, hogy az iszlám az ősvallás, és így alapította meg a bálványimádás nélküli monoteizmus arab változatát.

A nyugati világ irodalmában¹³ Mohamed, mozgalmá megiszilárdítása érdekében – mivel ez nem csak vallási hittételek hirdetése volt, hanem elég erős politikai vonulatot is hordozott – harcokat indított a mekkaiak, és a félsziget még át nem tért törzsei ellen. A muszlimok szerint ez nem tekinthető igaznak, mivel a harcokat nem ő indította, hanem a mekkaiak és szövetségeseik sorozatos támadásokat folytattak, Mohamednek ezeket kellett viszszevennie.¹⁴ A támadók elleni harcot Isten rendelte el Medinában, a medinai időszak elején. Egészen addig a muszlimok a fizikai támadásra nem is reagálhattak (Sulok Zoltán Szabolcs).¹⁵

Mohamed tehát nem csak vallásalapító, hanem államférfi és hadvezér is volt egyben. Összefogta a törzseket és egy teljesen új, monoteizmuson alapuló világrendet alakított ki.

AZ ISZLÁM ÉS MÁS VALLÁSOK KAPCSOLATA

Az iszlám tanítása szerint, minden próféta az Egyetlen Igaz Istentől jött és küldetésük lényege ugyanaz volt, így egyik vallást sem ítélik el. A muszlimok hisznek – és így el is fogadják azokat – a más monoteista vallások kinyilatkoztatott könyveiben (így a Bibliában is) és tisztelik Prófétáikat. A Korán is arra ösztönzi Mohamedet, hogy folytasson párbeszédet

¹⁰Hajnal István: i.m. 3. o.

¹¹Ábrahámi vallásoknak nevezik a három fő monoteista vallást: a kereszténységet, zsidó vallást és az iszlámot. Gyökerei mindhárom vallásnak a judaizmusban találhatóak.

¹²Hajnal István: i.m. 3. o.

¹³Nyugati világ irodalmán itt különösen azokat a nem muszlim szerzőket értem, akik az iszlámmal is foglalkoztak, róla publikáltak.

¹⁴Például amikor a Hidzsra után 8 évvel 10 évre békét kötött a mekkaiakkal, a mekkaiak nagyon hamar megszegték azt. (forrás: Sulok Zoltán Szabolcs)

¹⁵Itt időszzerű a dzsihádm fogalmát tisztázni: a dzsihádm elsősorban egy belső, valláserkölcszi harc, mely a hívő lelkében megy végbe. Ez annyit jelent, hogy a muszlim ember egész életében az iszlám előírásainak próbál megfelelni, állandó tanulmányozásával törekszik a jóra. Megerősíti hitét, küzd a rossz ellen. Ezek az erőfeszítések (ez a dzsihádm szó szerinti jelentése) a hívő lelkében zajlanak le. A külső háború, amit a nyugati világ szent háborúként ismer, teljesen mást jelent, mint ami a nyugati emberben él. A szent háború fogalmáról, feltételeiről és egyéb kérdéseiről külön publikációt lehetne írni, így most ennek részletes bemutatásától eltekintek. Általában azonban elmondható, hogy a muszlimok többsége – ezt az interjú során az Elnök Úr is többször megerősítette – elítéli a dzsihádm jelszava alatt véghezvitt terrorakciókat, azokat semmiféleképpen nem tekintik iszlámhoz tartozónak.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

a nem muszlimokkal. Ezt nevezik vallásközi párbeszédnek.¹⁶ Mivel Allah teremtett mindent, így az emberiséget is, ezért, ha az emberek sokféleképpen gondolkodnak, az is Allah akaratára, így a vallások jelenléte és létjogosultsága nem vitatható.

Az iszlám vallás tehát meghagyja az embereknek a szabad választás jogát, a vallás-szabadság gyakorlását (a vallásuk szabad megválasztásáért a más vallású népek különadókat fizettek¹⁷). Nem az emberek feladata ugyanis megítélni egy-egy más vallású embert, hanem kizárólag Allah ítélkezhet felette a túlvilágon. Az iszlám követőjének csak belső meggyőződésből lehet lenni.

Az iszlám lényege az Istennek való engedelmisséggel elnyerni a békét, amit tulajdonképpen minden monoteista vallás is hirdet és mindig is hirdetett. A muszlimok szerint a különbség a monoteista vallások és az iszlám között, hogy azok egy-egy kiválasztott néphez, népcsoporthoz szóltak, szólnak; az iszlám viszont mindenkihez, minden emberhez szól.¹⁸

Történeti kialakulását vizsgálva megállapítható, hogy az egyik legfőbb különbség a keresztény és az iszlám világ között az, hogy a keresztény államokban megtörtént a szekularizáció, az iszlám országokban pedig nem. Az egyik lehetséges nyugati magyarázat erre az, hogy a kereszténység a Római Birodalomban alakult ki, ahol már kialakult egy fejlett jogrendszer, és így a vallásnak nem kellett az élet összes területét szabályozni. Az arab világban a sivatag törzsei között viszont nem lehetett jogrendszerről beszélni, így az ott kialakuló iszlámnak az élet minden területére kellett megoldást nyújtania. Ebből ered az, hogy a nyugati világban megtörtént a szekularizáció, az iszlámban viszont nem. A muszlimok felfogása szerint az iszlámban azért nem lehet szekularizáció, mert azzal az ember Isten törvényét elégtelennek ítélné, a sajátját pedig Isten törvényénél jobbnak tartaná. A szekuláris államban bármilyen törvényt hozhat a többség (például zsidó-törvények, újkori rabszolgaság stb.), mert elvész az isteni kontroll. Ezzel szemben az iszlám rendszerében a jogalkotókat és a jogalkalmazókat is köti az Isten által kinyilatkoztatott keretrendszer, amelyen belül lehet mozogni, de annak határait áthágni nem szabad. (Sulok Zoltán Szabolcs)

¹⁶A vallások közötti párbeszéd <http://www.mohamed.hu/index.php?menu=parbeszedvallas> [2016.06.26]

¹⁷ Sulok Zoltán Szabolcs elnök úr elmondása alapján két fajta adót különböztettek meg akkoriban a vallás kapcsán: az egyik volt „zakát”, amelyet minden muszlim ember fizetett, aki vagyonnal rendelkezett. A „dzsizja” a nem muszlimok adója volt, melyet az egészséges és munkaképes nem muszlim emberek fizettek.

¹⁸Haller Dóra: Az iszlám protokoll. Budapest Gazdasági Főiskola, Budapest, 2005. 44-45. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

ISZLÁM, A KÖZÉPÚT VALLÁSA¹⁹

Az iszlámot a hívei az arany középút vallásának tartják, mely tiltja a szélsőséget és a túlzást, mert Allah a muszlimokat mértékletességre inti, elveti a túlzást és a túlzott szigor.²⁰

Az iszlám hit fő forrása a Korán. Ezt tekintik az iszlám jog elsődleges forrásának is. Ezt egészítik ki Mohamed próféta szóbeli nyilatkozatai, verbális tanításai és jóváhagyásai, és az általa követett gyakorlat, hagyományok, melyeket irányadónak tekintettek. Ezt nevezik Szunnának.²¹ Ezeket összegyűjtötték, és ún. hadiszokban (nagy gyűjteményekben) írásban rögzítették.

A Szunna a Korán mellett az iszlám másik legnagyobb hit- és jogforrása.²² Ha adott élethelyzetre vagy jogi kérdésre sem a Korán, sem pedig a Szunna nem ad egyértelmű választ, és a muszlim jogtudósok körében sincs közmegegyezés adott kérdésben, egy erre képzett személy, a mufti hoz döntést. Ezt a vallásjogi döntést nevezzük fatwa-nak. Meg kell még említeni a fikh fogalmát, mely származtatott vallásjogot jelent, melyben már lehet némi eltérés. Emiatt lehet az iszlám területek között óriási eltérés, de mivel még mindig a középúton vannak, megférnek egymás mellett. (A fikhnek is a Korán és a Szunna által kijelölt kereten belül kell lennie, különben helytelen a fatwa, és nem követhető. [Sulok Zoltán Szabolcs])

Tekintettel arra, hogy az iszlámot a középút vallásának tartják, az interjú során az elnök úr a szélsőséges mozgalmakkal kapcsolatban – hiszen a világban zajló események miatt nem mehettünk el szó nélkül e kényes kérdés mellett – levezette, hogy az iszlámban három nagy terület létezik: vannak a hittételek, van a vallásjogi iskola, és van a módszer. Az iszlám magvát alkotó hittételek elvileg mindenki számára ugyanazok, hiszen ezek egyértelműen megismerhetők a Koránból és a Szunnából. A származtatott vallásjog (fikh) tulajdonképpen azért alakult ki, mert volt olyan, hogy egy élethelyzetre a Korán nem tartalmazott egyértelmű szöveget. Ilyenkor próbáltak véleményt formálni, amit a próféta megfelelően javított, így kristályosodtak ki a vallásjogi keretek. A vallásjogi keretek vizsgálata azért fontos, mert ami kívül esik a vallásjog területén, az már nem tartozik az iszlámba. Így tehát, mivel az iszlám a középút vallása, ami kirívóan szélsőséges és kívül esik az iszlám keretein, azt a muszlimok nem tekintik iszlámnak. Az irányzatokat az iszlámon belül a módszer különbözteti meg egymástól. (A módszer gyakorlatilag nem más takar, mint a próféta életét, vagyis, hogy hogyan kell az iszlámnak megfelelő életet folytatni.) Ugyanakkor a Próféta módszerétől való eltérés az, ami miatt szélsőségessé válhat egy irányzat. Elmondta azt is a világban zajló események kapcsán, hogy az iszlám világ csak a tettet tudja minősíteni,

¹⁹Az iszlám arab szó, mely jelentése: az isten iránti odaadás, belenyugvás isten akaratába. Az iszlám egy komplett életvezetési módszert ad az embereknek – forrás: Sulok Zoltán Szabolcs.

²⁰Az Iszlám a középút vallása.
<http://www.mohamed.hu/index.php?menu=kozep> [2016.06.26.]

²¹A Próféta szent szokásai.

²²Helmuth von Glasenapp: i.m. 101. old.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

magát az elkövetőt nem zárhatják ki a vallásból, mert ezt a büntetést az iszlám nem ismeri. A szélsőséges mozgalmak állatokkal való bánásmódját tehát, azért, mert a muszlimok nem tekintik iszlámnak, nem vizsgáltam a publikáció elkészítése során.

ISZLÁM ÉS AZ ÁLLATOK

„És az Isten minden mozgó teremtményt vízből teremtett. Van közülük, amely a hasán mászik és van közülük, amely két lábon jár, és van közülük, amely négyen. Az Isten azt teremt, amit akar. Bizony, a Teremtő mindenk felett Hatalmas” (Korán 24:45).

Anyaggyűjtés közben meglepődve tapasztaltam, hogy mennyi tanítást fogalmaz meg az iszlám az állatokkal kapcsolatban.

A fenti idézet egybeesik azzal, amit Sulok Zoltán Szabolcs elnök úrtól hallhattam: a Földön minden Isten teremtése, tehát minden Isten törvénye alatt áll. Az emberek pedig Isten helytartói, akiknek többek között a Föld megóvása is feladatuk. Az állatok védelme kapcsán is azt kell alapul venni, hogy minden Isten teremtésének eredménye, így minden, ami létezik, Istent szolgálja, tehát minden létezőnek célja van. Ezért minden létező megérdemli a megbecsülést. Ezekből következik, hogy Isten helytartóinak, azaz az embereknek megbecsüléssel és arra figyelemmel kell bánniuk az állatokkal, hogy ők is Isten teremtményei. Ebből adódóan például nem szabad őket túlterhelni, továbbá rendes étkezést és ivóvizet kell számukra biztosítani. Számos olyan esetre lehet rálelni a Szunnában, amelyben ez a figyelmesség és méltányosságon alapuló bánásmód megmutatkozik.²³ Így például az az eset, amikor a Próféta társaival való utazása során egy időre magára hagyta társait, akik megláttak egy madarat két tojással a fészkeben. A tojásokat elvették, mire az anyamadár kétségbeesetten elkezdett körözni a fejük felett. A Próféta visszatérve látta a jelenetet, ezért ezt a kérdést intézte a társai felé: „Ki okozott lelki fájdalmat ennek a madárnak azzal, hogy kivette a tojásokat a fészkéből? Helyezzétek vissza őket!”²⁴ Ebből a történetből is kitűnik, hogy a fizikai fájdalomokozás tilalmán túl a mentális sérülés okozása is tilos, tehát a pszichikai (lelki) fájdalomokozás sem megengedett. A pszichikai megterhelés tilalmára más példákat is találunk, mint például, hogy nem szabad megölni egy állatot más állat szeme láttára, vagy az állat előtt élezni a kést, amivel később levágják, illetve a vágóhídra sem szabad kegyetlenül elvonszolni.²⁵

Az emberek szempontjából ártalmas állatokat bár meg lehetett ölni, amennyiben volt konkrét és nyomós ok rá, de ebben az esetben sem szabadott szükségtelen fájdalmat okozni nekik. Ez azért érdekes, mert ha rápillantunk az európai középkori kultúrára, akkor a

²³Simon Róbert: Állat és ember az „Ábrahám vallásokban” – különös tekintettel az iszlámra. Vallástudományi Szemle. IV. évf. II. szám. 2008. Zsigmond Király Főiskola, Budapest 19. o.

²⁴Al-Hafiz B.A. Masri: Animals in Islam. Athene Trust Publisher, 1989.

www.ask-a-muslim.com/aimals_in-islam/ [2016. 08. 08.]

²⁵Hojjat ul-Islam and Muslemin, Hussein Ahmadi Qomi: The Rights of Animals in Islam with special reference to the Holy Quran. www.imamreza.net/eng/imamreza.php?print=13479 [2016.08.08.]

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

következő esetet olvashatjuk: egy 1386-os normandiai eset szerint a normandiai Falaisban kivégeztek egy disznót, mert halálra harapott egy gyereket. Előbb emberi ruhába öltöztették, ugyanolyan sebeket ejtettek rajta, mint amilyeneket ő okozott áldozatának, majd felakasztották. Az ítéletet hivatalos hóhér hajtotta végre.²⁶ Általában azzal indokolták azokat az eseteket, mikor egy állat embert ölt, vagy bántott, hogy a Biblia nem ad jogot az állatnak az emberek bántására – az állatok ilyen viselkedése csak a sátán műve lehet, így a büntetés tulajdonképpen a sátán megleckéztetéséül szolgált.²⁷ Teljesen más tehát a két kultúra és vallás viszonyulása az állatokhoz. Amennyiben az iszlám kultúrában szükséges egy állat leölése, azt a legkevesebb fájdalommal kell megtenni.

A Próféta elhaladt egyszer egy állat mellett, melynek sebhely volt az arcán, mire így szólt: „A mindenható Isten átkozza meg azt, aki levágta egy állat valamilyen testrészét.” Tehát, az iszlám bűnnek tekinti egy állat bántalmazását, kíntását, a velük való kegyetlen bánásmódot.²⁸ Egy másik történet szerint egy nő a Pokolra jutott, amiért bezárta a macskáját anélkül, hogy biztosította volna számára az ételhez és az ivóvízhez való hozzájutás lehetőségét.²⁹

Az állatokkal való bánásmód csak akkor lehet fájdalmas és kemény, amikor egy még nagyobb fájdalom elkerülése a cél. Mindig törekedni kell azonban arra, hogy az állatot a lehető legkevesebb fájdalom érje. Mohamed megtiltotta követőinek, hogy állatokat bántalmazzanak, vagy, hogy többel terheljék őket, mint amennyit bírnak. Például a muszlimokkal szemben az iszlám megköveteli, hogy vegyék figyelembe az állat kondícióját és képességeit, amikor a hátán szeretnének utazni, mivel nem szabad szenvedést vagy fájdalmat okozni ezzel az állatnak. Nem szabad továbbá túldolgoztatni a háziállatokat.³⁰ Szükségtelenül nem szabad a muszlim embernek cipeltetnie magát az állattal, sőt, nem szabad az állat hátán aludni, vagy ott szükségtelenül időt tölteni.³¹ Megtiltotta továbbá azt is, hogy célba lövésre használják őket, mivel az kíntás. Ugyanígy megtiltotta az állatviadalt is. Sőt, amennyiben jót tesznek egy állattal, megbocsátást nyernek Istentől. Ha például megetetnek, megitatnak egy rászoruló teremtményt, jutalmukat elnyerik majd Allah előtt. Egy esetet ismertetek ennek igazolására: egy ember, aki úton volt, nagyon megszomjazott, majd talált egy kutat. Lement a kútba és ivott, majd mikor feljött a kútból látta, hogy ott áll egy lihegő kutya, aki a port ette szomjúságában. A férfi így szólt: ez a kutya olyan szomjas, mint én

²⁶ Galántai Zoltán: Kivégzett disznók, mély-ökológusok. <http://beszelo.c3.hu/98/11/24galan.htm> [2009.10.23.]

²⁷ Dr. Gyöngyösi Zoltán: Az állatok joga és jogalanyisága. Jogi fórum. 3. o. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/192> [2009.09.20.]

²⁸ RaghībAs-Serjani: Az etika és az értékek fontossága az iszlám civilizációban. www.islamHouse.com [2016.05.02.]

²⁹ Al-Háfiz B.A. Masri: i.m.

³⁰ Hojjat ul-Islam and Muslemin, Hussein Ahmadi Qomi: i.m.

³¹ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

voltam. Így lement a kútba, megtöltötte saruját vízzel, és megitta a kutyát. Allah pedig megköszönte neki.³²

Az iszlám kultúrában az állat – ugyanúgy, mint minden létező – tisztelete a hit része, így védelme egyfajta morális felelősség is (Sulok Zoltán Szabolcs), más élőlény élete iránti felelősségtudat tehát a vallásban gyökerezik.³³

Természetesen, mint minden társadalomban, az iszlám kultúrában is előfordulnak állatbántalmazások. Ez azonban elítélendő, és ahogy már Sulok elnök úr is megfogalmazta, az állatbántalmazás olyan cselekedet, melyet nem fogad el az iszlám. A régi korokban, aki bántott egy állatot, annak az uralkodó határozhatta meg büntetését, mindenki tudta azonban, hogy ez bűn. Sőt, a muszlimok úgy tartják, hogy Allah megparancsolta a jót, és megtiltotta a rosszat minden dologra vonatkozóan. Így tehát, egy muszlim ember a rosszat nem hagyhatja szó nélkül: amennyiben lehetősége van tenni a rossz ellen, tegyen valamit; ha semmit nem tud tenni, legalább szóljon ellene. Ha pedig arra sincs lehetősége, akkor imádkozzon a rossz ellen. Ha tehát a muszlim ember állatkínzást lát, tennie, vagy legalábbis szólnia kell ellene. (Sulok Zoltán Szabolcs)

Amennyiben egy állat veszélyes az emberre, a kisebb rossz az, ha az embert megvédi azzal, hogy megöli az állatot. Bár mindkettő Allah teremtménye, még sincs egyelőség ember és állat között. A Koránban is található erre való utalás: „He (God) it is Who made you vicegerents on earth (Qur'an 35:39).”³⁴ Az ember tehát egyfajta helytartó, aki rendelkezik a szabad akaráttal, így használatába állíthatja a természetet, és így az állatokat is, de csak mértékkel, mert minden teremtmény, így az állat is Allahot imádjá.

Az állatkínzás tehát deviáns viselkedésnek számít, aki ilyet tesz, nem az iszlám szerint él. (Sulok Zoltán Szabolcs)

Állatokat megengedett házi kedvencként tartani, de az iszlám vallás különbséget tesz tiszta és tisztátalan állatok között. Arra a kérdésemre, hogy mi az, amiért egy állat tiszta és tisztátalan, mi alapján kategorizálják be, az elnök úr válasza az volt, hogy ezt nem lehet pontosan tudni, isteni parancs alapján elfogadják. Amennyiben új fajt fedeznek fel, a már meglévő „lista” alapján analóg módon besorolják valamelyik csoportba (például: ragadozó

³²Az iszlám környezetvédelemre ösztönző tanításai.

<http://www.mohamed.hu/index.php?menu=kornyezet> [2016. 06. 26.]

³³A nyugati világban megfigyelhető, hogy a szekularizáció révén kettévált az állam és az egyház, és így a jogszabályok is a vallástól látszólag teljesen függetlenül alakulnak. Manapság már olyan dolgokat kell jogszabályokkal szabályozni, amelyek morális kötelességeink lennének. Ilyen terület az állat- vagy környezetvédelem, vagy akár a gyermekvédelem. A jogszabályok mindig egyfajta külső kényszert jelentenek, de azért belátható, hogy a nyugati társadalom többsége erkölcsi kötelességének érzi az állatok védelmét. A vallási kultúra persze a szekularizált államokban is érződik a jogszabályokon, hiszen a nyugati keresztény országok sokszor a vallást aféleképpen építik be a jogszabályaikba, hogy olyan erkölcsi elvek mentén alakítsák ki őket, amelyek a keresztény felfogásból eredeztethetőek. Ez azonban nagyban különbözik egy olyan világ jogrendszerétől, melyben a szekularizáció nem történt meg.

³⁴ Al-Hafiz B.A. Masri: i.m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

vagy növényevő). Azok az állatok tiszták, melyeket meg lehet enni. A tisztátalan állatokkal nem lehet érintkezni, és nem lehet őket kedvencként tartani. A kutya például tisztátalan állatnak minősül, így őt kedvencként sem tartják, de munkavégzésre (őrzésre, terelésre, nyomkeresésre stb.) használható. Sőt, a prófétai tanítás szerint az ítélet napjának egyik jele, ha a kutyáinkat jobban szeretjük, mint a gyermekeinket. Függetlenül azonban attól, hogy egy állat tiszta vagy tisztátalan-e, mivel minden állat hasznos, hiszen Allah teremtette és Allah nem teremt semmit sem cél nélkül, még ha káros is az emberiségre, megilleti a kíméletes bánásmód.

Az elnök úr véleménye szerint manapság az iszlám országok és iszlám társadalmak tekintetében eltávolodás figyelhető meg az iszlámtól. Mivel rossz a helyzet, még az emberek is sokszor szükségét szenvednek, így intézményesített állatvédelemről sem nagyon lehet beszélni.³⁵

Az iszlám történetében a mai napig megfigyelhetők rituális szertartások is, melyek alkalmával állatokat is áldoznak. Az *Id-álAdhá* (az Áldozat Ünnepe) az iszlám világ egyik legfontosabb ünnepe, melyre a mekkai zarándoklat utolsó fázisában kerül sor. Ilyenkor a világ összes muszlimja ünnepel, függetlenül attól, hogy zarándoklaton van-e vagy sem, Mekka irányába fordulva levágnak egy állatot (ha anyagilag képesek erre), hogy bűneik bocsánatot nyerjenek.³⁶ A hús egyharmadát megtartják, a többit pedig a szegények között szétosztják. Az állatáldozat egy bibliai történetre utal, melyben Ábrahám képes lett volna feláldozni saját fiát, hogy teljesítse Isten akaratát, de mivel kiállta a próbát, egy kost kellett feláldozzon fia helyett. A vágás Isten dicsőítésének szól, mellyel az ember kinyilvánítja, hogy kész Isten parancsát teljesíteni.³⁷

HALAL

Az állatok iránti könyörület egy magasabban megnyilvánuló foka az ihszán és az érzéseik tiszteletben tartása. Ez gyakorlatilag azt a Próféta parancsot jelenti, amely megtiltja, hogy állatot a húsáért kínozzanak levágáskor (jelentsen ez akár pszichológiai kínt, vagy az életlen kés használatával okozott fizikai fájdalmat).³⁸

A halál szó az iszlám jog szerint azt jelenti: megengedett, törvényes. Tehát, ezt állati élelmiszerekre vonatkoztatva, azok a húsok számítanak halálnak, melyeket a muszlim emberek megehetnek. Tiltott dolog például a levágáskor kifolyt vér, nem az iszlám előírása szerint levágott állat, ragadozó állatok és madarak, és minden ilyesmikkel szennyezett élelmiszer, a disznóhús, vagy nem rituális vágásból származó állat húsa (ilyen például a

³⁵ A középkori iszlám területeken azért sokkal jobb volt a helyzet. A városokban élelmet és vizet helyeztek el bizonyos pontokon az állatok számára, így segítve őket. (forrás: Sulok Zoltán Szabolcs)

³⁶ Haller Dóra: i.m. 37. o.

³⁷ Haller Dóra: i.m. 53. o.

³⁸ RaghíbAs-Serjani: Az etika és az értékek fontossága az iszlám civilizációban.

www.islamHouse.com [2016.05.02.]

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

nem emberi cselekvés következtében elhulló állat húsa – betegség, időskor miatt elpusztultak; vagy amely állatok élete tiltott módon lett kioltva: fulladással, agyonütéssel, lelövésével vagy egyéb ragadozó általi elfogással). Ezek a „haram”, vagyis tiltott dolgok kategóriájába tartoznak.³⁹

A halal hús azt jelenti, hogy az iszlám törvényeinek megfelelően került levágásra az az állat, amelyik a húsát adta. Mit jelent az iszlám törvényeinek megfelelő levágás? Muszlim ember által véghezvitt olyan vágás, mely közben Allah nevét említik, így kérve az engedélyt ahhoz, hogy kioltásuk más élőlény életét, majd éles késsel, az állatnak a lehető legkevesebb fájdalmat okozva át kell vágni a két nyaki artériát, a légcsövet és a nyelőcsövet anélkül, hogy a gerincvelőt elszakítanák. Ügyelni kell arra, hogy a vágásra szállításkor ne szenvedjen, sőt arra is figyelni kell, hogy pszichés terhelés se érje az állatot. A halal vágásba az is beletartozik, hogy ha keresztény vagy zsidó vágja le az állatot az artériák, a nyelő- és a légcső elvágásával, a muszlim ember evés előtt említi Isten nevét, s ezzel lesz teljesen halal a hús. (Sulok Zoltán Szabolcs)

ÖSSZEGRZÉS

Minden teremtmény a Földön érző lény. „Nincs állat a földön, de madár sincs, mely szárnyain repül – ők ugyanolyan közösség, mint ti vagytok” (Korán 6:38).

A vallási kultúrákat összehasonlítani, versenyeztetni egymással, hogy melyik a kegyesebb, a könyörületesebb, felesleges és haszontalan próbálkozás. Rengeteg múlik a vallási hittételek és kinyilatkoztatások értelmezésén. Minden vallási kultúrának ugyanis voltak, vannak, és lesznek fénykorai, valamint sötét időszakai. Ráadásul ahhoz, hogy egy kultúrát össze tudjunk hasonlítani egy másikkal, nagyon mély ismeret szükséges mindkét kultúra irányába.

Az iszlám vallás felületes megismerése sajnos nem elég ahhoz, hogy teljes képet kapjunk az állatokkal való bánásmódjukról, mégis, vannak olyan gondolatok, melyek iránymutatóak.

Az iszlám törvénykezés általános szabályként fekteti le a Föld minden embere számára azt a tételt, hogy senki nem okozhat semmilyen kárt az Univerzumnak. A Próféta szavaival: „la darar wa la dirar”, vagyis, nem szabad ártani és nem szabad visszaadni az ártalmat.⁴⁰

Az állatok védelme, tekintve, hogy kinyilatkoztatott⁴¹ szöveg szól az állatokkal való bánásmódról, nem lehet kérdéses az iszlámban, és nem lehet benne eltérés irányzatoként sem, hiszen a kinyilatkoztatás egyértelmű. Az állatokkal való kedves és könyörületes bánásmód alól még a háború sem ad felmentést.

³⁹ <http://magyariszlam.hu/mikmagyar/articles.php?article> [2016. 05. 02.]

⁴⁰ RaghíbAs-Serjani: i.m.

⁴¹ Allah a Próféta által közvetítette akaratát.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Mohamedet, a Prófétát megkérdezték társai, hogy az állatokkal szembeni jóság megjutalmazásra kerül-e a másvilágon. Azt válaszolta: Igen, minden élő teremtménnyel szembeni jóság megkapja a jutalmát. (Sulok Zoltán Szabolcs)

Az iszlám állatokról alkotott felfogását tanulmányozva elgondolkodtató az „önérték” szó értelmezhetősége. A nyugati világok jogrendszerei ugyanis – a jelenlegi felfogás szerint – már azért részesítik védelemben az állatokat, mert azok önértékkel bírnak. Eddig a felfogásig eljutni persze nem volt egyszerű. Az iszlám világ pedig többek között azért részesíti eredendően védelemben őket, mert Isten teremtményei, így létük egészen biztosan nem felesleges, még akkor sem, ha jelentéktelenek, vagy éppen ártalmasak az emberek számára. Figyelemmel pedig arra, hogy amennyiben jól bánnak egy élő teremtménnyel, a túlvilágon megkapják jutalmukat, felmerülhet a kérdés, hogy értelmezhető-e egyáltalán az „állat önértéke” kifejezés az iszlám felfogásában?

Nyilvánvaló, hogy az eredmény tekintetében nincs lényegi jelentősége annak, hogy mi alapján, miért védik az állatokat egyes kultúrák. Az állatvédelem elméletben megvalósul, nem számít, hogy milyen alapon. Azonban fontos tisztán látnunk, hogy a miértek a tudomány előrehaladásában, és egy kultúra megismerésében kiemelkedő jelentőséggel bírnak, hiszen a védelem gyakorlati megvalósulásában, realizálódásában igencsak lényeges kérdés, hogy miért védünk egy adott értéket.

Azért védünk valamit, mert jutalmat várunk, vagy, mert egy nagyobb erő hozta létre; vagy azért védünk valamit, mert annak önértéke van?

Alapvető a különbség a két felfogás között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Al-Hafiz B.A. Masri: Animals in Islam. Athene Trust Publisher, 1989. www.ask-a-muslim.com/aimals -in-islam/ [2016. 08. 08.]
2. Az Iszlám a középút vallása. <http://www.mohamed.hu/index.php?menu=kozep> [2016.06.26.]
3. Az iszlám keletkezése. Magyarországi Muszlimok Lapja. www.mohamed.hu/index.php?menu=iszlamkel [2016.06.26.]
4. Az iszlám környezetvédelemre ösztönző tanításai: <http://www.mohamed.hu/index.php?menu=kornyezet> [2016. 06. 26.]
5. A vallások közötti párbeszéd. <http://www.mohamed.hu/index.php?menu=parbeszedvallas> [2016.06.26]
6. Dr. Gyöngyösi Zoltán: Az állatok joga és jogalanyisága. Jogi fórum. www.jogiforum.hu/publikaciok/192 [2016.08.08.]
7. Galántai Zoltán: Kivégzett disznók, mély-ökológusok. <http://beszelo.c3.hu/98/11/24galan.htm> [2016.08.08.]
8. Hajnal István: Mohamed, a proféta. Az iszlám születése. RUBICONline. A Rubicon történelmi folyóirat honlapja. www.rubicon.hu/magyar/mohamed_a_profeta_az_iszlam_szuletese/ [2016. 06. 26.]

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

9. Haller Dóra: Az iszlám protokoll. Budapest Gazdasági Főiskola, Budapest, 2005.
10. Helmuth von Glasenapp: Az öt világvallás. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984.
11. Hojjat ul-Islam and Muslemin, Hussein Ahmadi Qomi: The Rights of Animals in Islam with special reference to the Holy Quran. www.imamreza.net/eng/imamreza.php?print=13479 [2016.08.08.]
12. <http://magyariszlam.hu/mikmagyar/articles.php?article>
13. Raghíb As-Serjani: Az etika és az értékek fontossága az iszlám civilizációban. www.islamHouse.com [2016.05.02.]
14. Simon Róbert: Állat és ember az „Ábrahám vallásokban” – különös tekintettel az iszlámra. Vallástudományi Szemle. IV: évf. II. szám. 2008. Zsigmond Király Főiskola, Budapest 2008.

DEÁK JÓZSEF¹**A Belügyi Szemle létrehozását, működését szabályozó parancsok, utasítások 1962-1966****The orders of the foundation and control operation's of the Interior Review 1962-1966****Absztrakt**

A Belügyi Szemle, bő félévszázados fennállása során – alkalmazkodva az aktuális állami, kormány-, konkrét belügyi és társadalmi (bizonyos korokban a legelső helye: párt-) elvárásokhoz –, hatékonyan segítette a belügyi szervek munkatársainak szakmai képzését, a legjobb hazai és nemzetközi gyakorlatok felkutatását, tudományos igényű elterjesztését, tökéletesítését. Jó fórumul szolgált a hazai és külföldi belügyi, rendészeti-elméleti, gyakorlati problémák, tapasztalatok megismertetéséhez, megvitatásához, elemzéséhez. Eközben erősítette a magyar rendvédelmi, rendészeti szervek együttműködését, munkakapcsolatát. Az 1962-ben (a belügyi folyóiratok összevonásáról, egyben a Belügyi Szemle megalapításáról szóló) született belügyminiszteri parancs szerint: „A jövőben fokozottabban kell segíteni a Belügyminisztérium előtt álló politikai-szakmai feladatok magasabb színvonalú végrehajtását”²

Kulcsszavak: Belügyi Szemle, Belügyminisztérium, politikai-szakmai feladatok, legjobb gyakorlat

Abstract

The Interior Review, during its existence of more than half a century – adapting itself to the current state, government (or party, in certain times), interior and social expectations – effectively helped the professional training of the employees of the Ministry of Interior, the tracing, publication and perfection of the best domestic and international practices. It served well as a forum to meet, discuss

¹ Nemzeti Közszerzőgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: deak.jozsef@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-7661-4485

² Deák József: The Police, then Interior Review for the forming of the science of law enforcement; from its beginning to the change of the political system, West Bohemian Historical Review, 2014/2, Pilsen–Hamburg, 240. o.

and analyse domestic and international interior ministry, law enforcement and practical problems and experiences. Meanwhile it also strengthened the relationship and cooperation between the Hungarian law enforcement bodies.

By the order of the Ministry of Interior in 1962 (of the merging of the magazines of the interior and the foundation of the Interior Review), According to it "In the future the higher level execution of the political-professional tasks of the Ministry of Interior have to be facilitated more."

Keywords: *Interior Review, Ministry of Interior, political-professional tasks, best practices*

1. TÖRTÉNELMI SZAKMAI HÁTTÉR

A korszak magyarországi történelmében az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni magyar belpolitikai helyzet rendezésének egyik fontos eleme volt, hogy az 1960-as évek elején Kádár János, a Magyar Dolgozók Pártjából, a forradalom leverését követően újjászervezett állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkára, meghirdette az „Aki nincs ellenünk, az velünk van” elvét, lehetővé téve a „csendes többség” (a nem aktív ellenzék) zavartalanabb életét.³

Ebben a konszolidálódó légkörben az 1960-as évek első felében, Magyarországon intenzív filozófiai irodalmi, történelmi, vallási és egyéb viták zajlottak.⁴

Új folyóiratok indultak, 1961-ben az Új Írás, 1963-ban a Kritika, változatosabb lett a kritikai élet.⁵

Nem kizárható, hogy a friss alapítású folyóiratok között az új elnevezéssel, kibővült tartalommal megjelenő Belügyi Szemlének egyfajta mértékadó szerepet is szántak. Mert ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan napirendre került a Belügyminisztérium, új helyzet-höz igazodó átszervezése is. „A hatvanas évek elején kialakuló új belügyminisztériumi struktúra (a korábbi főosztályi tagozódás helyébe a főcsoportfőnökségek, csoportfőnökségek, önálló osztályok, osztályok, alosztályok rendszere lépett) nem hagyta érintetlenül az informálásért felelős szervezeteket sem.”⁶

„A Belügyminisztériumban már az 1950-es évek elején igény jelentkezett a tapasztalatok közreadására, tudományos igényű művek készítésére. Ennek irányítója és összefogója

³ M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961-1969 HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Kht. – Zrínyi Kiadó, 2008. 12. o.

⁴ Uo. 15. o.

⁵ Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története, Pannonica Kiadó, Szekszárd, 2000, 440. o.

⁶ Müller Rolf: Belügyi Információs jelentések, 1964–1990, In: Gyarmati György (szerk.): Az átmenet évkönyve 2003, Trezor 3., Sorozatszerkesztő Kónyáné dr. Kutrucz Katalin, Bp., Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Bp., 2004. 148. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

a BM Tanulmányi és Módszertani Osztály volt, színtere pedig az 1953-ban alapított Rendőrségi Szemle lett.”⁷

Ennek megfelelően a Belügyminisztérium Kollégiuma 1962 áprilisában megtárgyalta a BM sajtótermékei, folyóiratai szakmai színvonalának vizsgálatát, megállapítva, hogy a sajtó eszközeivel jobban kell segíteni a BM előtt álló feladatok színvonalas végrehajtását.⁸

A Belügyminisztérium Kollégiuma 1962. április 12-i ülésén tárgyalta meg a minisztériumban megjelenő sajtótermékek, valamint folyóiratok szakmai és politikai színvonalát. Megállapította, hogy a sajtópropaganda eszközeivel az elkövetkező időszakban jobban, hatékonyabban kell támogatni minisztérium politikai-szakmai feladatainak végrehajtását. E célból olyan egységes elméleti folyóirat létrehozását határozta el, amely az egész Belügyminisztériumban felmerülő elvi, politikai és szakmai kérdéseket tudományos színvonalon elemzi, majd és magyarázza.

2. „SZIGORÚAN TITKOS” BELÜGYI NYILVÁNOSSÁG

Ez a folyóirat lett a Belügyi Szemle, amelynek létrehozásáról, a Magyar Népköztársaság belügyminiszterének, (akkor Pap János) „Szigorúan Titkos!” minősítésű 0023. számú parancsa, 1963. július 18-án jelent meg.⁹

Ebből egyebek közt kiderül, hogy 1963. január hó 15-től az akkori „Rendőrségi Szemlé”-t a „Büntetés-végrehajtási Szemle”, a „Testnevelési és Sport Szemle” megszüntetése mellett egységes belügyi szemlévé kell fejleszteni. Ennek megfelelően az új folyóirat neve „Belügyi Szemle” lett.

A Belügyi Szemlélt létrehozó, majd „megrendszabályozó” 1966-os belügyminiszteri parancs és a folyóirat minősítésével kapcsolatban tudjuk, hogy „Ha a bizalmasság jogi fogalma összhangban van a szakma érdekeivel és segíti a szervezet hatékony működését, akkor betölti küldetését. A titok mítosza akkor alakul ki, ha a jogi meghatározás nem nyújt jól követhető eligazítást, ha az önkényes minősítésnek semmi köze nincs a szakmai kívánalmakhoz, és ha a titok egyetlen funkciója a rosszul működő szervezet belső bajainak eltagadása, a civil társadalom kontrolljának kizárása. Létrejön a valóságtól elszigetelt zárt világ, ami erősíti azt a hitet, hogy itt más normák érvényesülnek, hogy mi a törvények felett állunk, hogy számunkra minden megengedett.”¹⁰

A rendszerváltás utáni történések igazolták a fenti megállapítást.

⁷ Boda József: A tudomány az állambiztonság és a nemzetbiztonság szolgálatában, In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: Rendészettudományi gondolatok, írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából, Budapest, 2014, 104. o.

⁸ Deák József: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok, Társadalom és honvédelem, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos folyóirata, 2013/3–4. szám, Bp., 2014., 410. o.

⁹ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0023. számú parancsa, Budapest, 1963. július 18. ÁBTL 4. 2. 10-21/23/1962

¹⁰ Finszter Géza: Rendészetelmélet. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014, 174. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A rendészeti szaklap létrehozásával kapcsolatos konkrét feladatsort a – szintén a belügyminiszter által jóváhagyva – titkárság vezetője (Borgos Gyula r. ezredes), által készített parancsmelléklet¹¹ tartalmazta. Eszerint a „Belügyi Szemle” feladata a párt politikájának a szakmai munkára való „vonatkoztatása”, realizálása; a belügyi állomány politikai és szakmai képzettségének fejlesztése; a tudományos eredmények átvételének és felhasználásának segítése. Ennek során fórumot biztosítva az elmélet és a gyakorlat terén felmerült problémák megvitatására, tisztázására; a gyakorlati tapasztalatok elemzésére, értékelésére és általánosítására; a nemzetközi tapasztalatok felhasználására, ismertetésére; a belügyi szervek együttműködésének, munkakapcsolatának erősítésére.

Figyelemre méltó, hogy első számú feladat a „párt politikájának a szakmai munkára való vonatkoztatása, realizálása” csak ezt követi „a belügyi állomány politikai és szakmai képzettségének fejlesztése”, ahol a politikai jelző ugyan elsőként szerepel, de az „és” kötőszó ezzel egyenrangúvá, ugyanolyan jelentőségűvé emeli a szakmai képzettség fejlesztését. Már itt, 1962-ben (!) megjelent harmadik feladatként a tudományos eredmények átvételének és felhasználásának segítése, mégpedig egyebek közt fórum biztosításával az elméleti és gyakorlati problémák megvitatására, tisztázására. A következő, negyedik feladat a gyakorlati tapasztalatok elemzése, értékelése és általánosítása, míg a nemzetközi tapasztalatok esetében elegendő azok felhasználása, ismertetése. Ezeket már nem kellett a hazai gyakorlati tapasztalatok mintájára elemezni, értékelni, pláne általánosítani.

Déri Pál rendőr alezredes (1953-55, valamint 1961-84 között főszerkesztő) ekként emlékezett a tudományos kezdetekre: „Nem volt egyszerű feladat a tudományos igényeknek azonnal megfelelni, hiszen akkor még nem volt a BM-nek tudományos kutatásokat szervező intézménye. Ehhez át kellett törni a belügyi misztifikációt, és a külső tudományos élet kiváló embereit vettük igénybe, akik a bűnözés elleni küzdelemben szintén érdekelték voltak. Mi nem tettünk különbséget a külsők és a belsők között, sem a véleményük igazsága, sem a tiszteletdíjak tekintetében.”¹²

„A belügyi szervek együttműködésének, munkakapcsolatának erősítése” – meghatározott feladat lévén – megismerhetőkké váltak a Belügyminisztériumon belüli egyes szolgálati ágak feladatai, egymással való kapcsolatuk, kölcsönhatásaik, fejlődhetnek az egyes szakterületek. „Bevezettük a szerzők év végi mutatóját, vagyis azt, hogy melyik szerveztől hány szerző írását közöltük. Ezzel elértük, hogy a vezetők felkérésünk nélkül külső szervezőinké váltak. Egy-egy ügyes felderítés vagy értelmes hozzászólás után maguk biztatták beosztottaikat, hogy írják meg a Szemlének, sőt egy-egy tartalmas tanulmány megírásához szabadnapokat adtak.”¹³

* A 110 példányban készült parancsot, az elosztó szerint megkapták a miniszterhelyettesek, országos parancsnokok, a központi fő- és önálló osztályvezetők, továbbá a megyei (budapesti) rendőrfőkapitányok.

¹¹ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0023. számú parancsa, Budapest, 1963. július 18. ÁBTL 4. 2. 10-21/23/1962

¹² Déri Pál: Az ötvenéves Belügyi Szemlére emlékezve. Belügyi Szemle, 2003/1, 12. o.

¹³ Uo. 9. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

„A modern rendészet kialakulásától, a rendészet elméletét tudományos igényességgel kutató személyeknek adott volt a publikálási lehetőség, így a leírtak elérték a rendészeti szakmai köröket, és a végrehajtó állományhoz.”¹⁴

Nem véletlenül készült 110 példányban a BM-parancs, ezt gyakorlatilag minden belügyi vezető, és az irányított szervek felsővezetői köre megkapta, hiszen a szerkesztőség megfelelő tájékoztatása érdekében az állományt érintő politikai, szakmai kérdéseket és feladatokat tárgyaló értekezletekre, megbeszélésekre a Szemle főszerkesztőjét a szakmai vezetőknek meg kellett hívniuk. Ez azonban, mint a Belügyi Szemle főszerkesztőinek beszámolóiból kiderült, hullámzó eredményességgel teljesült – és már három év múlva, 1966-ban, újabb belügyminiszeri parancs kiadását tette szükségessé, mint hamarosan láthatjuk.

Már a Szemle életre hívásának 10. éves évfordulója alkalmából dr. Déri Pál r. alezredes, az általa készített főszerkesztői írásos előterjesztésben is több támogatást kért ezen a téren: „az MSZMP Belügyminisztériumi és a BM IV. Főcsoportfőnökségi Bizottsága segítse a szakfolyóirat törekvését, hogy a Belügyminisztérium munkáját alapvetően érintő egy-egy fontosabb párt- és szakmai állásfoglalás esetén azok ismertetése és a végrehajtására való mozgósítás érdekében az illetékes vezető időben adjon a Szemlének tájékoztatást.”¹⁵

Hisz a sikeres vezetői munka alapfeltétele, hogy a vezető folyamatosan rendelkezzen a szervezete irányításához és vezetéséhez szükséges információkkal.¹⁶

Az irányító csoportfőnök, szakmai vezetőként ezt három év múlva mindkét lappal kapcsolatban – alighanem személyes érintettség okán is – másként látta.: „A főszerkesztők folyamatosan rendelkeztek mindazokkal az információkkal, amikkel a Belügyminisztérium más központi osztályvezetői. Meghívást kaptak a BM központi közvetlen és területi szerveinek értekezleteire, tanácskozásaira, betekintheztek az értékelő jelentéseikbe, összefoglalóikba.”¹⁷

A Szemle szerkesztőségének informálása azonban, mint olvashattuk, a rendszerváltás hajnaláig hagyott kívánni valót maga után, ezért dr. Finszter Géza r. őrnagy főszerkesztő az 1987-es írásos beszámolójában javasolta ismételt felülvizsgálni a Szemle működtetéséhez szükséges, elengedhetetlen írott és szóbeli információs forrásokat, amelyek bővítése a szerkesztőségnek is dolga, de a belügyi vezetés jövőbeni megértő támogatására szintén számítottak.

A Belügyi Szemlét, kisebb-nagyobb intenzitással működve, szerkesztőbizottság szerkesztette. Az első szerkesztőbizottságába bekerült a BM II. Főosztály helyettes vezetője, az ORFK bűnügyi csoportfőnöke, a BM Tanulmányi és Módszertani Osztály vezetője, a BM

¹⁴ Sallai János: A magyar rendészettudomány etablációja. Belügyi Szemle, 2015/6, 14. o.

¹⁵ A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNLOL) M-KS 844 3cs 63 ő. e., MSZMPBMBIZ, KAR 17808 51-1/3/-4/1973, 17. o.

¹⁶ Kovács Gábor: A rendészeti szervezetekben lejátszódó vezetési folyamatok. In: Horváth József – Kovács Gábor (szerk.): A rendészeti szervek vezetés és szervezéselmélete. NKE RTK, Budapest, 2014, 62. o.

¹⁷ MNLOL, M-KS 844 3cs 73 ő. e., MSZMP Bm 8-as Bizottsága 51-8/2/12/1976, Jegyzőkönyv az 1976. szeptember 16-i végrehajtó bizottsági ülésről, 6. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Terv és Pénzügyi Főosztály vezetője, a BV országos parancsnoka, valamint az Országos Tűzrendészeti Parancsnokság helyettes vezetője, illetve az akkori protokollszabályoknak megfelelően, a bizottságban való részvételre felkérték a BM Pártvégrehajtó Bizottságnak agitációs-propaganda titkárát. A szerkesztőbizottság titkára a folyóirat főszerkesztője volt, akivel az élén, a bizottság határozatainak végrehajtását – a folyóirat szerkesztését – a szintén a szerkesztőbizottság irányítása alatt működő szerkesztőség végezte. A szerkesztőbizottság működésének pozitívumaira és hiányosságaira egyebek közt Mándi Sándor, a Szemlét és a Magyar Rendőrt is felügyelő csoportfőnökek az 1976-os írásos előterjesztése¹⁸ is rámutatott: a szerkesztőbizottságok tagjai általában képviselték a BM főcsoportfőnökségeinek, országos parancsnokságainak a lapokkal szemben támasztott igényeit, segítették a témák felkutatását, a cikkek megíratását. A jelentés mégis azt állapította meg, hogy mindkét lap, szerkesztőbizottságainak tevékenysége a vizsgált időszakban visszaesett, üléseik ritkábbak voltak és gyakran csak a kiküldött anyagok, javaslatok észrevételezése formájában nyilvánult meg. A szerkesztőbizottság aktivitása mérséklődésének okát abban látta az előterjesztés, hogy tagjaik egy részét nyugállományba helyezték, illetőleg más beosztásba, ezért újjászervezésük indokoltnak mutatkozott.

A folyóiratot eleinte havonként 8 000-2 000 példányszámban, példányonként 100-150 oldal terjedelemben jelentették meg és 4 Ft-os áron adták ki. Előfizethették a Belügyminisztérium valamennyi szervének beosztottai, az ügyészségek, bíróságok, rendészeti szervek és tudományos intézetek. A folyóirat bevétele és kiadása közötti különbözetet a BM Terv és Pénzügyi Főosztály volt hivatott biztosítani. Az elképzelések szerint az egyes szakmai területek munkáját érintő szigorúan titkos politikai-szakmai cikkeket, tanulmányokat a folyóirat „Szigorúan titkos” mellékleteként kellett volna megjelentetni térítés nélkül, kizárólag az érintett szakmai szervek részére. A mellékletek példányszámait és elosztását a szerkesztőbizottság határozta meg. Ilyen példányra kutatásaim során nem találtam, a főszerkesztői visszaemlékezések sem említik. Az 1963-tól, eleinte negyedévente megjelenő, külföldi sajtószemle fordításokat tartalmazó melléklete, a Külföldi Figyelő, vagy más néven a Belügyi Szemle Tájékoztatója is csak „Szolgálati Használatra!” minősítésű volt.

3. RENDBE SZEDETT SZEMLE

A Belügyi Szemle feladataira, működésére vonatkozó következő, a fentieket némileg korrigáló, pontosító, a közben új szervezeti elemek közé a folyóiratot pontosabban beillesztő 006-os számú belügyminiszteri parancs, 1966. február 4-én jelent meg, Benkei András aláírással.¹⁹ Mint a bevezetőjéből kiderül: „Az 1962. évi június 18-án kelt 0023. számú miniszteri parancs által létrehozott >>Belügyi Szemle<< c. folyóirat – bár jelentős segítséget nyújtott az elmúlt évek során a bűnüldöző szervek gyakorlati munkájához –, még nem valósította meg maradéktalanul az elébe tűzött feladatokat, szervezeti és szemléleti okok-

¹⁸ Uo.

¹⁹ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 006. számú parancsa, Budapest, 1966. évi február hó 4. ÁBTL 4. 2. -10-21/6/1966 /1

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

ból nem tükrözött vissza arányainak megfelelően a Belügyminisztérium valamennyi szolgálati ágának tevékenységét.”

A kialakult helyzet javítása céljából kiszélesítették a folyóirat feladatait és megfelelőbbé alakították a szerkesztőbizottság, valamint a szerkesztőség szervezetét. A parancs szerint a Belügyi Szemlének a Belügyminisztérium különböző szolgálati ágai egységes folyóirátává kellett válnia. Az új parancs a folyóirat céljait, feladatát konkrétan, hangsúlyosabban fogalmazta meg, az előző melléklet lényeges elemeit teljesen beemelve a parancsba. Az 1963-as melléklet általános „párt politikája” fogalmat, nevesítette, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) van szó, sőt kiegészítette egy állami szervvel, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány (MFMPK) és a fentiek határozatait, irányelveit, útmutatásait a szakmai munkában való alkalmazását kell segítenie és nem csak „vonatkoztatni.” A korábbi felsorolás ötödik helyéről másodikra került a Belügyminisztérium szervei együttműködésének, munkakapcsolatának szélesítése. Ezt követte a belügyi állomány képzése, azaz a parancsok és utasítások jobb megértésének, egységes értelmezésének előmozdítása a politikai nevelőmunkára, a szocialista erkölcsre, fegyelemre és hivatali titoktartásra való nevelés (sic!). További feladatként határozott meg a személyi állomány általános és speciális szakmai ismereteinek bővítése, valamint a szocialista törvényesség megvalósításának elősegítése, a gyakorlati munka jó tapasztalatának, helyes munkamódszereinek általánossá és széles körű hozzáférhetővé tétele. Ebben a mellékletben csak az utolsó, hatodik, tételes feladatnál jelenik meg a tudomány eredményeinek hasznosítása: a személyi állomány tájékoztatása a különböző BM szakszolgálati ágak tevékenységéről, ezen belül a különböző tudományágak eredményeinek a Belügyminisztérium munkájában való alkalmazási lehetőségeiről, a testvéri és baráti országok hasonló intézményeinek munkájáról, a hazai és nemzetközi bűnüldöző és megelőző munka tapasztalatairól.

A fentiekben tapasztalt szigorú kapcsolat megfelelően a szerkesztőbizottsággal kapcsolatos rész is – a korábbi mellékletből – a parancs szövegébe, annak második pontjába került. A szerkesztőbizottság feladata a folyóirat szerkesztése a felsorolt teendők megvalósítása és célok elérése érdekében. A bizottság, a szerkesztőség irányításával és ellenőrzésével megbízott elnök, véleményező és tanácsadó szerve. A folyóirat közvetlen szerkesztését változatlanul a szerkesztőség végzi. A szerkesztőbizottság elnökének, tagjainak, a folyóirat főszerkesztőjének kinevezési, megbízási jogát a belügyminiszter a parancsban magának tartja fenn. A szerkesztőbizottság és a szerkesztőség ügyrendjét az elnök hagyja jóvá. (Mint az előbbiekből láttuk, a korábbi ügyrend jóváhagyása a Személyügyi Főosztályvezető feladata volt.)

A szerkesztőség szervezetét a feladatoknak megfelelően kellett továbbra is kialakítani. Szervezetileg, fegyelmiileg, pénzügyileg változatlan jogállással a BM Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökséghez tartozott. A Szerkesztőség beosztottait a IV. főcsoportfőnök nevezte ki. A Szerkesztőség vezetője a főszerkesztő volt, aki egyben a szerkesztőbizottság titkára és a szerkesztőség beosztottainak előjárója is, hatáskörét beosztott osztályvezetőire konkretizálta az új parancs, amelyben – a korábbi parancstól eltérően – már csak szükség szerint kellett a parancsnokoknak a szerkesztőség megfelelő tájékoztatása érdekében

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

meghívniuk a főszerkesztőt az állományt érintő politikai, szakmai kérdéseket és feladatokat tárgyaló értekezletekre.

Mint a parancs hangsúlyozta, a Belügyminisztérium egészét vagy egy-egy szolgálati ág munkáját átfogóan értékelő cikkek csak a szerkesztőbizottság előzetes ellenőrzése után jelentethetők meg. Szintén konkretizálódott, hogy a folyóirat kiadásáért, terjesztéséért a BM Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség lett a felelős. A bevétel és kiadás közötti különbözetet változatlanul biztosítania kellett a BM Terv- és Pénzügyi Csoportfőnökségnek. A folyóirat lehetséges előfizetői köre nem változott: előfizethették a Belügyminisztérium valamennyi szervének beosztottai, az ügyészségek, bíróságok, rendészeti szervek és tudományos intézetek.

Új elemként – összhangban az általános gyakorlattal –, a BM I/I. és IV /I. csoportfőnökeinek közös utasításban kellett meghatározniuk a folyóirat szerzői, lektori, fordítói, szerkesztőségen kívüli szerkesztői, illusztrálási honorárium rendszerét. A belügyminiszter az MSZMP BM pártszerveit felkérte, a parancsnokokat pedig kötelezte a Belügyi Szemle munkájához történő rendszeres segítségnyújtásra. A Belügyi Szemle szerkesztőbizottságának és szerkesztőségének ügyrendjét 1966. február 20-ig (16 nap alatt) kellett elkészíteni és jóváhagyásra felterjeszteni.²⁰

Az ügyrendet Szívós Péter rendőr ezredes, BM IV. főcsoportfőnök, február 9-ére el is készítette. A dokumentum,²¹ 10 pontjából 6 a szerkesztőbizottság működését szabályozza, ami a szerkesztőség számára megszabott irányelvek, mint a havi laptervek véleményezése, a miniszteri parancsban meghatározott cikkek ellenőrzése és az értékelő ülésezések útján szerkesztette a lapot. A szerkesztőbizottság fontosabb feladatai között szerepelt – egyebek közt –, hogy a parancsok és utasítások, valamint az adott politikai és operatív helyzet figyelembevételével egy évre előre kidolgozza a folyóirat szerkesztésének irányelveit, véleményezze a féléves munkatervet, valamint a havi lapterveket. Emellett megvitatta és állást foglalt a folyóirat szerkesztésével, a megjelentetésre előkészített, vagy megjelentetett cikkeket; beszámoltatta a főszerkesztőt a szerkesztőség munkájáról, értékelte a megjelent számokat, pályázatot hirdetett és döntött a díjak mértékéről, odaítéléséről, valamint a szükséghez képest a folyóirat egészéről, vagy egy-egy rovaton belüli tevékenységéről jelentést készített a BM Kollégiuma számára. Az ügyrend, előre meghatározott napirendi pont alapján, legalább negyedévenként ülésezést írt elő számára.

A szerkesztőbizottság elnöke irányította a bizottság tevékenységét és ellenőrizte az ügyrend szerkesztőségi betartását, rendszeresen beszámoltatta a főszerkesztőt a szerkesztőség munkájáról. Az elnöknek kellett biztosítania a parancsok és utasítások maradéktalan érvényesülését a folyóirat szerkesztésében, koordinálni a belügyi szakszolgálati ágak

²⁰ Ez a parancs is 110 példányban készült, de az előző elosztóhoz képest a fősztályvezetők immár főcsoportfőnöki, illetve csoportfőnöki elnevezéssel szerepeltek, továbbá megkapták a szerkesztőbizottság tagjai is.

²¹ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 006. számú parancsa, Budapest, 1966. évi február hó 4., ÁBTL 4. 2. 10-21/6/1966 /1

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

igényeit, hogy a Belügyminisztérium szolgálati tevékenysége egységesen tükröződjék a folyóiratban.

Továbbá a szerkesztőbizottság véleménye alapján jóváhagyta a szerkesztőség féléves munkatervét és havi lapterveit, végső döntést hozott a vitás cikkek ellenőrzésével, megjelentetésével kapcsolatban, szükség szerint összehívta a szerkesztőbizottságot, amelynek ülésein engedélyével, meghívottak is részt vehettek. A bizottság tagja, szükség szerint ellenőrizte, írásban véleményezte, az adott szakág területére vonatkozó cikkeket. Értékelte, véleményezte a folyóirat egészét, irányvonalát, összhangját, a bizottság ülésein élt bírálati, javaslati jogával.

A bizottság üléseiről jegyzőkönyvet kellett készíteni, a döntéseket határozatba foglalták, amelyek végrehajtásáért a főszerkesztő volt a felelős. A szerkesztőbizottságot a teljes ülések között az elnök és megbízása alapján a főszerkesztő képviselte.

Az ügyrendben a rend kedvéért egy különös mondat rögzítette, hogy „a főszerkesztő, valamint a szerkesztőség valamennyi hivatásos állományú beosztottja a parancsok, utasítások hatálya alatt áll.”... A főszerkesztő, szerkesztőbizottság titkári jogállásában javaslatot tett a szerkesztőbizottság összehívására, beszámolt a szerkesztőség munkájáról, jóváhagyásra felterjesztette a szerkesztőség irányelveit, a féléves munkatervet, a havi lapterveket.

A főszerkesztő, a szerkesztőség hatáskörébe utalt feladatok végrehajtása érdekében – a szerkesztőbizottság elnökének irányítása és engedélye alapján – kapcsolatot tartott a Belügyminisztérium illetékes vezetői mellett a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalával, a Magyar Újságírók Szövetségével (MUOSZ), az MTI-vel, a belföldi lapok és folyóiratok szerkesztőségeivel, továbbá, a szerkesztőbizottság elveinek és határozatainak megfelelően szervezte-végezte feladatát, felelve a szerkesztőség munkájáért.

A belügyi hierarchiában megszokott módon ő volt a szolgálati előljárója a szerkesztőség beosztottainak és megbízója a külső munkatársaknak; tárgyalásokat folytatott a belső és külső szerzőkkel, megbízásokat adva nekik. Meghatározta és utalványozta a cikkek szerzői és lektori díjait a BM I/I. és IV/I. csoportfőnök közös utasításának megfelelően, intézte a szerkesztőség munkájával kapcsolatos levelezéseket, kapcsolatot tartott a szocialista országok testvér lapjaival és lebonyolította a szerkesztőbizottság elnökének jóváhagyása alapján, a szerkesztőség munkáját közvetlenül érintő külföldi levelezéseket. Ő készítette el a szerkesztőség anyagi és pénzügyi költségvetési tervét, felelt a rendelkezésére bocsátott pénzügyi, anyagi és technikai eszközök, berendezések nyilvántartásáért, rendeltetészerű felhasználásáért, karbantartásáért és megőrzéséért. Emellett felelt a konspirációs és a Titkos Ügyirat Kezelési (TÜK) szabályok, valamint az egyéb rendeletekben és a sajtótörvényben meghatározottak érvényesüléséért.

A Belügyi Szemle rovatvezetői a főszerkesztő irányítása alapján a saját rovatukon belül szerkesztették a folyóiratot, felkutatva a megfelelő témákat, szerzőket, javaslatot téve a szerzők megbízására. Ők kérték fel, bízták meg a munkatervekben, laptervekben meghatározott tanulmányok és cikkek szerzőit, adták ki a cikkeket, tanulmányokat lektorálásra, ellenőrzésre és kapcsolatot tartottak a rovatukkal kapcsolatos külső és belső szervekkel.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Az illetékes vezető berendelése, vagy meghívása alapján pedig részt vettek a munkaértekezleteken.

A szerkesztőség, a felkérés alapján írt cikkeket, tanulmányokat 20 napon, a beküldött cikkeket, tanulmányokat 30 napon belül véleményezte, értesítve a szerzőt az anyag elfogadásáról vagy elutasításáról. A szerkesztőség olyan kritikai jellegű cikkeket is közölhetett – szerkesztőségi megjegyzés mellett –, amelyek tartalmával részben, vagy egészben a szerkesztőségi ülés nem értett egyet, ha az egyébként „marxista-leninista megalapozottságú” és a kívánt színvonalon foglalkozott egyes kérdésekkel.

A Belügyi Szemle tíz évét áttekintő, 1973. február 23-i Belügyminisztériumi Pártvégrehajtó bizottsági ülésre készített: „Jelentés a Belügyi Szemle munkájáról” című írásos előterjesztésében²² dr. Déri Pál, főszerkesztő, érintette a folyóirat akkoriban újjászervezett szerkesztőbizottságának tevékenységét.

Benkei András belügyminiszter akkoriban egy parancsba²³ foglalva nevezte kis a Belügyi Szemle, a Magyar Rendőr és a Kék Fény szerkesztőbizottsági tagjait, miután azok egyes résztvevői az időközben történt személyi változások miatt, ténylegesen már nem töltötték be tisztségüket. E volt tagok eredményes tevékenységét megköszönve, a szerkesztőségek munkájának irányítására és segítésére a szerkesztőbizottságok vezetőivé illetve tagjaivá a Belügyi Szemle esetében a következő személyeket nevezte ki:

Elnök: dr. Rudas György r. vezérőrnagy,

Titkár: dr. Déri Pál r. alezredes,

Tagok: Harangozó Szilveszter r. vezérőrnagy, Solymosi József r. vezérőrnagy, dr. Ábel László. hőr. ezredes, dr. Kamara János r. ezredes, dr. Kertész Imre r. ezredes, Kukk István r. ezredes, dr. Pál Antal r. ezredes, dr. Prohászka József r. ezredes, Pósa Andor r. ezredes, dr. Sepsei György r. alezredes, valamint dr. Szalma László r. alezredes.

KONTROLL, PÁRTKONTROLL HÍJÁN

A vizsgált korszak utolsó, az MSZMP BM IV. Főcsoportfőnökségi Bizottságának 1987. október 29-i ülésén, a „A Belügyi Szemle szerkesztősége állományának erkölcsi, politikai helyzete” témában készített értékelés szintén azzal zárult, hogy szükséges a szerkesztőbizottsági munkamódszer feltámasztása: „...hogyan legyen megbízható kontroll, mivel a direkt pártkontroll nem biztosított.”²⁴

²² A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNLOL) M-KS 844 3cs. 63 ó. e., MSZMPBMBIZ, KAR 17808 51-1/3/-4/1973

²³ A Belügyi Szemle, a Magyar Rendőr és a Kék Fény szerkesztőbizottsági tagjainak kinevezése, 3/1973.(II.7) BM parancs, ÁBTL, 2. II. sor. 10-21/3/1973, 24. d.

²⁴ A Belügyi Szemle szerkesztősége állományának erkölcsi, politikai helyzete, MNLOL, M-KS 844 3cs 289 ó. e., MSZMP BM IV. Főcsoportfőnökségi Bizottság, 51-8/2/16/1987/2,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

1988. május 3-án meg is jelent, Dr. Ilcsik Sándor r. vezérőrnagy, belügyminiszter-helyettes, a Belügyi Szemle szerkesztőbizottságának megalakításáról és feladatairól szóló intézkedése.²⁵

Ez a dokumentum mintegy aktualizálta a Szemle szerkesztőbizottságára vonatkozó hatályos parancsot és ügyrendet. Az új szerkesztőbizottságtól a szerkesztőség a folyóirat munkájának időszakonként visszatérő értékelését és a szakmai szervezetekkel való kapcsolat-tartás rendszeresebbé válását, a szakmai igények hatásosabb érvényesítését remélte.

Ennek a szerkesztőbizottságnak az elnöke az országos rendőrfőkapitány bűnügyi helyettese lett, tikára hagyományosan a Belügyi Szemle főszerkesztője.

Tagjai:

A Belügyminisztérium Állambiztonsági Vizsgáló Osztály vezetője, a Belügyminisztérium terv és pénzügyi csoportfőnöke, főcsoportfőnök-helyettes; a Fejér-megyei Rendőrfőkapitányság vezetője, a Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányság Közlekedési Osztályvezetője, csoportfőnök-helyettes; továbbá a Belügyminisztérium tudományszervezési osztályvezetője, a Belügyminisztérium Határország országosparancsnok-helyettese, politikai csoportfőnök; a Rendőrtiszti Főiskola parancsnokának oktatási és tudományos helyettese és a Budapesti Rendőr-főkapitányság Igazgatásrendészeti Osztály vezetője. A fentiekén kívül immár hagyományosan felkérték az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottságát, (már nem konkrétan az Agitációs Propaganda titkárt), hogy állandó megbízással képviseltesse magát.

A szerkesztőbizottság működése során – továbbra is – véleményezte a szerkesztőség munkatervét és a féléves laptervét; értékelt a Belügyi Szemle sajtómunkáját és javaslatokkal segítette a szerkesztőség vezetőinek, valamint az egyes rovatok tevékenységét; biztosította a folyóirat összeállításához szükséges szakmai információkat, valamint segítette a szerkesztőknek a szolgálati ágakkal kialakított együttműködését. Javaslatokat tett tematikus számok kiadására, illetve egyes publikációk megjelenítésére. A szerkesztőbizottság elnökének évente két alkalommal kellett összehívnia a szerkesztőbizottságot, továbbá ülés megtartására intézkednie minden olyan esetben, amikor azt időszerű sajtófeladatok, illetve a lapkészítés teendői szükségesség tették. Meghatározta az egyes ülések napirendjét, intézkedett a megvitatandó írásbeli előterjesztések és jelentések összeállítására, döntött az ülések helyéről, idejéről.

A szerkesztőbizottság tevékenységének felügyeletét a belügyminiszter-helyettes magának tartotta fent.

Az intézkedés, a korábbiak 110-éhez képest, csaknem ötször annyi, 520 példányban készült, felterjesztették a belügyminiszternek és az államtitkárnak. Megkapták a miniszter-helyettesek, főcsoportfőnök-helyettesek, országos parancsnokok, valamint helyetteseik, csoportfőnökök és helyetteseik, főosztályvezetők, önálló, illetve beosztott osztályvezetők, a

²⁵ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének, 10-27/6/1988. számú intézkedése, a Belügyi Szemle szerkesztőbizottságának megalakításáról és feladatairól, Budapest, 1988.05.03., ÁBTL, 4.2. I. sor

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

BM-iskolák parancsnokai, rendőr-főkapitányok helyettesei, továbbá a rendőrkapitányságok vezetői is.

A Belügyi Szemle létrehozását meghatározó belügyminiszteri parancsot követően, a rendészeti szakfolyóirat szerkesztőbizottságának vezetőjét és tagjait az 1969-ben miniszteri parancsban kiadott hatásköri lista²⁶ 16 eleme között 14-ként a belügyminiszter személyügyi helyettese nevezte ki, illetve mentette fel.

Az 1975-ös, BM hatásköri listában,²⁷ a „Belügyi Szemle”, a Magyar Rendőr” és a „Kék fény” szerkesztőbizottságának elnökeit már a belügyminiszter nevezhette ki és menthette fel, a felsorolt 25 elem közül utolsó előttiként. A fenti szerkesztőbizottságok tagjainak kinevezése és felmentése pedig már a belügyminiszter személyügyi helyettesének hatáskörébe került, 11.-ként a 14 elemből.

A rendszerváltás előtt pedig alighanem utolsó, 1987-es BM hatásköri listában²⁸ már a személyügyi helyettes hatásköre a „Belügyi Szemle” szerkesztőbizottsága elnökének és a bizottság tagjainak kinevezése az államtitkár és az illetékes miniszterhelyettesek előzetes egyetértésével, 9. elemként a felsorolt 10 közül.

A Belügyminisztérium, a belügyi sajtótermékek belső működésének figyelemmel kísérése mellett megszervezte ezek terjesztését, majd meghatározta előfizetésük rendjét is.²⁹

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában felkutatott csoportfőnöki körlevél a belügyi sajtótermékek terjesztésének (előfizetésének) rendjét 1981. január 01-től a következők szerint határozta meg.

A Belügyminisztérium és területi szervei, a BM Határőrség Országos Parancsnoksága és kerületi parancsnokságai, a BM Tűzoltóság Országos Parancsnoksága és megyei parancsnokságai, továbbá a Budapesti Rendőr-főkapitányság és szervei, a belügyi tanintézetek, valamint az itt fel nem sorolt (budapesti székhelyű) belügyi intézmények és szervek állománya a továbbiakban is a helyi terjesztőknél fizethették elő a belügyi, nevesített sajtótermékeket. Ugyanakkor megszüntették a korábbi gyakorlatot, amely szerint a belügyminisztériumi nyilvános előfizetőknek a lakására postázták a lapokat. Viszont, a lakhelyükhöz legközelebbi rendőri szerv (vagy volt beosztási helyük) helyi terjesztőinél változatlanul előfizethették egyénileg a belügyi sajtótermékeket. A Magyar Rendőr című képes hetilapot a Belügyminisztérium munkatársai, az önkéntes segítői, valamint a polgári fegyveres őrség tagjai, a vállalati (üzemi) rendészet tagjai számára, a rendőrségi (határőrizeti) irányító vagy felügyeleti szerv, a működési terület székhelyén levő rendőri (határőrizeti) szerv terjesztői-

²⁶ A MNK BM 003. számú parancsa Tárgy: a BM Hatásköri Lista kiadása, Bp. 1969. 05.05. 4.2.II.sor. 10-21/3/1969.V.5. 28. d.

²⁷ A MNK BM 007. parancsa Tárgy: a BM Hatásköri Lista kiadása, Bp. 1975. 03.17. 4.2.II.sor. 10-21/7/1975.III.17. 28. d.

²⁸ A MNK BM 8/1987 parancsa a BM Hatásköri Lista kiadásáról, Bp.1987.06.10. 4.2.II.sor. 10-22/8/1987.VI.10. 52. d.

²⁹ Mándi S. r. ezredes, csoportfőnök: A Magyar Rendőr című, képes hetilap és a Belügyi Szemle központi folyóirat. (a továbbiakban: sajtótermékek) terjesztésének előfizetésének rendje, A BM Oktatási és Közművelődési Csoportfőnökség körlevele, ÁBTL, 4.2. II. sor 5/1980 (10.24.) 13-8-5/1980 39. d.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

nél (a megyei, városi, járási, rendőri szervnél, a rendőrőrsön, a határőrkerület-parancsnokságokon, határőrőrsökön) csoportosan rendelhették meg, fizethették elő.

(Az 1970-es évek nemzetközi enyhülési folyamata végképp elmostak minden olyan külső- és az 1980-as évek második felében végbemenő belső liberalizálódás pedig minden olyan belső okot, amelyek indokolták az államhatár katonai jellegű fegyveres erővel való őrizetét.³⁰

Ehhez határőrizeti témájú, tudományos igényű szakcikkei révén jelentősen hozzájárulhatott, a határőrizeti szervek teljes vertikumában terjesztett Belügyi Szemle.)

E körlevél alapján tehát, a „Belső használatra” minősítést címlapján is változatlanul viselő Belügyi Szemlét, csoportosan nem lehetett megrendelni.

A sajtótermékeket a BM Oktatási és Közművelődési Csoportfőnökség letéti számlája javára, a rendszeresített postai utalványon a pénzösszeg rendeltetészerű feltüntetésével és a postázási cím pontos és olvasható megjelölésével, továbbá a megrendelő szervezet bélyegzőjével hitelesítetten kellett a postán befizetni. Arányait tekintve, akkoriban a Magyar Rendőr: ¼ éves előfizetése 36 Ft-ba, a Belügyi Szemléé 24 Ft-ba került. Az 1981-es évre vonatkozó előfizetés beérkezési határideje 1980. december 10-e volt.

A terjesztőknek összesítést kellett készíteni külön a Magyar Rendőrrel és a Belügyi Szemlérel, hogy a megrendelők hány százaléka hivatásos, kinevezett, vagy szerződéses alkalmazott.

Kíváncsiak voltak a terjesztő adatain kívül arra is, melyik évben kezdte a terjesztést, azt munkaköri kötelességből, vagy párt-, KISZ-, szakszervezeti megbízás alapján, társadalmi munkában végezte, van-e alatta és hány alterjesztő. Sőt, hogy a terjesztői munkájáért kapott-e és mikor, melyik évben elismerést a szolgálati előljárójától, a párt-, KISZ-, szakszervezettől, illetve a Magyar Rendőr vagy a Belügyi Szemle szerkesztőségétől. Megkérdezték, van-e esetleg a terjesztőnek észrevétele, javaslata a sajtótermék terjesztésével kapcsolatban.

A megrendelők adatainak valóságtartalmát nem csak a terjesztőnek kellett ellenőrzést követően aláírásával igazolni, hanem a terjesztő szolgálati előljárójának is.

KÖVETKEZTETÉSEK

A Belügyi Szemlének az 1963-as megalapításakor belügyminiszteri parancsban felsorolt céljai között politikai és ezzel egyenrangú szakmai feladatai voltak. Cikkeiben, a korszak kívánalmainak megfelelően a párt politikáját kellett a szakmai munkára vonatkoztatva realizálnia, eszközeivel a belügyi állomány politikai és szakmai képzettségét fejleszteni. Feladatai között a kezdetekben, harmadik feladatként megjelent a tudományos eredmények átvételének és felhasználásának segítése, egyebek közt fórum biztosításával az elméleti és gyakorlati problémák megvitatására, tisztázására, valamint a gyakorlati tapasztalatok

³⁰ Fórizs Sándor – Gáspár László: Határőrizet a kilencvenes években, pályamű. 1989, 46. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

elemzésére, értékelésére és általánosítására. Ezzel együtt a nemzetközi tapasztalatokat, ha nem is kellett általánosítani, de felhasználni és ismertetni.

Az 1966-os, változatlanul „Szigorúan Titkos!” minősítésű és tartalmában is a Szemle működését szigorító BM-parancs és -ügyrend, a folyóiratnak a párt mellett a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány határozatait, irányelveit, útmutatásait szakmai munkában való alkalmazásának segítését szabja elsőszámú feladatul.

A Szemle korabeli „Szolgálati használatra” minősítésére is vonatkozik, hogy a titok okozta azt az ismerethiányt, ami a társadalmat a korabeli Belügyminisztériummal, rendőrséggel szemben előítéletessé tette, amelyre azután a testület tagjai maguk is előítéletekkel válaszoltak, akkor, amikor kialakították a civilekről vallott felfogásukat.³¹

A rendszerváltást megelőzően a Szemle működését vizsgáló MSZMP BM IV. Főcsoportfőnökségi Bizottságának határozata alapján ismét név szerint kijelölték a szerkesztőbizottság összetételét, de már nem miniszteri parancsban, hanem miniszterhelyettesi intézkedésben. Ez egyben részletezi a bizottság működését is. Természetesen ekkor is felkérték az MSZMP Belügyi Bizottságát, hogy delegálja képviselőjét (már nem titkárat) a szerkesztőbizottságba.

A Belügyi Szemle szerkesztőbizottságának vezetőjének kinevezése jellemzően miniszteri, utóbb miniszterhelyettesi hatáskörbe került. A tagok kinevezése inkább miniszterhelyettesi hatáskörbe tartozott.

A Belügyi Szemle terjesztése, előfizetése is minisztériumi feladat volt, az előfizetés rendjét először a miniszteri parancs, végzetül egy csoportfőnöki körlevél tartalmazta.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Boda József: A tudomány az állambiztonság és a nemzetbiztonság szolgálatában, In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: Rendészettudományi gondolatok, írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából. Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2014.
2. Deák József: The Police, then Interior Review for the forming of the science of law enforcement; from its beginning to the change of the political system, West Bohemian Historical Review, Department of Historical Sciences Faculty of Philosophy and Arts
3. University of West Bohemia – Department of History Faculty of Humanities University Pilsen–Hamburg, 2014/2.
4. Deák József: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok, Társadalom és honvédelem, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem tudományos folyóirata, 2013/3–4. szám, Budapest, 2014.
5. Déri Pál: Az ötvenéves Belügyi Szemlére emlékezve. Belügyi Szemle, Budapest, 2003/1

³¹ Finszter Géza: Rendészetelmélet. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014, 174. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

6. Finszter Géza: Rendészetelmélet. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014.
7. Fórizs Sándor – Gáspár László: Határőrizet a kilencvenes években, pályamű. 1989,
8. Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története, Pannonica Kiadó, Szekszárd, 2000.
9. Kovács Gábor: A rendészeti szervezetekben lejátszódó vezetési folyamatok. In: Horváth József – Kovács Gábor (szerk.): A rendészeti szervek vezetés és szervezésemellete. NKE RTK, Budapest, 2014.
10. M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969 HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Kht. – Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
11. Mándi Sándor: A Magyar Rendőr című, képes hetilap és a Belügyi Szemle központi folyóirat. (a továbbiakban: sajtótermékek) terjesztésének előfizetésének rendje, A BM Oktatási és Közművelődési Csoportfőnökség körlevele, ÁBTL, 4.2. II. sor 5/1980 (10.24.) 13-8-5/1980 39. d.
12. Müller Rolf: Belügyi Információs jelentések, 1964–1990, In: Gyarmati György (szerk.): Az átmenet évkönyve 2003, Trezor 3., Sorozatszerkesztő Könyvdr. Kutrucz Katalin, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest, 2004.
13. Sallai János: A magyar rendészettudomány etablációja. Belügyi Szemle, 2015/6.

BELÜGYI PARANCSON, MSZMP ANYAGOK:

14. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0023. számú parancsa, Budapest, 1963. július 18. ÁBTL 4. 2. 10-21/23/1962.
15. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNLOL) M-KS 844 3cs 63 ó. e. MSZMPMBBIZ, KAR 17808 51-1/3-4/1973.
16. Az MSZMP Bm 8-as Bizottsága 51-8/2/12/1976, Jegyzőkönyv az 1976. szeptember 16-i végrehajtó bizottsági ülésről, MNLOL, M-KS 844 3cs 73 ó. e.
17. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 006. számú parancsa, Budapest, 1966. évi február hó 4., ÁBTL 4. 2. -10-21/6/1966 /1.
18. A Belügyi Szemle, a Magyar Rendőr és a Kék Fény szerkesztőbizottsági tagjainak kinevezése, 3/1973 (II.7) BM parancs, ÁBTL, 2. II. sor. 10-21/3/1973, 24. d.
19. A Belügyi Szemle szerkesztősége állományának erkölcsi, politikai helyzete, MNLOL, M-KS 844 3cs 289 ó. e., MSZMP BM IV. Főcsoportfőnökségi Bizottság, 51-8/2/16/1987/2.
20. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének, 10-27/6/1988. számú intézkedése, a Belügyi Szemle szerkesztőbizottságának megalakításáról és feladatairól, Budapest, 1988.05.03., ÁBTL, 4.2. I. sor.
21. A MNK BM 003. számú parancsa Tárgy: a BM Hatásköri Lista kiadása, Bp. 1969. 05.05.
22. 4.2.II.sor. 10-21/3/1969.V.5. 28.d.
23. A MNK BM 007. parancsa Tárgy: a BM Hatásköri Lista kiadása, Bp. 1975. 03.17.
24. 4.2.II.sor. 10-21/7/1975.III.17. 28. d.
25. A MNK BM 8/1987 parancsa a BM Hatásköri Lista kiadásáról, Bp.1987.06.10.
26. 4.2.II.sor. 10-22/8/1987.VI.10. 52.d.

KOVÁCS TÍMEA¹**A Zalka Máté/Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola története
(1967–1996)**

I. rész

**The History of the Zalka Máté/Bolyai János Military Technical
College (1967–1996)**

Part I.

Absztrakt

A Zalka Máté/Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola megalapításának 50. évfordulóját jövőre ünnepeljük. A cikksorozat az Egyesített Tiszti Iskola (ETI) megszűnésétől a katonai főiskolák megalapításán át, a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola megszűnéséig terjedő időszakot öleli át. Bemutatja a főiskolai képzés történetét, fejlődését, változását; a fegyvernemi szakok létrejöttét, az oktatókkal és hallgatókkal szembeni követelmények változásainak történetét. Az első részben megismerhetik a katonai főiskolák megalakulásának nemzetközi és hazai történelmi háttérét. Itt kaphat egy rövid tájékoztatást az olvasó az ETI megalakulásáról és megszűnéséről, valamint a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola (ZMKMF) első pár hónapjáról.

Kulcsszavak: Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola, képzés, változás, főiskolai oktatás, történelmi és politikai háttér

Abstract

We celebrate the 50th anniversary of the foundation of the Zalka Máté/Bolyai János Military Technical College next year. This series of articles chronicles the period from the cessation of the ETI, through the establishing of the Military Colleges to closing of the Bolyai János Military Technical College. It depicts the history, development, and change of the college education. The establishing of

¹ Dr. Prókainé dr. Kovács Tímea: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail:kotimi@freemail.hu ORCID: 0000-0002-7364-5163

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

the arm scourse, the history of the changing expectations that students and tutors faced. In the first part, you will get to know history of the foundation of the soldiers' college, both from a domestic and a foreign perspective. We provide brief information on the establishing of the ETI and its cessation, as well as the first months of the Zalka Máté Military Technical College (ZMMTC).

Key words: Zalka Máté Military Technical College, tuition, change, college education, historical and political background

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

Ahhoz, hogy az 1967 őszén létrehozott három katonai főiskola, köztük a Bolyai jogelődje, a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola létrehozásának szükségességét megértsük, elengedhetetlenül szükséges az említett időszak legjelentősebb nemzetközi és hazai politikai viszonyainak áttekintése.

A NEMZETKÖZI POLITIKAI HELYZET²

A vizsgált ötven év alatt, a nemzetközi politikai helyzetet a hullámhegyek és hullámvölgyek, az enyhülésre való törekvés és a hidegháború szele jellemezte. „A '60-as évek második, illetve a '70-es évtized első felét elsősorban a közeledés, a megbékélés eseményei jellemezték.”³ Ekkor tett látogatást Charles de Gaulle francia köztársasági elnök a Szovjetunióban, Lyndon B. Johnson amerikai elnök bejelentette a Vietnami Demokratikus Köztársaság (VDK) elleni bombázások beszüntetését. Ennek a folyamatnak megkerülhetetlen része, az amerikai-kínai és az amerikai-szovjet viszony rendezése is.

Itt kell említést tenni az amerikaiak vietnami agressziójának befejezéséről, amelyet 1973-ban a Párizsi Békeszerződés zárt le. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a békeszerződés betartását – mint a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság (NEFB) tagjai –, magyar hivatásos katonák és külügyes dolgozók ellenőrizték a lengyel, a kanadai és az indonéz delegációval közösen.

Ugyanakkor Európában is megindult az enyhülési folyamat, amely 1975-re jutott a csúcspontjára. Később fokozatosan „leült” és újabb negatív események kerültek előtérbe, amelyek a békefolyamatokat lelassították, illetve gátolták. Ilyennek kell tekintenünk a Csehszlovákia elleni fegyveres intervenciót (amelyben a magyar csapatok is részt vettek). Kína súlyosan provokálta a Szovjetuniót az Usszuri folyónál, felerősödtek a hidegháborús események, amely a világ több pontján fegyveres összeütközésekhez vezettek. 1976-ban

² Világtörténelmi kisenciklopédia. Szerkesztette és jegyzetekkel kiegészítette: Szuhay-Havas Ervin. Kossuth Könyvkiadó, 1973.

³ Kézirat: M. Szabó Miklós: A Kossuth Lajos Katonai Főiskola története (1967–1996) Zrínyi Kiadónál kiadás alatt.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

kubai offenzíva indul Angolában, vietnami intervenció Kambodzsa ellen, és ebben az évben szállták meg a szovjet csapatok Afganisztánt. Ugyanakkor a tömegpusztító fegyverek tömeges elterjedése és azok esetleges alkalmazása során várható hatásának felismerése, mindkét szuperhatalmat arra kényszerítette, hogy addigi öngyilkos stratégiájukon változtassanak. Mindezek ellenére az 1980-as évek első felében ismét felerősödtek a hidegháború „hangjai”. Ennek illusztrálására néhány adat: 1979-ben kínai-vietnami háború, vagy ugyanebben az évben a Szovjetunió afganisztáni agressziója.

Az enyhülés éveit Mihail Gorbacsovnak, a Szovjetunió Kommunista Pártjának első titkárává történő megválasztása nyitotta meg 1985-ben. Belpolitikáját a nyilvánosság (glasznozty) és a reformok véghezvitelének igénye jellemezte, ami természetesen kihatott a szövetségeseire és az ellenfeleire is. Mihail Gorbacsov és Ronald Reagan többször találkoztak és talán a legjelentősebb az első találkozásuk volt Genfben, ahol mindketten egyetértettek abban, hogy az atomháborút sohasem szabad kirobbantani, mert annak nem lehet győztese.

Kiemelkedő „világpolitikai eseménynek” kell tekintenünk Helmuth Kohl kancellár és Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter tárgyalásait Gorbacsov főtitkárral, aki szabad utat nyitott a német újraegyesítésnek. Ennek eredményeként 1990 júliusában a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) és Berlin egyesült, így a két német állam kettéosztottsága megszűnt. A történelem viharai nem kímélték a többi szocialista országot sem: Bulgáriában leváltották Todor Zsivkovot, Csehszlovákiában elnökké választották Václav Havelt, Romániában pedig kivégezték Nicolae Ceaușescu-t és feleségét.

Az évtized minden bizonnyal legjelentősebb eseménye a Szovjetunió megszűnése (1991. december 31.) volt, „s helyébe az orosz dominanciájú Független Államok Közössége (FÁK – Sz. M.) lépett. Ezzel formálisan is megszűnt az a bipoláris világhatalmi képlet, mely az amerikai-szovjet rivalizálás keretében döntő módon meghatározta a II. világháború utáni nemzetközi kapcsolatokat kialakulását.”⁴

BELPOLITIKAI HELYZET⁵

A magyar belpolitikai helyzetre jelentős hatással volt az 1968-ban bevezetett „Új gazdasági mechanizmus”. Annak ellenére, hogy dinamikus fejlődött a magyar gazdaság, ellenzői a moszkvai vezetéssel karöltve mindenáron megakadályozták a további reformokat, sőt a korábbi gazdasági rendszer konzerválására törekedtek. Átmeneti „sikereik” után (felmentették Nyers Rezsőt, Fock Jenőt és Fehér Lajost) a 70-es évek második felében a korábbiaknál is radikálisabb reformokat vezettek be. Ebben az évtizedben a reformok hatására számottevően fejlődött a mezőgazdaság. „A 70-es évek másik >>sikerágazata<< – a mezőgazdaság mellett – minden bizonnyal a magyar külpolitika volt. Ennek első, nagy visszhan-

⁴ Kézirat: M. Szabó: A Kossuth... i. m.

⁵ Romsics Ignác: Magyarország – története – a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, valamint Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó, 2000.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

got kiváltó lépése volt a Szentszékkal 1971-ben kötött megállapodás, a >>Mindszenty-kérdés<< megoldása. E szerint az Elnöki Tanács 1971-ben kegyelemben részesítette a bíborost, VI. Pál pápa viszont megígérte, hogy 1972-ben mindenképpen megszűnik az esztergomi prímási szék.⁶ Nagy nemzetközi elismerést váltott ki Kádár Jánosnak a Helsin ki konferencián elmondott beszéde is. Jelentős esemény volt Kádár János vatikáni látogatása (1977), valamint a Szent Korona és a koronázási ékszerek hazahozatala. A rossz gazdasági döntések következtében az ország egyre nagyobb mértékben eladósodott. Az ez ellen tett intézkedések – bár kisebb-nagyobb eredményt hoztak – nem voltak képesek megállítani a folyamatot. A jelzett gondok azonban elősegítették a demokratizálódás kibontakozódását.

Ennek „eredményeként” 1987 őszén, Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum (MDF), 1988 március 30-án pedig a Fiatalkor Demokraták Szövetsége (FIDESZ). Az 1988. májusi pártértekezleten Kádár János helyett Grósz Károlyt választották a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) főtitkárává. Ugyanakkor, a Politikai Bizottságba nem választották újra az addig meghatározó szerepet betöltő politikusokat (Kádár János, Gáspár Sándor, Aczél György). Az évtized jelentős belpolitikai eseményei közt kell megemlítenünk Nagy Imre és mártírtársainak újra temetését, Kádár János halálát, az ellenzéki kerekasztal megalakulását és tárgyalásait, az úgynevezett „sarkalatos” törvények elfogadását, az MSZMP megszűnését, és a Magyar Köztársaság kikiáltását. E folyamat befejező és egyben az új kezdő szakaszának „eredményeként” a köztársasági elnök Göncz Árpád, a miniszterelnök Antall József lett.

A ZALKA MÁTÉ KATONAI MŰSZAKI FŐISKOLA MEGALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

A Szovjetunióban alkalmazott tisztképzés mintájára, fegyvernemi tiszti iskolákat hoztak létre a II. Világháborút követően. „*Felállításokról a HM 35.000/eln. HVK 5. a. 1949. sz. rendeletével intézkedett... Miután tiszthiány volt, még nem távolíthattak el minden régi tisztet. A tömeges tisztképzés érdekében 1949. július 01-vel létrehoztak nyolc fegyvernemi tiszti iskolát, ahonnan rövidített képzési idő alatt bocsátották ki a fiatal tiszteket. Így érték el, hogy 1949. év végére már 6008 tiszt szolgált a hadseregben.*”⁷

A létrehozott tiszti iskolák listája a következő (Eredeti helyesírás szerint – K. T.):

„*Bem Légvédelmi Tüzér Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Budapest, parancsnoka: Ferencfalvi Antal alezredes; Dózsa Lövész Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Pécs, parancsnoka: Matékovits Endre ezredes; Kilián György Repülő Hajózó Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Szolnok, parancsnoka: Brassói Tibor ezredes; Kossuth Tüzér Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Budapest, parancsnoka: Koltai Vilmos ezredes; Petőfi Politikai Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Budapest, parancsnoka: Pesti Endre ezredes; Rákosi Páncélos Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Tata, parancsnoka: Váradi Gyula ezredes; Táncsics Műszaki Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Szentendre, parancs-*

⁶ Kézirat: M. Szabó: A Kossuth... i. m.

⁷ Csendes László – Gellért Tibor: Kronológia a honvédség történetéből 1945–1990. HVK Tudományos Munkaszervezési Osztály Kiadó, Budapest, 1993. 87. és 75–76. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

noka: Szabó József alezredes/ezredes; Vasvári Repülő Műszaki Iskola (1949. X. 1.) Budaörs; Zalka Máté Híradó Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Budapest; Ságvári Hadtáp Tiszti Iskola (1949. X. 1.) Budapest, parancsnoka: Fábrián Zoltán alezredes; Sporttiszti Iskola (1950. XI. 1.) Budapest; Gépkocsi és Traktor Tiszti Iskola (1950. V. 1.) Budapest; Egészségügyi Tiszti Iskola (1950. X. 15.) Budapest; Tolmács Tiszti Tanfolyam (1950. XI. 1.) Budapest; Gábor Áron Tűzér Technikus Tiszti Iskola (1951. IX. 15.) Budapest; Térképész Tiszti Iskola (1951. IX. 15.) Budapest.⁸ (Az irat nem minden parancsnok nevét tartalmazza – K. T.)

Ezeket a számukban túlméretezett, széttagolt fegyvernemi iskolákat, „1957. március 21-vel felszámolták.”⁹ csupán három fegyvernemi tiszti iskola maradt. Ezek, a budapesti Kossuth Tűzér és Tűzértechnikus Tiszti Iskola, a szentendrei Zalka Híradó- és Műszaki Tiszti Iskola, valamint a szolnoki Kilián György Repülő Hajózó Tiszti Iskola. A politika viharában azonban ezek az iskolák sem maradhattak önállóak. Ennek legfőbb oka az volt, hogy az összevonások miatt a tanulói létszám 704 fővel csökkent, és hogy a Minisztertanács augusztus 1-jével elrendelte a Néphadsereg 15 000 fővel való csökkentését. Így, 1957. március 1-jével a felső katonai szervek akarátának megfelelően, a MN vezérkari főnöke, 1957. február 5-én kiadott HM 0025/VK. Szerv. és M. Csf.-ség 1957. sz. intézkedése alapján, megalakult az Egyesített Fegyvernemi Tiszti Iskola, ami 1957 őszétől, Egyesített Tiszti Iskola (ETI) néven, tíz évig képezte a tiszteket. „Parancsnoka Köteles Jenő vezérőrnagy, aki részt vett a demokratikus hadsereg és a határvédelem megszervezésében, majd a Honvéd Kossuth Akadémia ezredparancsnoka lett. Szigorú katona tulajdonságaival és a legnemesebb emberi jellemvonásokkal rendelkezett, derűs, közvetlen, kiváló kiképző volt. További parancsnokok: -1961-től Bakonyi Sándor ezredes, -1964-től Pesti Endre vezérőrnagy, -1966-tól Kazai Barna ezredes.”¹⁰

Ez a tíz év, két nagy egységre bontható. Az első periódus 1957-1961-ig tartott. Mi is jellemezte ezt az időszakot? Azon oktatási anyagok, módszerek, kiképzési tematikák és anyagi feltételek, amik az előző fegyvernemi tiszti iskolákban is léteztek. „Az ETI fegyvernemi parancsnokai, a tiszti-tanári állománynak 90%-a, a fegyvernemi tiszti iskolák állományából tevődött össze.”¹¹ Az idő múlásával, és a technika fejlődésével, valamint az új vezetési elveknek köszönhetően a módszerek, kiképzési feladatok is változtak a kor követelményeihez igazodva. Ezek az események vezettek el a Tiszti Iskola második periódusához, ami 1962-1967-ig tartott. A korszerű technika valamint a hozzá kapcsolódó új módszerek, és a megújult kiképzési anyagok megjelenése, magával hozta a változásokat, a tisztképzés korszerűsödését. Fokozott figyelmet fordítottak a tiszti-tanári állomány továbbképzésére.

⁸ Gál István – Dr. Benedek Gyula: A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola története 1949–1984. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984. 7. o.

⁹ Csendes-Gellért: Kronológia... i. m. 213. o.

¹⁰ Benkő Péter – Béneyei Emil – Lászy János – Lengyel László – Major Norbert – Susa István: A Katonai Műszaki Főiskola története. Budapest, 1997. 27. o.

¹¹ Dr. Oroszi Antal: Az Egyesített Tiszti Iskola története (1957–1967) II. kötet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kiadó, Budapest, 2005. 276. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Gyarapodott azon oktatók száma, akik egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkeztek. A technikusképzésben tanítók, többségének már mérnöki diplomája volt.

A növendékeket szakaszokba osztották, élükön a szakaszparancsnokok álltak. Ők irányították, felügyelték, ellenőrizték a növendékek életét. Egy szakaszba ugyanazon fegyvernemhez, évfolyamhoz és szakirányhoz tartozó hallgatók tartoztak. Az 1961/62. tanévben jelentősen emelkedett az oktatás szakmai színvonala. Megkezdődött a felsőfokú technikusképzés és elkezdődött az egyszakos tanári képzés is. A tisztképzés ideje háromról négy évre emelkedett. A négyéves képzési periódus kezdete a következő volt: *„A tiszti iskolára sikeres felvételi vizsgát tett növendékek első évüket sorkatonaként a csapatoknál, a kijelölt ezredek tisztes iskoláin az összkövetelményi programban meghatározott kiképzésben részesültek, és általában örvezetői rendfokozattal fejezték be a sorkatonai szolgálatot.”*¹² Ők, így gyakorlati tapasztalatokkal felvértezve kezdték meg az elméleti képzést a Tiszti Iskolán.

*„A tisztképzést az első időben 6 tagozat (lövész, páncélos, tüzér, híradó, műszaki és hadtáp) valamint 2 önálló tanszék (Társadalomtudományi, Általános) végezte. A tagozaton belül 13 tanszék végezte közvetlenül a növendékek oktatását. Ez a szervezeti felállítás a későbbiekben több módosuláson, átszervezésen esett át.”*¹³ Az Iskolában tanuló növendékek száma rohamosan nőtt. A felvételt nyertek létszáma megháromszorozódott, a tanszékek, szakok száma megduplázódott. Egy telephely már nem volt elegendő a megnövekedett létszámú növendékek képzésére, ezért egy időben három-négy kiképzőhelyen is zajlott az oktatás. Ennek legnagyobb hátránya, a bázisok egymástól való – viszonylag – nagy földrajzi távolsága volt.

*„Az iskola a 60-as évek közepén már 6 tanári, 7 technikus, összesen 13 polgári szakot oktatott. 22 katonai fegyvernem illetve szakág részére képeztek tiszteket.”*¹⁴ Mindezt, egy parancsnokság alatt, amit egyre nehezebb volt irányítani, felügyelni, ellenőrizni, számonkérni. A tagozatparancsnokok és a tanszékvezetők felismerték felelősségüket saját fegyvernemük leendő tisztjeinek képzésében, ezért nem volt elegendő csak a szakmai tárgyak elméleti és gyakorlati oktatása, hanem ennél jóval többre volt szükségük a növendékek életének teljes megismerésére, segítésére, a csapatszolgálatra való minél tökéletesebb felkészítés érdekében. Ezt csak úgy valósíthatták meg, ha a tagozatok, tanszékeik alárendeltségébe kerültek. Ez 1963-ban kísérleti jelleggel megvalósult. Nem minden fegyvernemnél, de például a Híradó Tagozat alárendeltségébe került a híradószázad. A várakozásoknak megfelelően, a kedvező hatás eredményeként 1964-ben változás következett be. *„Megszűnt a növendéki ezred és a növendéki zászlóalj. Minden növendéki alegység a fegyvernemi tagozatok, önálló fegyvernemi tanszékek alárendeltségébe került.”*¹⁵ 1965-ben kidolgozták az iskola nevelési tervét, melyet a tagozatok, tanszékek által kidolgozott neve-

¹² Dr. Oroszi: Az Egyesített... i. m. II. kötet 278. o.

¹³ Dr. Oroszi: Az Egyesített... i. m. I. kötet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kiadó, Budapest, 2005. 9. o.

¹⁴ Dr. Oroszi: Az Egyesített... i. m. II. kötet 279. o.

¹⁵ Dr. Oroszi: Az Egyesített... i. m. II. kötet 280. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

lési tervek következtek. Ezek egészen 1967. augusztus végéig maradtak érvényben, mikor is az ETI megszűnt, és helyette új főiskolák alakultak.

A ZALKA MÁTÉ KATONAI MŰSZAKI FŐISKOLA MEGALKULÁSA

1967. szeptember 1-jén az *„Egysített Tiszti Iskola bázisán a NET 13/1967. sz. rendeletével létrehozott „Zalka Máté” Katonai Műszaki Főiskola, az 1967/68. kiképzési év beindításával, rendeltetésének megfelelően, új magasabb követelmények teljesítésére felkészülve, a többi katonai főiskolával együtt megkezdte a főiskolai szintű hivatásos tisztképzését.*¹⁶ *„Első parancsnokává Horváth János mérnök ezredest nevezték ki. Helyettesével Dr. Halász András mérnök ezredessel hajtotta végre a főiskolai képzésre való átállást. Őt követte Varga László ezredes (1974-1978), akinek korai halála kevés lehetőséget biztosított terveinek megvalósítására. 1978-ban Paál György ezredes/vezérőrnagyot nevezték ki a főiskola parancsnokává, aki 11 évig irányította a mérnöktiszt-képzést. Őt Dr. Szabó Miklós ezredes/vezérőrnagy követte a Zalka fennállásának utolsó két évében.*¹⁷ (Eredeti írásmóddal – K. T.) A Főiskola legfőbb rendeltetése a műszaki tiszti utánpótlás biztosítása volt. *„A Magyar Néphadsereg Kiképzési Főcsoportfőnök 067. számú intézkedése alapján, az 1967/68. évre a főiskola-parancsnok, az alábbi feladatokat határozta meg: A vezetés legyen célirányos, összekovácsolt, önálló, támasszon egységes követelményt, biztosítsa a feladatok végrehajtását, a követelményeket ismerje meg és differenciáltan dolgozza fel, emelje az oktatás-nevelés színvonalát, továbbá, korszerűsítse az anyagi-technikai bázist.*¹⁸

A tanszéki oktatók-nevelők: maradéktalanul valósítsák meg az *„Összkövetelmények”*¹⁹ ben foglaltakat, a *„Szervi Határozvány és Működési Szabályzat”*²⁰ alapján értelmezzék a tanszék feladatát és dolgozzák ki a működési rendjét; határozzák meg a követelmények teljesítésének módját; állapítsák meg a beosztottak felelősségét; növeljék az oktató-nevelő munka hatékonyságát; dolgozzák ki fegyvernemenként a tantárgyprogramokat; valamint készüljenek fel a tudományos kutatómunkára.

A társadalomtudományi tanszékek: a kor politikai nézeteit minden növendék a magáénak ismerje el; biztosítsák a hivatásos tisztek képzését; segítsék a „Kossuth Lajos” Katonai és a „Kilián György” Repülő Műszaki Főiskola társadalomtudományi tanszékeit.

¹⁶ Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) 1968/T-182. doboz (d.) 654. őrzési egység (ő. e.)

¹⁷ Lászlai János – Kerényi József – Susa István – Balatoni Béla – Dr. Mosoni József – Estók János – Dr. Koczka Ferenc – Dr. Sándor Miklós – Dr. Rajnai Zoltán: A magyar híradótiszt-képzés története (1931–2008). Készült a ZMNE nyomdájában, a ZMNE Híradó tanszék gondozásában, a Puskás Tivadar Híradó Bajtársi Egyesület közreműködésével. Budapest, 2008. 60. o.

¹⁸ HL MN 1968/T-182. (d.) 654. ő. e. A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola Parancsnokának (ZMKMF PK) 01. számú parancsa (sz. pcs-a)

¹⁹ Honvédelmi Minisztérium MN. Kiképzési Főcsoportfőnökség: ÖSSZKÖVETELMÉNYEK a „Zalka Máté” Katonai Műszaki Főiskola növendéki kiképzéséhez Budapest, 1967. november hó 23.

²⁰ HL MN 1968/T-182. (d.) 654. ő. e.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A szakmai tanszékek: irányítsák a növendéki alegységeket; a tanszékvezetők konkrét feladatállítással, illetve beszámoltatással segítsék az alparancsnoki állományt; a szaktanszékek vezetői biztosítsák a kiképzés végrehajtását; a tematikák elkészítéséhez vegyék figyelembe az „Összkövetelmény program” követelményeit; tartsák szem előtt a szakmai képzés minőségét; tervezzék meg a növendékek csapatgyakorlatát; fordítsanak nagy hangsúlyt a végzősök csapatbeosztására való felkészülésére; a növendékekkel folytatott személyes munkával készítsék fel őket a hivatástudatra, önálló munkára, áldozatkészségre, és dolgozzák ki az „M” kiképzési programot.

A technikai alapozó tanszékek: ismerjék meg a szakalapozó tantárgyakat; biztosítsák a differenciált képzést; teremtsék meg a szakalapozó és a szaktantárgyak összhangját, valamint biztosítsák az oktatáshoz szükséges tananyagot (ez lehet más felsőfokú iskola jegyzete, illetve új saját tansegédlet). Az általános alapozó tanszékek: fordítsanak kellő gondosságot a növendékek általános ismereteire; fokozzák az idegennyelv-ismeretüket; növeljék a fizikai állóképességüket, illetve ismertessék meg az elsőéves növendékekkel, az öthónapos csapatképzés elméleti és gyakorlati feladatait. Mindezeken túl – eljárási döntés alapján – a nappali tagozatos (növendéki) képzés mellett, tisztí továbbképző tanfolyam (1498/66. sz. kiképzési program) és kétéves felsőfokú technikus tanfolyam (612/66. sz. tanfolyami program) indul. „A tisztí tanfolyamok célja, miszerint az itt végzett hallgatók legyenek képesek arra, hogy magasabb beosztást el tudjanak látni.”²¹ Ehhez nélkülözhetetlen, a tanszékeken folyó munka minőségének emelése, illetve a hallgatók irányában támasztott követelmények fokozása. A tanszékeknek el kell érniük, hogy a tisztí hallgatók például szolgáljanak a növendékeknek, mind fegyelmzettségükkel, megjelenésükkel és magatartásukkal.

Ahhoz, hogy a minőségi oktatás színvonala emelkedjen, nélkülözhetetlen más főiskolákkal, egyetemekkel és szervezetekkel való együttműködés. Ez csak úgy valósulhat meg, ha a követelményszintek kialakításában, a tudományos és módszertani munka javításában, valaminta főiskolai képzés színvonalának emelésében összehangolt, egymást segítő, támogató kapcsolat alakul ki. Ez nem csupán vezetői szintű akarat, hanem a tanszékek is kapcsolatot alakítanak ki más polgári főiskolák azonos tanszékeivel. Ennek felelőse a főiskola tanulmányi és tudományos helyettese.

A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola (ZMKMF) Tanulmányi és tudományos kutató osztálya szervezi, koordinálja a „Honvédelmi miniszter és a Művelődésügyi miniszter 1/1967. számú utasítása szerint”²² a főiskola oktató-nevelő és tudományos munkáját. Ezt segíti két szabályzat: a „Szervi Határozvány” és a „Működési Szabályzat”. „A tanmenet alapját az alábbi okmányok képezik: a ZMKMF „Összkövetelményei”, szakonként és ágazatonként differenciált részletes tantárgyprogramok tematikák, a 2., 3. és 4. éves

²¹ Uo.

²² Honvédségi Közlöny:1/1967. (H. K. 7.) HM-MM együttes utasítás. A „Kossuth Lajos” Katonai Főiskolán a „Zalka Máté” Katonai Műszaki Főiskolán és a „Kilián György” Repülő Műszaki Főiskolán szervezett szaktechnikus-képzésről és általános iskolai tanárképzésről

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

*növendékek átmeneti kiképzési programjai, a főiskola éves naptári terve, a tanulmányi folyamat idő és óraelosztási terve, a főiskola távlati és évi tudományos kutatómunka terve, a főiskola módszertani munka évi terve, a kiképzés anyagi-technikai bázisának évi fejlesztési terve és költségvetése, időszakos munka és ellenőrzési tervek, időszakos tanórarendek, Főiskolai Tanács évi munkaterve, a törzs tanári állomány továbbképzésterve.*²³

A Tanulmányi és tudományos kutató osztály a tanszékekkel összehangolva, a tervezési ciklusokban elkészíti ezen iratokat, amellyel biztosítja a munka tervszerűségét, kiszámíthatóságát. Ellenőrzi az okmányokban foglaltak végrehajtását. Emellett megszervezi az újonnan létrehozott központi könyvtár felállítását. A tanszékek igényeit figyelembe véve végzi a korszerű oktatási anyagok beszerzését. Vezetője elkészíti a főiskolára vonatkozó kutatási témák részfeladatokra bontását, koordinálja és ellenőrzi a kutatómunkát. Segíti a Hadtudományi (haditechnikai) Állandó Bizottság munkáját. Elősegíti a publikációra javasolt munkák közzétételét, hogy az 1967/68. évben kétszer, majd negyedévenként megjelenő „Katonai Műszaki Főiskola Közlemények” című folyóiratban megjelenjen. „A folyóirat Szerkesztő bizottságának összetétele: Tanulmányi és tudományos kutató osztályról egy fő, Hadtudományi bizottságból egy fő, Pedagógiai és módszertani Bizottságból egy fő, Tanszékek, csoportok és szaktanszékekről egy-egy fő.”²⁴

Az anyagi alosztály alárendeltségébe tartoznak a tanműhelyek, a lőterek, valamint az audiovizuális oktatási eszközök, amelyeknek mindig az oktatás rendelkezésére kell állniuk, ahol a növendékek ismereteiket bővíteni, készségeit kialakítani tudják. A tanműhelyek nem csak a gyakorlati foglalkozások levezetésére szolgálnak, hanem az eszközök tervszerű kivitelezésére is. Az audiovizuális oktatás rendelkezésére álló eszközök (diafilmek, oktatófilmek) elősegítik az oktatás hatékonyságának növelését.

„Az oktatás szervei:

*Az oktató-nevelő munka alapját a tanszékek teszik ki. Feladatuk, az oktató-nevelő munka, a tudomány szak művelése, az oktatási módszerek korszerűsítése, a kiképzés anyagi feltételeinek biztosítása, és az összekovácsolt tanszéki munka megteremtése.*²⁵

Ehhez – mint fent láttuk – a következő dokumentumok szükségesek: az „Összövetelmények” alapján a szakonkénti és ágazatonkénti részletes tantárgyprogramok és tematikák, a 2., 3. és 4. éves növendékek átmeneti kiképzési programjai, a főiskola tanulmányi és időelosztási terve, a tanszéki módszertani munka évi terve, a tanszéki kiképzésanyagi technikai bázis évi fejlesztési terve, a tanszéki ellenőrzési tervek, a tanszéki tanórarendek, továbbá a tanszék tanári állományának továbbképzési terve.

²³ HL MN 1968/T–182. (d.) 654. ó. e. A ZMKMF PK Tanulmányi és Tudományos helyettesének (TTH) 010. számú utasítása (sz. u-a)

²⁴ Uo.

²⁵ HL MN 1968/T–182. (d.) 654. ó. e.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A „*Részletes tantárgy-program*”²⁶ az általános irányelvet figyelembe véve kell elkészíteni. Ezek a következők: a részletes tantárgyprogramok tartalma, felépítése, szerkezete; a tantárgyprogramok oktatási célkitűzése; a tantárgyak kapcsolódása; az egyes tantárgyak módszertani utasítása, valamint a tantárgyakon belül az elméleti előadások és a gyakorlati foglalkozások tartalma és aránya. A kidolgozott „Részletes tantárgy-programokat” a tanszékek együttműködésével megvitatják egy tudományos értekezlet keretében.

Ezeket a terveket és okmányokat a tanszékvezetőknek a főiskola 01/1967. sz. parancsa alapján a „Tanszék évi munkaterve” címen a Tanulmányi és tudományos kutató osztályon keresztül kell felterjeszteni. A tanszéknek nem csak az alapképzésében kell részt venniük, hanem a kétéves Felsőfokú Technikum képzésében és a levelező tanfolyamok lebonyolításában is. A szaktanszéknek biztosítaniuk kell az oktatáshoz a haditechnikai eszközöket és berendezéseket, a szaklaboratóriumokhoz való hozzáférést és a szakfegyvernemi főnökség haditechnikával kapcsolatos igényeit is. A levelező tanfolyamok számára módszertani útmutatókat szükséges összeállítaniuk, konzultációs lehetőségeket kell biztosítaniuk, valamint a beszámoltatásra és vizsgáztatásra időpontokat kell kijelölniük. Emellett a szaktanszék által kidolgozandó a 2. és 3. éves növendékek egyhónapos csapatgyakorlatának részletes programja. „*A tanszéknek leltárt kell készíteni arról mi >>van<< és mi >>kell<<. Tervet kell készíteni a katonai főiskolák és polgári tanintézetek egymással való együttműködés rendjéről, ami nem csak a tudományos és módszertani kapcsolatot jelenti, hanem az anyagi együttműködést is.*”²⁷

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Kézirat: M. Szabó Miklós: A Kossuth Lajos Katonai Főiskola története (1967–1996) Zrínyi Kiadó, Budapest, kiadás alatt.
2. Dr. Oroszi Antal: Az Egyesített Tiszti Iskola története (1957–1967) I–II. kötet Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kiadó, Budapest,
3. Lászlai János – Kerényi József – Susa István – Balatoni Béla – Dr. Mosoni József – Estók János – Dr. Koczka Ferenc – Dr. Sándor Miklós – Dr. Rajnai Zoltán: A magyar híradótiszt-képzés története (1931–2008). Készült a ZMNE nyomdájában, a ZMNE Híradó Tanszék gondozásában, a Puskás Tivadar híradó Bajtársi Egyesület közreműködésével. Budapest, 2008.
4. Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) 1967/T–182. doboz (d.) 653–654. őrzési egység (ő. e.)
5. Gál István, Dr. Benedek Gyula: A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola története 1949–1984. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984.

²⁶ Uo.²⁷ Uo.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

6. Honvédségi közlöny: A honvédelmi miniszter és a művelődésügyi miniszter 1/1967. /H. K. 7. HM–MM számú EGYÜTTES UTASÍTÁSA a „Kossuth Lajos ” Katonai Főiskolán a „Zalka Máté” Katonai Műszaki Főiskolán és a „Kilián György” Repülő Műszaki Főiskolán szervezett szaktechnikus-képzésről és általános iskolai tanárképzésről.
7. Honvédelmi Minisztérium MN. Kiképzési Főcsoportfőnökség: ÖSSZKÖVETELMÉNYEK a ”Zalka Máté” Katonai Műszaki Főiskola növendéki kiképzéséhez. Budapest, 1967. november hó 23.
8. Benkő Péter – Bényei Emil – Lászlai János – Lengyel László – Major Norbert – Susa István: A Katonai Műszaki Főiskola története. Budapest, 1997.
9. Világtörténelmi kisenciklopédia. Szerkesztette és jegyzetekkel kiegészítette: Szuhay-Havas Ervin. Kossuth Könyvkiadó, 1973.
10. Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó, 2000.
11. Romsics Ignác: Magyarország – története – a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

MÁRTON LACSNY¹**The Trinity of Civil-Military Relations² and Their Connection to Patriotic and Military Education in Hungary****A civil-katonai kapcsolatok három pillére és azok kapcsolódása a hazafias és honvédelmi neveléshez Magyarországon****Abstract**

Civil military relations from a special point of view: patriotic and military education of the whole society. In other words: How to educate civilians to become aware and able citizens, who know how to handle a country's military capabilities responsibly. The Trinity of Civil-Military Relations gives us a new approach to the issue that enables us to elaborate it further on with respect to civilian control, effectiveness, financial efficiency, all this in the context of Hungarian reality and the viewpoints rational political decision makers. The core statement of this article is that the key issue of civil-military relations in modern democracies is how the average civilian approaches an average soldier of his/her own homeland's armed forces. Transferring this to the decision makers' point, the key is how to formulate the average civilian's approach.

Keywords: civil-military relations, civilian control, effectiveness, efficiency, patriotic education, political decision makers

Absztrakt

Civil-katonai kapcsolatok egy speciális nézőpontból, az egész társadalom hazafias és honvédelmi nevelése szempontjából. Máshogy fogalmazva: hogy lehet a társadalom tagjait olyan nevelésben, tájékoztatásban részesíteni, hogy művelt és felelősségteljes állampolgárként tudjanak dönteni az ország haderejéről? A civil-katonai kapcsolatok három pillére új megközelítést ad a témának, ami lehetővé teszi, hogy mélyebben kimunkáljuk az összefüggéseket a demokratikus civil kontroll, a hatékonyság és a költséghatékony működés összefüggésében és mindezt

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student E-mail: lacsny@gmail.com ORCID: 0000-0002-0009-1446

² (2)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

elhelyezzük a mai Magyar valóság és a hazai politikai döntéshozók összefüggésébe. A cikk legfontosabb állítása az, hogy a modern demokráciákban a civil-katonai kapcsolatok kulcskérdése az, hogy hogyan viszonyul az átlagpolgár hazájának haderejéhez. A döntéshozó nyelvére lefordítva a kulcskérdés az, hogy hogyan lehet a választópolgár gondolkodását formálni a haderő vonatkozásában.

Kulcsszavak: civil-katonai kapcsolatok, civil kontroll, hatékonyság, költséghatékony működés, honvédelmi nevelés, politikai döntéshozók

INTRODUCTION

My field of research is civil military relations from a special point of view: patriotic and military education of the whole society. In other words: How to educate civilians to become aware and able citizens, who know how to handle a country's military capabilities responsibly. I'm not talking about politicians now. I'm talking about responsible citizens of a country, who know how to cast a vote, when the question has security concerns. I'm talking about people who are ready to be trained (not necessarily trained) to defend their homeland. This article is about the state's tasks to have enough of these citizens.

These topics have not been in the focus of research in Hungary lately. Since Samuel P. Huntington published *The Soldier and the State*, his work was the canon of civil-military relations. Huntington focused on the (since Plato) always-arising question: "Who guards the guardians?" As such, he focused on the democratic civilian control of the military.³ But democratic civilian control is not the only aspect of civil-military relations. Civil-military relations are the civil society's relations towards the society's armed forces. This includes civil society as a whole, but also includes the individual citizen's approach. On top of all this, both are part of the same thing: the society as a whole. They live in the same place (country), eat the same food, read the same news and receive the same primary and secondary education.

Then at some point some members of the society decide to join some branch of the armed forces. Does this single decision change the individual's approach to civilians or the armed forces? If not, what does? Does this individual cease to be a member of the civil society? I share Peter van Uhm's opinion that civil-military relations represent a civil society's values regarding their state, country, life, family and everything they think worth defending. (1) A part of this is democratic civilian control, which is the state's (that is – in a democracy – led by civilians) approach to military.

³ (11)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

MAIN POINTS

My idea of the coincidence between this and my field of research is the following: The way a democratic state (government) values its armed forces is transferred towards the whole society through how the state leads and regulates the education of its children. Now if a state has democratic traditions dating back at least a generation the whole thing is mirrored back to the state and its government as the following generation begins to vote for (or against) governments according to what they learned at school. This is no rocket science. As the saying goes: Be good to your children because they are going to choose the residential care, you're going to live in.

In the *Routledge Handbook of Civil-Military Relations* the authors outline a completely new concept of the issue of civil-military relations that is based on the trinity of control, effectiveness and efficiency. This gives us a new approach to the issue that enables us to elaborate it further in the context of Hungarian reality and the viewpoints rational political decision makers and their relations to military and the society as a whole.

As Florina Christiana Matei notes it,⁴ the three main aspects of civil-military relations are:

- Democratic civilian control,
- Effectiveness in fulfilling roles and missions,
- Efficiency in the use of resources.

Reading the book I collected some crucial points and questions discuss in this paper and elaborate the specialties of Hungary. I don't completely share Cristiana Matei's opinion saying that the main problem in Hungary is the control being civilian or democratic. It also goes further than the awareness of political decision makers. The main problem is that civilians⁵ should have an idea about military. All of them⁵. After gaining some experience or relevant education anyone can decide to like it or not, but the knowledge is essential. In Hungary obligatory national service was suspended (for peace time) in 2003⁶ which means that since then the only knowledge citizens have regarding armed forces is through the educational system or merely accidental (if they have personal links to someone who serves or served in the armed forces). My statement and the core statement of this article is that the key issue of civil-military relations is how the average civilian approaches an average soldier of his/her own homeland's armed forces.

Let's take a look at how all this works in Hungary. Democratic civilian control is obviously the most important aspect especially in a democracy established not so long ago. Like in many other communist dictatorships, one of the deepest concerns of the transition to democracy was the reaction of the armed forces. Although Hungary was not a military dictatorship and the military didn't play a significant role in maintaining the regime but still: it was armed and it was larger than any other force within the country's borders. 26 years

⁴ (2)

⁵ In a democracy this means all, who are entitled to vote

⁶ The last conscript soldier dismantled in november 2003.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

after the regime change we can tell that it went well concerning the democratic civilian control of the armed forces.

How democratic civilian control works in Hungary? How are the main instruments of state security controlled by democratically elected leaders?

“Institutional control mechanisms involve providing direction and guidance for the security forces, exercised through institutions that range from organic laws and other regulations that empower the civilian leadership, to civilian-led organizations with professional staffs. These latter can include a ministry of defense for the military, a ministry of the interior for national police, and a civilian-led intelligence agency; one or more committees in the legislature that deal with policies and budgets; and a well-defined chain of authority for civilians to determine roles and missions, such as a National Security Council-type organization. Oversight is exercised on a regular legal basis by the civilian leadership to keep track of what the security forces do, and to ensure they are in fact following the direction and guidance they have received from the civilian chain of command.” (2)

By “armed forces” I mean all institutions that are organized along military lines,⁷ which in Hungary include military, police, intelligence, and the customs’ branch of the tax and customs authority. All of these are controlled by ministries and all of them by different ones:

- Military (including military intelligence) by the Ministry of Defense,
- Police by the Ministry of Interior,
- Intelligence by the Prime Minister’s Bureau (a separate ministry led by a minister, not the prime minister) and the Ministry of Interior,
- Tax and customs authority by the Ministry of Economics.

All of these ministers are (by legal definition) civilians and members of a democratically elected prime minister’s government. The parliament has a standing committee for military and policing issues and another for homeland security issues. By tradition a governing party politician heads the former; an opposition party politician heads the latter. These days they are Lajos Kósa and Zsolt Molnár. The higher levels of the chain of command are defined in the Fundamental law, and cardinal acts⁸ on the above defined branches.

The relation of the different organizations towards each other is quite difficult to describe but these were previously described by different authors^{9,10} and for our purposes it is enough to state that since the regime change it did not show any signs of being likely to throw over the governmental system. If and ever any armed institution of the country

⁷ I intentionally left out some minor ones, because they are not relevant regarding CMR. For example detention guards, who are not enough in numbers to be relevant, or disaster relief crews (for example fire brigades), who don’t actually bear arms (but are organized along military lines).

⁸ Cardinal acts of law in the Hungarian legal system mean that they are defined by article T of the Fundamental law (constitution) and can only be amended by 2/3rds majority of the house

⁹ (13)

¹⁰ (4)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

intended to overthrow the legally and democratically elected Hungarian government since the regime change in 1990, it was not even close to success or even anyone noticing¹¹ it.

Is there civilian controlled oversight? Is there independent media coverage?

Democratic civilian control and oversight doesn't only mean that the people controlling are civilians. It also means control of the whole society. The fact that the whole budget of the armed forces in Hungary are published (as part of the act on the annual budget of Hungary) and the annual reports of the Állami Számvevőszék, which is the Supreme Audit Institution (SAI) in Hungary are also published on its web page mean that there is civilian controlled oversight.

There is a whole study on Hungary in Routledge Handbook of Civil-Military Relations by Florina Cristiana Matei. In this, Matei states: "... democratic civilian control has been less than perfect in Hungary. First, there has been tension between the military and civilian worlds.¹²" Tension is – in my opinion – not the correct word. There has been lack of contact. Since the abolition of national service, civilians (including MPs) had no idea of what military is about.

In the 1980s Hungarian military was organized based on the Soviet model and was based on conscript service. The good aspect of this was that every single Hungarian youngster had some idea about military service, discipline and comradeship. The bad aspect was that conscript service in the last couple of years of the communist regime was often the instrument of the communist state to teach discipline to the renitent elements. In addition to this in the 1980s conscript service was 3 years and the morale of the military was quite low. These two often resulted in the ordering of senseless activities (or at least activities that looked senseless to them) of the conscript personnel, which made the morale of the military even worse. Decision makers of the present days are exactly the ones that were ordered those senseless activities or ones that were unfit to do national service. One half has very bad experience of the military, the other half does not have any experience at all. No wonder that this results tension between civilian decision makers and professional military officers.

Effectiveness in fulfilling the roles and missions:

"For the security forces to be effective in fulfilling any of the six roles and missions, I suggest three basic requirements. First, there must be a plan in place, which may take the form of a strategy or even a doctrine. Examples include national security strategies, national military strategies, White Papers on security and defense, strategies for disaster relief, strategies on organized crime, doctrines on intelligence, counterterrorism doctrines,

¹¹ In a country, where there's free press, anyone can say that he/she noticed something alike, but serious concerns never were raised.

¹² (13)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

and the like. Second, there must be structures and processes to both formulate the plans and implement them. These include ministries of defense, ministries of interior, national security councils, or other means that facilitate jointness and/or inter-agency coordination, as well as international cooperation. Third, a country must commit resources, in the form of political capital, money, and personnel, to ensure it has sufficient equipment, trained forces, and other assets needed to implement the assigned roles and missions. Lacking any one of these three components, it is difficult to imagine how any state would effectively implement any of these roles and missions.¹³

The six roles and missions are:

- Wars
- Internal wars
- Terrorism
- Crime
- Humanitarian assistance
- Peace operations

According to the Fundamental law Core duties of the Hungarian Defense Forces shall be the military defense of the independence, territorial integrity and borders of Hungary, the performance of collective defense and peacekeeping tasks arising from international treaties, as well as the carrying out of humanitarian activities in accordance with the rules of international law¹⁴. This means that all six of the above mentioned are part of the legally defined duties of the Hungarian Defense Forces, but let's do some double check: What and to what extent does Hungarian Defense Forces really do regarding the six key roles and missions?

WARS

Hungary's NATO membership changed the measurement of effectiveness of the military radically. NATO membership means two things: rights and responsibilities. The right to be protected, according to the article 5 of the treaty of Washington, and the responsibility and obligation to take part in the common missions. The two developed in a kind of asymmetrical way since Hungary's accession to NATO. Hungarian armed forces developed capabilities that can be used in expedition operations. The Hungarian level of ambition currently is being able to keep 1000 troops in missions. This means that basically by keeping approximately 4 000 soldiers at arms constantly (1 000 in missions, 1 000 training, 1 000 on leave, 1 000 for reserve) Hungary can fulfill all its international obligations (NATO, UN, etc.). All security and military strategies and strategic documents since 1990 say that the likelihood of a conventional attack against Hungarian territory is very low or negligible.¹⁵

¹³ (2)

¹⁴ The official translation follows the British spelling. For the coherence of the text I modified it according to US spelling.

¹⁵ (16)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

What does a rationally thinking political decision maker say to this? Let's maintain those capabilities and cut all other expenditures in favor of education or health care!

Effectiveness regarding military defense of the independence, territorial integrity and borders of Hungary means sufficient plans, structures and resources for the task. Transformation of the Hungarian Defense Forces during the preparation for the NATO meant that the structure of doctrines had to be updated and harmonized for the NATO standards. This practically meant the adaptation of the NATO Allied Joint Doctrine (AJP-01) after 2010.¹⁶ Norms and doctrines of the Hungarian Defense Forces are written according to the Fundamental law and the whole legal system combined with NATO doctrines and regulations. This means that we have the professional norms. Do we have sufficient structures to formulate and to implement the norms (doctrines)? Obviously if there are professional norms that are up to date, there has to be sufficient personnel with sufficient structures to formulate them. Whether this personnel is sufficient to implement them remains question until we can put it to test, which we do not wish to do. What we surely can state is that according to Hungarian and international scholars and fellow soldiers the personnel of the Hungarian Defense Forces is well trained and professional.¹⁷ This takes us to the third aspect of effectiveness: sufficient resources. These are mainly human and financial. From the abovementioned we can see that the available human resources of the Hungarian Defense Forces are well trained but we also can state, that they are not sufficient in number. The Hungarian voluntary reservist system also focuses on the reserves able to replace the ones serving in missions abroad. The number of active personnel decreased between 1989 and 2012 from 125 000 to about 29 500.¹⁸ This paralleled with professionalization,¹⁹ but the decrease in the number is still informative.

But the financial resources or better to say the lack of them is the most informative thing regarding the effectiveness of the Hungarian defense Forces regarding defense of the territorial integrity and borders of Hungary. The budget of the Ministry of Defense was in constant decrease between 2004 and 2014 and the last major procurement was the Saab JAS 39 Gripen aircrafts in 2001. Basically every single piece of equipment of the army would require major procurement and modernization.^{20,21} No wonder that the norms and regulation of the Ministry of Defense regarding the defense of the territory and borders of Hungary focus on NATO host nation support.²²

¹⁶ (14)

¹⁷ (13) (9) (10) (8)

¹⁸ 29.500 is the maximum number of soldiers on active duty according to the parliamentary resolution on the issue. The actual number varies constantly and is around 24.800 present time. The so called budgetary headcount are between the two as this is the number calculated for the following annual budget that covers the salaries.

¹⁹ (9) (8)

²⁰ (9)

²¹ (10)

²² Government decree 55/2010. (III. 11.) on the details of the governmental tasks regarding host nation support

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

This way of thinking overlooks quite a few aspects of military thinking and geopolitics. The first is Hungary's geopolitical position, recent military history²³ and geography of the Carpathian Basin.²⁴ The second is that NATO and article 5 only refers to conventional attack from a non NATO country and it does not cover any other form of the breach of a country's sovereignty nor does it help in any other cases when application of the armed forces can be a reasonable alternative (for deterrence for example).

INTERNAL WARS

Due to historical and geopolitical reasons the threat of internal wars on the present territory of Hungary is really negligible.

TERRORISM

According to the National Security Strategy: "Terrorism remains a significant global threat of our age in its constantly evolving manifestations in space and time, threatening both our alliances and core values. In Hungary, the overall threat of terrorism is low."²⁵ The strategy of 2012 states this and the situation hasn't changed much since 2012 regarding Hungary as a target.²⁶ Counter terrorism in Hungary falls within the responsibilities of the intelligence and the Counter Terrorism Centre (TEK) both of which are controlled by the Ministry of Interior as described above. It has to be mentioned that Counter Terrorism Centre is more like a police force similar to GSG9 or a SWAT force, so investigation, undercover operations and data analysis are mostly done by the branches of intelligence.

Regarding the norms and structures the regulations and the procedures are very similar to the ones regulating the Hungarian Defense Forces. The resources are well above the

²³ In the Second World War the territory of Hungary was only a secondary front as the primary ones were in Poland and the Balkans as it is well protected by the Carpathian Mountains thus not being a straight route towards Germany. But the more important aspect is that on the present territory of Hungary the main operations were almost exclusively large scale tank battles thanks to the geographical conditions. (17)

²⁴ To mention only two aspects: this results in leaving the borders of Hungary without natural defense lines and all the rivers flowing from the mountains towards Hungary. One can imagine a hypothetical case when someone in a neighboring country intends to poison a river flowing towards Hungary.

²⁵ National security strategy – 29th paragraph.

²⁶ The migration crisis and the investigations and intelligence operations conducted to understand the phenomena and follow the proceedings proved that – although no actual terrorist attacks happened in Hungary, many terrorists went through the country on their way before they committed the attacks of Paris or Brussels. This means that global terrorism is present in Hungary and Hungary is just as good a place to counter terrorist attacks as any other place in the EU. It is well known that terrorist attacks don't happen from one day to the other. They need thorough preparations that include training, the acquirement of weapons or explosives, etc. And all this has to be done in secret right in front of the eyes of the intelligence services. In other words if the only the Hungarian intelligence and counter terrorist forces would have done a 100% effective job, the Brussels attack would not have been possible although we know that 100% effectiveness is not possible especially in counter-terrorism.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

ones of the military, although the two can hardly be compared because of the difference in the personnel and the relative cost of the training.²⁷

CRIME

This is the responsibility of the Ministry of Interior and the police as the Hungarian Defense Forces legally cannot be applied for policing tasks within the borders of Hungary. An exception to this is that units of the Defense Forces can be combined with units of the Border Guard (belonging to the Police and thus the Ministry of Interior) for border policing tasks in case of mass migration crisis. Thus, regarding the effectiveness by dealing with crime as a phenomenon we can only analyze the operations of the police.²⁸

The one thing we surely can do regarding this question is make a comparison between the defense forces and the police forces in Hungary because they are comparable in number, norms, structures and budget (financial resources). Regarding norms and structures we can state that they are basically at the same level. Both are legally regulated by the Fundamental law and their own cardinal codes. Both have their own regulations and they navigate in very similar fields of force nationally and internationally. The latter is dominated by international institutions like UN, NATO, EU, OSCE, etc. that have some sort of international oversight as Hungary, as a member of all these is supposed to be a western type democracy and is treated as such. Human resource statistics say that there are more than twice as many policemen than soldiers. In 2016 there were more than 50.000 policemen in active duty compared to some 24.800 soldiers. These number include the special branches on intelligence and counter terrorism units and the border guard.

Humanitarian assistance tasks can be divided along the whereabouts of the operations. Floods are regular in Hungary at which the Defense forces are always active during the disaster relief operations. They are always secondary in terms of responsibility and expertise as disaster relief is the responsibility of the Disaster Relief Authority (Katasztrófavédelem) controlled also by the Ministry of interior. In these terms these are not military operations and their effectiveness does not depend on the effectiveness of the armed forces.

As for the external operations, these cannot be divided from those discussed at "wars", as many tasks of the Hungarian Defense Forces include humanitarian assistance as well as peace operations.^{29,30}

²⁷For example training costs of a squad of 12 equipped with small arms cannot be compared with the training of a battery of heavy artillery.

²⁸ The term "civil-military relations" is somewhat strange to use with respect to the police but in this case it is reasonable although relations of civil society towards the police is completely differ from that of the military. The first and foremost reason is that basically everybody knows (to a certain extent) what a policeman does and why is that important for the community.

²⁹ (6)

³⁰ (5)

EFFICIENCY IN THE USE OF RESOURCES

The “Holy Spirit” of the trinity is the efficiency in the use of resources. In is the least tangible of the three and hardest to adapt to the special thinking of military. No wonder that Thomas Bruneau spent a whole chapter in their handbook to explain the concept.³¹ I previously described the transparency of the Hungarian national budget, so I’m not going into this. From the viewpoint of the rational political decision maker the concept is clear and understandable. Knowing Hungary’s budgetary conditions it is clear that no sober political decision maker would decide to spend a dime on operation not likely to be effective or procurements that are not supported by rock solid arguments. Here I have to stress that Hungarian political thinking differs from that of the US. Hungary follows the “small countries’ strategic thinking” which means that budgetary limits determine the strategic aims, not the way around. There’s one more thing I have to stress: Politicians (in democracies all over the World) think in the binary code of government (power) vs. opposition.³² This means that politicians only support a case is its likely to bring votes for them. And as operations of the Hungarian Defense Forces mostly take place outside the borders of Hungary, they are not tangible enough to politicians and – what’s more important – they are literally invisible to Hungarian public, needless to say, along with the whole of the defense forces. And It’s the public that brings the votes.

CONCLUSION

After this brief overview of the situation in Hungary, let’s go back to the original point: the key issue of civil-military relations is how the average civilian approaches an average soldier of his/her own homeland’s armed forces. The way a democratic state (government) values its armed forces is transferred towards the whole society through how the state leads and regulates the education of its children. Now if a state has democratic traditions dating back at least a generation the whole thing is mirrored back to the state and its government as the following generation begins to vote for (or against) governments according to what they learned at school.

My personal experience is that all scholars, high ranked military officers and politicians with sufficient and relevant information on Hungarian Defense Forces all think reasonably and responsibly regarding the issue. The only thing is how to tell the people that military is very important? How to tell the people to vote for someone, who supports the development of the military when they hardly ever see a single soldier, let alone the benefit of the operations? My answer to this is patriotic a military education. Let’s teach the most receptive people, namely our kids about military. Let’s amend the school curricula and the textbooks and let’s organize programs for them to see for themselves. Obviously this has to

³¹ (15)

³² (7)

be done by professionals of education, considering age group characteristics. This is no military training for kids, but sheer, transparent civil-military relations.

WORKS CITED

1. *Why I chose a gun?* Uhm, Peter van. Amsterdam : https://www.ted.com/talks/peter_van_uhm_why_i_chose_a_gun, Nov. 2011.
2. Matei, Florina Christiana. A NEW CONCEPTUALIZATION OF CIVIL–MILITARY RELATIONS . *The Routledge Handbook of Civil-Military Relations*. hely nélkül. : Routledge, 2012.
3. Matei, Florina Critiana. [szerk.] Matei Bruneau. *The Routledge Handbook of Civil Military Relations*. hely nélkül. : Routledge.
4. Molnár, Ferenc. *Civil Society and democratic civil-military relations - The case of Hungary*.
5. Hungarian participation in NATO's mission in Afghanistan changing. [Online] [Hivatkozva: 2016. 10 13.] <http://2010-2014.kormany.hu/download/a/07/a0000/Magyarország%20afganisztáni%20szerepvállalása%20EN.pdf>.
6. Hungarian PRT implement various projects in Baghlan. [Online] [Hivatkozva: 2016. 10 13.] <http://www.khaama.com/hungarian-prt-implement-various-projects-in-baghlan-189>.
7. Pokol, Béla. Logics of the Policical Subsystem. [szerző] Mihály Bihari és Béla Pokol. *Politology (Politológia)*. hely nélkül. : Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.
8. Szenes, Zoltán Dr. Transformation of the Hungarian Defense Forces (1989–2012). *Honvédségi Szemle*. 2012. 6. orig. title: A Magyar Honvédség Átalakítása (1989–2012).
9. Deák, János. Development of the National Military Strategic Thinking. *Honvédségi Szemle*. 2012. 6. orig. title: A nemzeti katonai stratégiai gondolkodás fejlődése.
10. Benkő, Tibor. Preparations of the Hungarian Defens Forces for the Defense of Homeland Territories. *Honvédségi Szemle*. 2012. 6. orig. title: A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra.
11. Huntington, Samuel P. *The Soldier and the State*. hely nélkül. : Harward University Press, 1957.
12. de Maistre, Joseph comte. *Correspondance diplomatique de Joseph de Maistre, 1811-1817*.
13. Matei, Florina Christiana. THE IMPACT OF NATO MEMBERSHIP ON MILITARY EFFECTIVENESS - Hungary . *The Routledge Handbook of Civil-Military Relations*. hely nélkül. : Routledge, 2012.
14. *Összhaderőnemi hadművelet, a haderőnemi erők képességeinek együttműködő integrációja*. Domján, László. hely nélkül. : MH ÖHP, 2012., Sereg Szemle, old.: 7-29.
15. Bruneau, Thomas C. EFFICIENCY IN THE USE OF RESOURCES. *The Routledge Handbook of Civil-Military Relations*. hely nélkül. : Routledge, 2012.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

16. Magyarország nemzeti biztonsági stratégiája. [Online] [Hivatkozva: 2016. 10 05.]
<http://2010-2014.kormany.hu/download/4/32/b0000/National%20Security%20Strategy.pdf>.
17. Hermann, Róbert. *Illustrated Military History of Hungary*. Budapest : Zrínyi Nonprofit Kft, 2012. ISBN 978-963-327-558-0.

LŐWI ILDIKÓ¹**A magyar menekültügy története****The story of the hungarian asylum****Absztrakt**

A hazai menekültügy intézményes kereteinek létrehozása 1987-től datálódik, amikor tömegessé vált az olyan külföldi állampolgárok (elsősorban románok) országunkba érkezése, akik nem tervezték hazájukba a visszatérést és menedékjogot kértek. A kialakult helyzetet megkerülni nem lehetett, mivel a menedékjog maga is az alkotmányos alapjogok közé tartozik és tartozott. Kérdezhetnénk, vajon az idegenekről történő gondoskodás nehézségei milyen államigazgatási struktúraváltozást és milyen új jogszabályok születését eredményezték a magyar menekültügyi igazgatásban? A szerző a tanulmányban e kérdést vizsgálja, azaz a magyar menekültügyi rendszabályok és a menekültügy állami intézményrendszerének fejlődését követi nyomon.

Kulcsszavak: magyar menekültügy, magyar menekültjog, Genfi Egyezmény, földrajzi korlátozás, nemzetközi jogharmonizáció

Abstract

The formation of domestic asylum dates from 1987 when the arrive of those foreign citizens became endemic (mainly romanian) who did not intend to return to their mother country and asked for asylum. This situation could not be emerged as the asylum right belonged and still belongs to the constitutional right. The main question is whether the difficulties of the caring for immigrants made a significant structural change at the polity and contibuted to new rights at the asylum administration. The author is focusing on this question in the study following up the development of the hungarian asylum right and the state asylum institutional organisation

¹ Nemzeti Közszerzői Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: ildikolowi@t-email.hu. ORCID: 0000-0001-5851-546X

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Keywords: hungarian asylum, hungarian asylum right, The Geneva Convention, geological delimitation, international legislative harmonisation.

BEVEZETÉS

A „menekültügy” a hazájukat különféle kényszerítő okokból elhagyó és Magyarországon (is) védelmet keresőkről történő gondoskodás a külföldiekéről, mely sajátos jogi és intézményi keretek között történik. A menekültügy szereplői a menekülő külföldiek és a befogadó országok. Nagy Boldizsár (2012) mindkét szereplő tevékenységét aposztrofálja a 2012-ben megjelent menekültjogról és menekültügyről szóló könyvében: *„Menekültek csak akkor vannak, ha a határok nem átjárhatóak, ha a vándornak nincs alanyi joga belépni, ha az államok úgy vélik, szuverenitásuk előfeltétele a külföldiek belépése feletti egyedüli döntés és joguk van kizárni területre lépés jogából embereket csak azért, mert állampolgárságuk nem egyezik meg a területen élőkével.”*²

A könyv szerzőjének idézete a magyar állam és a külföldiek kontextusában akár relevánssá is válhatna, annak okán, mivel 1988 tavaszától a magyar állam vezetői szembesültek a ténnyel: emberek ezrei keresnek oltalmat Magyarországon a Ceausescu-rezsim üldöztetése elől. Ekkortól ismerték el a magyar kormányzati szervek a „hosszabb ideig Magyarországon tartózkodó külföldieknek” nevezett személyek ittlétének jogosultságát és védelemre való jogát.³ Ekkortól kezdte meg Magyarország a menekültügyi intézményrendszer alapjainak lerakását és a menedékjogi szabályozás kiépítését, valamint ugyanerre az időszakra datálódik a modern magyar menekültjog nemzetközi vérkeringésbe kapcsolódása.

A tanulmányban vizsgálom a magyar menekültügy évszázadokra visszanyúló eseményeit, valamint az államalapítástól az EU csatlakozásig megfigyelhető nagy menekülthullámok hatását a magyar igazgatási struktúrára. Vizsgálom még a magyar menekültügy intézményi rendszerének születését a kezdetektől, vagyis az 1980-as évtized utolsó éveitől az Európai Unió belépésünkig, 2004-ig.

Az intézményrendszer jogi megalapozásának feltárására a tanulmány második részében keríték sort. Céлом rávilágítani az okokra, melyek sürgető kényszere és annak folyamánként a magyar menekültügy teljesen új rendszere megszületett. Céloom még feltárni a megjelölt időszakban a magyar menekültügyi struktúra fejlődésének eredményeképpen annak a nemzetközi környezetbe illeszkedését, különös tekintettel az 1951. évi Genfi Egyezményhez és ennek 1967. évi New York-i kiegészítő jegyzőkönyvéhez történő csatlakozásra. E rendszerben a szükségképpen felállított befogadó állomások és az akkortájt

² Nagy Boldizsár (2012): A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltozástól az Európai Unióba lépésig. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 24.

³ Az MSZMP KB titkára (Szűrös Máttyás) egy rádióinterjúban, 1988.01.25-én jelentette be, hogy a Magyar Népköztársaság nem fog senkit akarata ellenére visszaküldeni a saját hazájába, ahol üldöztesnek lenne kitéve.

Nagy (2012): u.o.257.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

létesülő magyar menekülttáborok ekkor még teljesen újszerű jelenségnek számítottak és teljes mértékben különböztek a két világháború közötti időszak polgári menekült táboraitól.

A különbségeket dolgozatomban későbbi fejezetemben világítom meg.

A HÍRES MAGYAR VENDÉGSZERETET

A magyar állam híres volt befogadó készségéről – állítja Liszkayné dr. Nagy Éva Katalin (2006) „A külföldiek magyarországi bevándorlásának, illetve letelepedésének szabályozása, és elbírálásának gyakorlata a kezdetektől napjainkig” című értekezésében. Véleménye szerint maga a keresztény állam alapítása is jórészt annak volt köszönhető, hogy a fejlődési család nagy számban látott vendégül és hívott letelepedni hittérítőket, iparosokat, lovagokat és írástudókat.⁴

Tarján M. Tamás (2016) történész ugyancsak erre a tényre világított rá, miszerint már az államalapítás utáni évszázadban jöttek Magyarországra idegenek, magukkal hozva fejlett harci kultúrájukat.⁵ A Magyar Királyság kezdetétől fogva szívesen fogadta az új szokásokat, hagyományokat és új törekvéseket hozó nyugatiakat. A kor igényeinek megfelelő szabályok már ekkor napvilágot láttak, például I. László magyar király (1077-1095) ún. II. Törvénykönyve 1077 körül tartalmaz utalást az idegen kereskedők letelepedésére, illetve az 1100 körül megjelent Kálmán (1095-1116) Törvénykönyv, amely szerint külföldi állampolgár csak úgy telepedhetett le hazánkban, ha valaki kezességet vállalt érte. Kálmán király uralkodása alatt kabarok is érkeztek hozzánk, míg a kunok a 13. században kényserből vándoroltak Magyarországra, a tatárok elől menekülve.

IV. Béla (1235-1270) több intézkedése, mely a külföldiek letelepedését szorgalmazta, az újabb tatár támadás elleni védekezést szolgálták. A külföldiek később a Duna-Tisza közén a Körösök és a Maros mentén telepedtek le.⁶

⁴ A letelepedés gondolata és gyakorlata szinte az államalapítással együtt jelent meg, hiszen már Szent István király a fiához, Imre herceghez írt intelmeiben többek között arról ír, hogy a külföldiek jelenléte milyen haszonnal jár az ország számára. Például I. István idejében nyertek befogadást a böszörmények. Liszkayné dr. Nagy Éva Katalin (2006): A külföldiek magyarországi bevándorlásának, illetve letelepedésének szabályozása, és elbírálásának gyakorlata a kezdetektől napjainkig. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Pécs, 2006.7-9.

<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/liszkayne-nagy-eva-katalin/liszkayne-nagy-eva-katalin-vedes-tezisek.pdf> Letöltés:2016.06.25.

⁵ Gizella, István királyunk felesége kíséretében számos német lovag érkezett letelepedési szándékkal Magyarországra, az ő katonai erejük később döntő jelentőségűnek bizonyult a későbbi (Koppány ellen) vívott háborúban. Tarján M. Tamás (2016): 1065. május 7. Gizella magyar királyné halála. Rubikon-online. Történelmi Magazin 2016/4.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1065_majus_7_gizella_magyar_kiralyne_halala/ Letöltés:2016. 06. 30.

⁶ Liszkayné dr. Nagy Éva Katalin (2006): A külföldiek magyarországi bevándorlásának, illetve letelepedésének szabályozása, és elbírálásának gyakorlata a kezdetektől napjainkig. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Pécs, 2006.7-9.

<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/liszkayne-nagy-eva-katalin/liszkayne-nagy-eva-katalin-vedes-tezisek.pdf> Letöltés:2016.06.25.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Kapronczay Károly (1993) történész, levéltáros, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora és Rédei Mária (1993), az ELTE Földrajz és Földrajztudományi Intézetének docense is visszapillantottak tanulmányaikban a Magyarországra történő bevándorlás különböző időszakaira. Műveikben mindketten arra az egyöntetű megállapításra jutottak, hogy hazánk mindig is nagymérvű vándorlási terület volt, ahol mind politikai okból, mind gazdasági okból megfordultak külföldiek.⁷

Kapronczay Károly (1993) megállapítja azt az évszázadok alatt bizonyossá váló tendenciát: míg a politikai és háborús menekült védelmet keresett és a hazatérésében reménykedett, addig a gazdasági menekült fő indoka a megélhetés keresése, és tartós letelepedésre való törekvés volt. A fogadó ország felelőssége mindkét féle menekülővel szemben rendkívül nagy: a politikai, háborús menekülő a jogvédelmen kívül ellátást is kíván, a gazdasági menekült a munkavállaláson keresztül integrálódni akar. Az előbbivel szemben a társadalom rendkívüli türelemmel és sajnálattal viseltetik, az utóbbiak esetében gyakoribbak a feszültségek.

A történész megállapítása az a tény is, mely szerint a magyar középkori történelem igencsak eseménydús volt a menekülők fogadásának tekintetében. Az adatok szerint a 14. század derekától a Török Birodalom támadásai hozták a következő nagy emberáradatot hazánk felé. A Balkánt fokozatosan elfoglaló, majd Európa szíve, az „aranyalma” (Bécs) felé előretörő oszmán seregek hontalanná vált százezreket hajtottak maguk előtt. A törökök elől menekülő szerbek, macedónok, bolgárok a korona déli területeit vették birtokba, de ugyan ide vendek és szlovénok is érkeztek. A Magyarországon letelepedő, idegen ajkú, kultúrájú, vallású tömegek átforgalmazták az egyes magyar vidékek etnikai összetételét. A délszláv szó, mint gyűjtőfogalom ekkortól jelenti a balkáni népek, szerbek, horvátok, macedónok, bolgárok összességét. Szerbia 1459-ben bekövetkezett bukása után Mátyás király (1458-1490) több tízezer szerb menekültöt telepített be, a keleti rítus szerint is szabad valósággyakorlást engedélyezve nekik.⁸

A menekültek részére biztosított kivételes jogokról a 15. század derekán készült, Mátyás király által jegyzett egyik oklevelének szövege a bizonyíték, melyet Nagy Boldizsár (2012) idéz könyvében: *„az országban a szent korona uralma alatt megerősödjenek, s hogy ilyen menekültek példájára mások is, kik török uralom alatt élnek, annál készebbek legyenek bejönni az országba, amennyiben látják, hogy azoknak, akik már bejöttek, ekkora kivételes jogokat adományozunk.”*⁹

A 16. század első harmadában, II. Lajos magyar király (1516-1526) idejében, már háromszázezer idegen ajkú bevándorolt (elsősorban szerb) menekült élt Magyarországon, a

⁷ Rédei L. Mária (1993): Refugees in Hungary. In: Gender issues and refugees: development applications. Toronto York Lanes Press, 17-24.

⁸ A legrégebb szerb település a Csepel-szigeten Kiskeve, Ráckeve, majd Nagylak és a Maros vidéke.

Kapronczay Károly (1993): Menekültek Magyarországon. Valóság 1993/2. 39-50.

⁹ Kapronczay Károly (1993): Menekültek Magyarországon. Idézi: Nagy Boldizsár (2012): A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltozástól az Európai Unióba lépésig. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 106.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

később évtizedekben a számuk még kettőszázezerrel nőtt. Ugyanebben az időszakban, a 16. század közepén érkeztek meg és települtek le az anabaptista hitük miatt Morvaországból elüldözött habánok,¹⁰ később egy részük a 17. században Erdélybe költözött. E tömeges kényszervándorlás menekülteire, befogadásukra azonban tételes normák nem alakultak ki. I. Lipót magyar királysága idején (1657-1705) adómentességet és szabad vallásgyakorlást biztosított a bevándoroltak számára. Az egyik legnagyobb középkori, soknemzeti-ségű menekülthullám, melynek egyik célpontja hazánk volt, a 17. század végére tulajdonképpen lezárult.

A 18. századi időszak azt a nagymérvű német betelepítést hozta magával, melynek egyértelműen kedvező feltételeket teremtett III. Károly (1711-1740), 1723. évi CIII. törvénye.¹¹ Az 1723. évi CXIII. törvénycikk és az 1765. évi XXVII. törvénycikk (de Asylum Elaboratione) elrendelte a menedék országos szabályozását, ám ez akkor nem valósult meg, csak szándék maradt, ezen túl is királyi rendeletekkel rendezték a menekültek kérdését.¹²

A tömegesen menekülők befogadásának jogi, igazgatási szabályozására összefüggő rendszer kiépítésére csak a modernizálódó Magyarországon került sor a kiegyezést követően, hiszen az útlevéllal történő határátlépés csak a 19. század második felében indult meg. Ennek az volt az oka, hogy a kiegyezést követően a kapitalista fejlődés nálunk is egyre inkább felgyorsult, és egyre több külföldi utazott be hozzánk. A külföldiek igazgatására vonatkozó törvény csak 1886-ban született meg és szabályozta a községi elöljáróság és a rendőrség feladatait a külföldiek lakhatása, lakcímbeljelentése, letelepedése és a községi illetőség megszerzése terén. A magyarországi viszonyok javulása következtében az 1890-es évekre és a századfordulóra a letelepedők száma is megnőtt és Magyarország bővelkedett a jobb életet kereső külföldiekben. Ekkor született meg az 1903. évi V. törvénycikk, amely részletesen szabályozta a külföldieknek a Magyar Korona országai területén való lakhatását. A belépés erőteljesebb ellenőrzésére a Határrendőrség felállítását látták célravezetőnek, megszületett az erre vonatkozó VIII. tc. 1905-ben. E törvénycikk egyes szabályai egészen 1954-ig hatályban voltak, és ez az új szervezet a vámszervekkel közösen biztosította az idegenrendészeti teendők ellátását – foglalta össze 2006-ban írt tanulmányában a magyar területekre betelepült külföldiek jogállására vonatkozó tényeket Liszakayné Dr. Nagy Éva Katalin (2006).¹³

¹⁰ Habánok: Miután Svájcából kiüldözték őket, 1526 után Morvaországba vándoroltak, de I. Ferdinánd innen is kitiltotta őket. A 16. sz. közepén kezdtek betelepülni hazánkba főként Nyitra, Trencsén és Pozsony vármegyékbe. 1621-től Alvincra, Nagyváradra, Szamosújvárra és 1645-től Sárospatakra. Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/H/hab%C3%A1nok.html>
Letöltés:2016.08.24.

¹¹ III. Károly magyar királysága idején, 1709-1723 között Budára és környékére, Tolna, Baranya és Somogy megyékbe a törököktől visszafoglalt Bánságba, valamint Észak-nyugat-Magyarországra és Erdély területre több százezer német parasztot telepített. Kapronczay (1993): u. o. 45.

¹² Tóth Judit (2012): Menekültügy Magyarországon. In: Sik Endre szerkesztésében: A migráció szociológiája/2. E -Tankönyv.2012, TÁMOP-4.1.2.-08-/2/a/KMR projekt, Budapest,2012. 217.

¹³ Liszakayné dr. Nagy Éva Katalin (2006): u.o.7-9.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Sásdi Tamás (2016) kutatásai bizonyították, hogy az osztrák-magyar kiegyezéstől kezdődően (1867) megnőtt a Magyarországon megélhetést kereső emigránsok száma. Ez a folyamat az I. világháborúig tartott. A hivatalos népszámlálások szerint például 1850-ben 53 ezer, 1900-ban már mintegy 150 ezer lengyel élt Magyarországon tártá – fel a számadatokat Konrád Sutarski Lengyel közösségek kultúrája című művében.¹⁴

Ugyanebben a történelmi időszakban a keleti vidékről, az Orosz Birodalomból a III. Sándor cár trónra lépése (1881) utáni pogromok elől több százézes nagyságrendben vándoroltak el zsidók Magyarországra, és a saját anyaállamukkal szomszédos országokba.¹⁵

MAGYAR MENEKÜLTÜGY A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Történelmünk során már voltak olyan időszakok, amikor a menekültügy a maihoz hasonlóan különösen nagy hangsúlyt kapott hazánkban. Ilyen időszak volt a két világháború közötti időszak is, amikor 1936-ban becikkelyezték a magyar törvények közé – miután hazánk belépett a Népszövetségbe – az 1929-ben elfogadott ún. harmadik Genfi Egyezményt. A törvény beiktatása előtt hazánkban minden nemzetközi egyezmény nélkül, humanitárius elvektől vezérelve kezelték a menekültek ügyeit.¹⁶

A két világháború közötti időszakot két nagyobb vándorlási periódusra osztja Kapronczay Károly (1993). Úgy véli, a kivándorlási hullám a világháború vége és a trianoni békeszerződés között érte el tetőpontját: a legtöbben akkor menekültek el szülőföldjükről, amikor bizonyossá vált, hogyan fog alakulni az elcsatolt területek sorsa.¹⁷

Valóban, a trianoni békeszerződés után az elcsatolt területekről több mint negyedmillió menekülő magyar elhelyezéséről, jogvédelméről, szociális ellátásáról, munkalehetőség megszervezéséről kellett gondoskodnia a magyar állami szerveknek. Az 1918-24 között a mai szóhasználat szerint menekülteknek nevezett személyek száma elérte a 350 ezer főt.

<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/liszkayne-nagy-eva-katalin/liszkayne-nagy-eva-katalin-vedes-tezisek.pdf> Letöltés:2016.06.25.

¹⁴Konrád Sutarski: Lengyelek. In: Ursula Kaczmarek (szerk.): Lengyel közösségek kultúrája. 62.o.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/nemzeti_es_etnikai_kisebbsenek_magyarorszagon/pages/007_lengyelek.htm Letöltés:2016.07.03.

¹⁵ A II. Sándorral végző bombatámadás után az új cár, III. Sándor védelmére 1882-től nagyszabású pogromokat szerveztek az Orosz Birodalomban főként a zsidók ellen, okolva őket a merényletért. Sásdi Tamás (2016): Oroszország története a hosszú 19. század második felében (1856-1914) Korok/Újkor - online történelmi folyóirat. <http://korok.webnode.hu/products/oroszország-tortenete-a-hosszu-19-szazad-masodik-feleben-1856-1914-1/> Letöltés:2016. 07.01.

¹⁶ Az egyezmény a háborús konfliktusban részt vevő katonai menekültek és foglyok kérdését rendezte, nemcsak a szembenálló felek, hanem a konfliktusból kimaradó harmadik ország esetén is. Ezt tágabb értelemben érvényesíteni lehetett a katonákkal együtt menekülő polgári személyekre is, bár róluk csak az 1949-ben született nemzetközi egyezmény rendelkezett. Kapronczay (1993): u. o. 45.

¹⁷ Az első világháborút követő nagyhatalmi döntések következtében Magyarország területének 71,4, lakosságának pedig 65,6%-át veszítette el. Kapronczay Károly (1993): Menekültek Magyarországon. Valóság, 1993/2. 39-51.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A határon a Beköltözőket Ellenőrző Kirendeltségtől megkapták a szükséges okiratokat, nyilvántartásba vették őket, és a megfelelő igazolások alapján biztosították számukra segélyeket.¹⁸

Frojimovics Kinga (2007) történész az Élet és Irodalom folyóiratbeli cikkében leírja azt az intézményi folyamatot, mely a két világháború között érkező menekültek ügyeinek intézését jellemezte. Az Országos Menekültügyi Hivatal (1920-24) hét kirendeltsége dolgozott az aktuális menekültügyeken. A Hivatal a települési jegyzők által vezetett naprakész nyilvántartások alapján átfogó adatokkal rendelkezett az egyes településeken élő menekültekről. Az adatok összegyűjtését és a segélyek folyósítását a megyei alispánok igénybevétele útján biztosították. A szerző utal arra is, hogy 1931-től kezdve a Magyarországra érkező külföldiek ellenőrzése a belügyminiszter felügyelete alatt működő Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) feladatkörébe tartozott.¹⁹

A bevándorlókról való gondoskodás azonban eltért a „hagyományos” menekültügytől, hiszen az ide érkezők többsége jórészt magyar volt – mutatott rá doktori értekezésében Kaszás Veronika (2013). Ezért a kormány és az ellenzéki pártok is közös feladatnak tekintették a róluk való gondoskodást, a feladatot a Belügyminisztériumra bízták. Ugyancsak nagy szerepet játszottak a menekültek segítésében a kiformalódó öntevékeny szervezetek, amelyek azonnali kapcsolatot tudtak teremteni úgy az állami hivatalokkal, mint a kormányzati szervekkel.²⁰

Az első világháborút követő menekülthullám nagy tömegei a húszas-harmincas évek folyamán lassan felszívódtak társadalmunkban. Azonban a kiélezett nemzetközi helyzetben, amikor a második világháború előtti külpolitikai és belügyi feszültségek szinte tapinthatóakká váltak, 1938-tól ismét egyre több bevándorló lépett országunk földjére. A menekültek munkába állítása, elhelyezése, segélyezése egyaránt szociális feladat lett, melynek irányítását a Belügyminisztérium IX. szociális osztályára bízták. Az osztály vezetője a menekültügyben oly nagy szerepet játszott és nemzetközi elismertséget szerzett idősebb dr. Antall József volt.²¹

¹⁸ Tóth Judit (2012): u.o.217.

¹⁹ Az 1930:XXVIII. tc. rendelkezései nyomán létrejött Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság és 1931. február 1-jén kezdett működni Budapesten a Belügyminisztérium VII. (Közbiztonsági) Osztálya VII. c. osztályaként. Frojimovics Kinga (2007): A KEOKH- ról tényszerűen. Élet és Irodalom 2007/LI. évfolyam 39. szám. http://www.es.hu/frojimovics_kinga:a_keokh-rol_tenyszeruen;2007-09-30.html Letöltés:2016. június 25.

²⁰ 1971-től az előbbi szervezet tevékenységét a Belügyminisztérium Igazgatásrendészeti Csoportfőnökség Külföldiek Ellenőrző Osztálya folytatta, a köznyelvben azonban továbbra is a KEOKH elnevezés maradt használatban. Kaszás Veronika (2013): Erdélyi menekültek Magyarországon 1988-89-ben. Út a menekültkérdés tagadásától az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz való csatlakozásig. Doktori disszertáció ELTE Bölcsészettudományi Kar. Budapest,2013.28-29. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/kaszasveronika/diss.pdf> Letöltés:2016.07.18.

²¹ Főként lengyel állampolgárokról volt szó, akiknek elhelyezésében, ellátásában nagy segítséget jelentett a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság és a Magyar Vöröskereszt. Kapronczay (1993) u. o. 48.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Ebben az időben a magyar menekültügy kezelésében látszólag két külön vonal érvényesült: a katonai és a polgári menekültek kérdése, mely e látszólagos különállás mellett szorosan összefüggött. Azonban az 1939-ben született végleges döntés minden idegen sorsát meghatározta, aki a II. világháború idején menekülés céljából (akár katonaként, akár polgári személyként) országunkba érkezett.

A magyar törvények értelmében minden menedékkeresőt a magyar rendőri hatóságok vettek nyilvántartásba, ami egyben a jogvédelmet is jelentette. A nálunk maradt polgári és katonai személyek végleges táborokba kerültek, kialakultak érdekvédelmi és kulturális egyesületeik, megteremtődtek az oktatás és egészségügy ellátási feltételei. A **polgári menekülttábor** tartalmilag nem fedte a szó valódi értelmét, mivel annak határai azonosak voltak a helyet biztosító település közigazgatási határaitól. Ezen belül az ide szállásolt külföldiek szabadon mozoghattak és családoknál vagy a BM által bérelt panziókban, szállodában laktak. Részükre a családjuk nagyságától és képzettségüktől függően differenciált napidíjat biztosítottak, melynek havi összege azonos volt a hazai átlagjövedelemmel. Ezen kívül a menekültek támogatása céljából jelentős összegeket adva, segítségként járultak még az ellátáshoz a társadalmi és emberbaráti társaságok, a külföldi segélyszervezetek, a Magyar Vöröskereszt. A táborok parancsnokai a helyi jegyzők vagy a főszolgabírók, városokban pedig a polgármesterek voltak. Utasításait közvetlenül a BM IX. osztályától kapták. 1940-től a menekültek munkát is vállalhattak, a munkalehetőségek zömét a BM központilag szervezte.²²

A MAGYAR MENEKÜLTÜGY KIVÉTELES NÉGY ÉVTIZEDE

Tóth Pál Péter (1997) a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos főmunkatársa megfogalmazása szerint a második világháborút követően az 1948-ban Magyarországon is bekövetkező kommunista hatalomátvétel megakasztotta a nemzetközi vándorlás természetes formáját, az ország ugyanis: „*elveszítette azt a természetes vonzerejét, amelyet általában minden ország saját állampolgárára magától értetődően gyakorol.*”²³

Míg Nyugat-Európában az ötvenes évektől kezdve fokozatosan kezdetét vette a népvándorlás egy újabb, a fejlett tőkés országok szükségletei alapján kialakuló típusa, a gazdasági migráció, addig a szovjet befolyási térségben egészen más tendencia volt megfigyelhető.

A negyvenes évektől a nyolcvanas évek végéig terjedő időszak kivételesnek tekinthető abból a szempontból, hogy a magyar területekre való bevándorlás, migráció gyakorlatilag a többi szocialista országból Magyarországra történő házasságkötés, család egyesítés céljá-

²² Kapronczay (1993): u. o. 48-49.

²³ Tóth Pál Péter (1997): Milyen legyen a magyar migrációs stratégia? In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): Migráció és politika, MTA PTI, Budapest, 186.o. http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/migracioalt/Migracio_es_politika.pdf Letöltés: 2016. július 4.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

ból történt, a hazánkba való letelepedés céljai szűk korlátok között mozoghattak tárja – fel a Bencsik és Nagy (2005) szerzőpáros.²⁴ A bevándorlást próbálták kizárólag a kormányközi egyezményekre és politikai megfontolásokra és szolidaritásra szorítani, mint például kubai munkások, valamint a keleti blokk baráti országaiból érkező diákok befogadása.²⁵

Töttös Ágnes (2009) az Európai Együttműködési Főosztály jogi szakreferense „A kulturált idegenrendészet – az idegenrendészeti ügyintézés fejlődése” című tanulmányában rámutat arra, hogy e korszak szabályozására jellemző bizonyos mértékű, fokozatos liberalizálódás, ugyanakkor jelen volt az eljáró szervek részéről a mindennemű garanciát mellőző, korlátlan mérlegelési jogkör (tetszés szerinti) biztosító intézkedési lehetőség is. Mivel a bevándorlást az akkori hatóság, mint ellenőrizhetetlen folyamatokat, rendszerellenesnek tartotta, a szocialista országok állampolgárainak határátlépését a korábban említett korlátlan mérlegelési jogkörrel drasztikusan korlátozta. A korlátozást szolgálta a rendőrség újja szerveződésének keretében az 1946-ban (ismét) felálló Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatal újbóli működése is.²⁶

A rendszer zártsága, a külföldiekkel szembeni bizalmatlanság megnyilvánulásai ellenére a szocializmus alatt is érkeztek menekülők és bevándorlók Magyarországra. Ebben az időszakban is fogadtak be állampolgársági kérvényeket, ám ezek az ügyek nem a nemzetközi egyezményekben meghatározott módon, hanem a rendszer egészét meghatározó ideológiának alárendelve intéződtek. Így kerülhetett sor politikai szimpátia alapján az ötvenes években néhány ezer görög,²⁷ majd a hetvenes években ezernél több chilei kommunista befogadására.²⁸

Jogi alapot ehhez az Alkotmány nyújtott, mely kimondta: „A Magyar Népköztársaságban mindenki, akit demokratikus magatartásáért, a történelmi haladás, a népek felszabadí-

²⁴ Bencsik Péter – Nagy György (2005): A magyar úti okmányok története 1945-1989-ig. Tipico Desing Kft, Budapest. 2005. 20.

²⁵ A magyarországi menekültügy története. Menedék Migránsokat Segítő Egyesület. <http://menedek.hu/magyarorszag-i-menekultugy-tortenete>. Letöltés: 2016.07.22

²⁶ Ennek eszközei voltak a megerősített határvédelem, illetve az illegális határátlépést megkísérlőkkel és családjukkal szembeni retorziók is. Különös figyelmet fordítottak a nyugati és déli határok védelmére – a szocialista baráti országok esetén ugyanis a szomszédos határvédelem is garanciát nyújtott az átjárhatatlanságra. Töttös Ágnes (2009): A kulturált idegenrendészet az idegenrendészeti ügyintézés fejlődése. A rendészet kultúrája – kulturált rendészet” nemzetközi tudományos konferencia Pécs, 2009.07. 25. 331-334. <http://www.pecshor.hu/periodika/2009/tottos.pdf> Letöltés: 2016. 07. 25.

²⁷ Becslések szerint közel 8000 görög állampolgár érkezett hazánkba. A felnőttek életének megszervezésére 1949 októberében létrejön a Menekülteket Elhelyező Bizottság, majd 1950 februárjában ezt felváltja az Egészségügyi Minisztériumon belül működő Antifasiszta Menekülteket Ellátó Központ, illetve Osztály (AMEO), amely egészen a nyolcvanas évek elejéig foglalkozott a magyarországi görögök ügyeivel. A magyarországi görögök múltjáról és jelenéről. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag-i-nemzetisegek/gorogok/mikent_a_madarak_1/pa-ges/magyar/002_magyarorszag-i_gorogok.htm Letöltés: 2016.08.06.

²⁸ Politikai okokból a 1973-ban mintegy 1200 chilei állampolgár menekült hazánkba az 1973-as Egyesült Államok által támogatott chilei Pinochet puccs elől. A vándorlás (migráció) In: Magyarország a XX. században. II. Kötet. (Szerk.) Balogh Margit, Bekény István, Dányi Dezső, Élesztős László, Hernádi Mihály, Oros Iván, Tiner Tibor <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/207.html> Letöltés: 2016. 08. 25.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

*tása, a béke védelme érdekében kifejtett tevékenységéért üldöznek, menedékjogot kaphat.*²⁹

Azonban ezen ügyeknek a hidegháború időszakában nyilvánossága sem volt, csupán egy szűk körhöz jutottak el a görögök és chileiek támogatására vonatkozó határozatok. Tóth Judit (2012) „Menekültügy Magyarországon” című feltáró jellegű munkájában úgy vélte, mivel nem volt nyilvánossága e döntéseknek, ügyeknek, s a menekültek jogi helyzete is átláthatatlan maradt. A néhány szűk körben ismertetett minisztertanácsi határozat végrehajtását a görögök és a chileiek támogatásáról – szervezeti háttér hiányában – a Fővárosi Tanácsra és általában a tanácsi apparátusra bízta. A jogi bűvárkodás nyomán felbukant még néhány paragrafus és körlevél, amely összefüggött e menekültek befogadásával,³⁰ de a rendszerré alakítás igénye nélkül. E töredékes intézményi és jogi háttér tehát nem állt kapcsolatban az addigra kialakult nemzetközi menekültügyi rezsimmel. A „házi használatra” szóló, nem nyilvános igazgatási intézkedések mögött a hidegháborús időszak politikai megfontolásai álltak, míg az enyhülés idején a menekültek hazatérte, illetve teljes beilleszkedése tette „szükségtelemmé” a nemzetközi kapcsolódást.³¹

A szigorúan őrzött határok, megszigorított vízum követelmények, a visszafogadási egyezmények, valamint a környező országokba történő utazási megszorítások eredményeképpen Magyarország még tranzit ország sem volt a migránsok számára ebben az időszakban.

A MAGYAR RENDSZERVÁLTOZÁST KÖVETŐ MENEKÜLTÜGY SZAKASZAI

Magyarországnak a 20. század utolsó évtizedében jelentős külső politikai és társadalmi változásokkal kellett szembenéznie, miközben zajlott saját politikai, társadalmi és gazdasági átalakulása. Az ország regionális és nemzetközi környezete alapvetően megváltozott, a régió összes társadalmi mozgásba lendült: Románia társadalmi átalakulása, Csehszlovákia kettéválása, a Szovjetunió felbomlása, Jugoszlávia szétesése, a koszovói háború, Ukrajna és Belorusszia instabillá válása. A kelet-európai politikai változások következtében a nemzetközi népességvándorlás mérete és jellege is megváltozott.

²⁹ Kaszás Veronika (2013): u.o. 28-29. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/kaszasveronika/diss.pdf> Letöltés:2018.08.06.

³⁰ A lakásokról szóló Minisztertanácsi Rendelet értelmében a menekült nem lehetett főbérleti tanácsi bérlakásban, csak albérli, miközben a főbérleti jogokat az Egészségügyi Minisztérium gyakorolta, vagy a chileiek repatriálását segítő tanácsi tisztviselő. Tóth Judit (2012): u. o. 257-267. http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf Letöltés:2016.08.12.

³¹ A bevándorlók száma a központi szabályozás eredményeként a nyolcvanas évek elején évente mintegy 1500 fő volt, majd 1984 és 1989 között éves számuk 2000 fölé nőtt Tóth Pál Péter (2001): Népességmozgások Magyarországon a XIX. és XX. században. Idézi: Kaszás Veronika (2013): Erdélyi menekültek Magyarországon 1988-89-ben. Út a menekültkérdés tagadásától az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz való csatlakozásig. ELTE Bölcsészettudományi Kar Budapest, 2013.31. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/kaszasveronika/diss.pdf> Letöltés:2016.08.12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Puskás Julianna (1991) „Migráció Kelet-Közép-Európában a 19. és 20. században” c. tanulmányában feltárta, hogy az 1980-as évek végétől három nagyobb menekülthullám érte el az országot.³²

Ezt a korszakolást tette magáévá Nagy Boldizsár is, aki az első korszak fő összetevőjének az Erdélyből érkező menekültek beáramlását, (a Ceaucescu-rezsim üldözése elől), és a Genfi Egyezményhez való csatlakozást jelölte meg, amely események szükségessé tették a magyar menekültügy intézményrendszerének és jogi megalapozásának kialakítását. Az első periódus a nyolcvanas évek végétől 1991-ig tartott és foglalta magába a kb. 10 500 NDK-beli állampolgár – Magyarországot tranzitállomásként használva – átengedését az NSZK-ba. Kiengedésük volt a két német állam egyesítésének egyik fontos előzménye.

A második korszak a délszláv konfliktus magyarországi lecsapódásának a korszaka, 1991-1996 között, az „állandósított ideiglenesség”, amelyben mind a szerb-horvát, mind a boszniai konfliktusok üldözöttjei a formális menekültjogon kívül nyernek oltalmat, akárcsak a nem európai üldözés elől menekülők.³³

Tóth Judit (2012) szerint kisebb megrázkódtatást okozott 1991-92-ben annak felismerése, hogy a trianoni szerződést követő beáramlással ellentétben, a mostani menekültek nagyobb része nem magyar, ezáltal hazánk a migráció nemzetközi áramába kerülhet.³⁴ Nemzetközivé tette a migrációt hazánk viszonylatában az az – bosznia-hercegovinaiak esetében jellemző – etnikulturális különbség is, mely a korábbi, rendszerváltoztatás előtti időszakban, hazánkban úgyszólván ismeretlennek bizonyult. Mivel a délszláv háború elől menekülők többsége jellemzően nem a szomszédos államokból érkezett országunkba (kivételesen Szerbia és Horvátország) kultúrájukban, értékeikben és szokásrendszerükben elütöttek a befogadó közegtől. Sokszor szerény társadalmi tőkével rendelkeztek, vallási identitásuk legtöbbször markánsan eltért a befogadó ország közösségétől. E körülmények mellett mégis teljes mértékben megvalósult a délszlávok magyarországi tartózkodása alatt a befogadó állam társadalmába a miénktől eltérő identitású, etnikumú, vallású menekülők beilleszkedése, továbbá a hagyományok tisztelete, megőrzése.³⁵

Nagy Boldizsár (2012) ezzel a korszakkal foglalkozó művében ennek okát abban látta, hogy mind az állam, mind az oltalomkeresők a külföldiek tartózkodásának idejét átmeneti időszaknak tekintették. Az átmeneti időszak viszonylag rövid hat évig tartott, és 1988-1994 között menekülőként és bevándorlóként 237 586 fő érkezett Magyarországra.³⁶ A bosnyák,

³²Puskás Julianna (1991) Migráció Kelet-Közép-Európában a 19. és 20. században. Régió, 1991. 4. sz. 47-48.

³³Nagy (2012) u.o.21.

³⁴Tóth Judit (2012). u. o. 257.

³⁵Lőwi Ildikó (2014): A migráció kockázatai és kihívásai Magyarország, mint tranzit ország vonatkozásában. Schengen, migráció, kihívások. KJF/Kitekintő/ 2014. 01. 17.

<http://www.kodolanyi.hu/kv/cikk/schengen-migracio-kihivasok-179> Letöltés:2016.08.12.

³⁶A menekülők 99,2%-a a volt Jugoszláviából, Romániából és a hajdani Szovjetunióból érkezett. A bevándorolni szándékozók száma 110 478, a menedéket kérőké pedig 127 108 fő volt. A 127 108 menekülő többsége (69 466 fő) menedékesként részesült védelemben, és mindössze 5 610 fő eseté-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

szerb menekülők tovább utazását Nyugat felé azonban az 1992. július 2-án bevezetett osztrák vízumkényszer megakadályozta.³⁷ Az adatokkal azonban csínján kell bánni, mert a védelmet keresők ebben a nagy hullámban nem mindig léptek kapcsolatba a hatóságokkal, hanem magán házaknál, fizető szállásokon laktak. A három befogadó állomás, Bicske, Békéscsaba és Hajdúszoboszló mellett az ideiglenesen felállított táborokban (hús ideiglenes szállás létesült leginkább a déli határnál) mintegy 20 000 embernek adtak szállást, azonban a még ugyanabban az évben (1991) érkezett és regisztrált további közel 40 000 oltalmat kereső nem vett igénybe államilag finanszírozott helyeket.³⁸ A délszláv háború menekülőinek nagy száma miatt megnyitották a további máriagyúdi, mohácsi, nagyatádi, nagyharsányi, pécsi, siklósi, vései szállásokat.³⁹ A délszláv menekülők hulláma az évtized végére elcsendesedett, egyrészt köszönhetően a nemzetközi politikai nyomásra kikényszerített békeszerződésnek (Dayton),⁴⁰ mely hatására sokan visszatértek a szülőföldjükre, vagy elhagyták Magyarországot legálisan/illegálisan nyugat felé.

A magyar menekültügy harmadik korszaka az első menedékjogi törvény előkészületeitől az Európai Unióba csatlakozásig, 1996 májusától 2004 májusáig tartott. A nemzetközi politikai helyzet miatt Magyarország fokozatosan a globális folyamatok részévé, célpontjává vált, köszönhetően az 1998-ban a benyújtott menedékjogi kérelmeknek, melyek száma **700%-kal nőtt** az előző évihez képest – tárta fel a számszerű tényeket Dobó István (1999), a Menekültügyi és Migrációs Hivatal akkori főigazgatója. A növekedés elsősorban a koszovói válság következménye volt és a magyar menekültügyi szervezet egyik legnagyobb kihívását jelentette.⁴¹ 1999-ben a koszovóiakkal együtt már több mint hetven ország állampolgárai kértek védelmet országunkban. Magyarország nem tétlenkedhetett, az Európai Unióhoz igazodás kényszere a hatályban lévő Menedékjogi törvény háromszori szükség-szerű – a körülmények kényszerítette – módosítását eredményezte.⁴²

ben indítottak menekültügyi eljárást, melynek eredményeként konvenciók menekült státust 4102 személy kapott. 52 032 fő esetében tehát menedékes vagy menekült eljárás nem indult, és további sorokról nincsenek információk. Egy részük bevándorlóként, új állampolgárként, esetleg illegálisan tartózkodóként az országban maradt, másik részük visszautazott hazájába, harmadik részük pedig más országba távozott. Tóth Péter Pál (1997): Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988-1994) Püski, Budapest.238.

³⁷ Nagy Boldizsár (2012) u.o.144.

³⁸ Ambrus Ágnes (1994): Háttér információk. In: Hajtmanszky Zoltán: Honvagyók. Pelikán Könyvkiadó, Budapest.110-113.

³⁹ Tóth Judit (1993): Magyarország, mint hullámtörő? Adalékok az elmúlt két év menekültügyéhez. In: Útkeresők. MTA Politikatudományi Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve/1992.Budapest,115.

⁴⁰ 1995 júniusában napvilágot látnak az első jelentések a srebrenicai mészárlásról. Novemberben Bosznia-Hercegovina, Horvátország és Szerbia békeszerződést köt, a boszniai háború véget ér. A következő hónapban a háborúzó felek Párizsban aláírták a daytoni békeszerződést, ezáltal véget ért a délszláv háború első szakasza. Grolmusz Viola Csilla: A daytoni megállapodás Bosznia-Hercegovináról (1995.11.21.) Grotius, 2011. <http://www.grotius.hu/publ/szerzo.asp?id=ADEIXX>

Letöltés: 2016.08.12.

⁴¹Dobó István (1999) u.o.11.

⁴²Nagy (2012) u.o.21.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutató Központ az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) megbízásából az Európai Unióba történő integrációnk előtt a menekültügy számos területére kiterjedő kutatást indított a Magyarországra érkező menekültekről. A rendszerváltás óta eltelt bő egy évtizedben évente átlagosan 7-8 000 külföldi kért hazánkban menedékjogot, a menekültstátust azonban csak elenyésző hányaduk kapta meg. Ez csak részben magyarázható az elismerési rendszer szigorúságával, mert a kérelmezők túlnyomó többsége még az eljárás befejezése előtt eltűnt a hatóságok látóköréből, nagy valószínűséggel Nyugat-Európába távozva. A Magyarországra érkező menedékkérelmők jelentős részének nem hazánk volt a végleges úti célja, itt csak kényszerűségből állomásoztak hosszabb-rövidebb ideig. Ez a tendencia napjainkra sem mérséklődött.

Az 1. sz. táblázaton a regisztrált menekülők évenkénti megoszlását láthatjuk, akik közül meglehetősen kevés a menekültként elismert.

Magyarországra érkező menekülők száma 1988-2003 végéig		
év	Regisztrált menekülők száma	Menekültként elismertek száma
1988	13 173	0
1989	17 448	35
1990	18 283	2 561
1991	53 359	434
1992	16 204	472
1993	5 366	361
1994	3 375	239
1995	5 912	116
1996	1 259	66
1997	2 109	27
1998	7 118	362
1999	11 499	313
2000	780	1 197
2001	9 554	174

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Magyarországra érkező menekülők száma 1988-2003 végéig		
év	Regisztrált menekülők száma	Menekültként elismertek száma
2002	6 412	104
2003	2 401	178
	174 252	6 639

1. számú táblázat: Magyarországra érkezett menekülők 1988-2003-ig⁴³

Forrás: Kovács András (2003): A magyarországi bevándorlás politika problémái. 16

Az 1. számú táblázatot értelmezve világossá válik, hogy Magyarországon a menedékgogi kérelmezők elenyésző hányada kapta meg a magyar állampolgárokkal közel azonos jogokat biztosító konvenciók menekültstátust. Kovács András (2003) kutatásai bizonyították, hogy ennél jóval többen kapnak humanitárius tartózkodási engedélyt, amely az előzőnél lényegesen korlátozottabb jogokat biztosít. Az integrációs koncepció hiánya, valamint a magyar ellátórendszer felkészületlensége következtében a humanitárius tartózkodási engedéllyel rendelkezők többsége évek múltán sem kapta meg a letelepedési engedélyt és az állampolgárságot.⁴⁴

A kutatás kitér a menekülők érkezésének módjára is, melynek érdekessége az ezredforduló évtől kezdve megemelkedett illegális érkezések száma. Ez a tény valószínűleg annak a kezdeti illúzióknak az elillanására vezethető vissza, mely szerint Magyarországon a bevándorlók többsége feltehetően megkapja menekültként az elismerést. Ahogy az 1. számú táblázat mutatja, ez a lehetőség csökkenő tendenciát mutatott az ezredforduló éveiben. Ezért a legális bevándorlás már nem tűnt olyan vonzónak, mint korábban, következésképpen a 2000-es évtől kezdve kb. húszszorosára emelkedett az országunkba illegálisan érkezett külföldiek száma – a Nyugatra vándorlás reményében. A 2. számú táblázat a Statisztikai Tükör hivatalos honlapja adatai szerinti menekültek számát mutatja az érkezés módja 1989-től az Unió csatlakozásunk előtti pár hónapig.

⁴³ Kovács András (2003): A magyarországi bevándorlás politika problémái. 16.

<http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/506.pdf> Letöltés: 2016.08.22.

⁴⁴ Kovács András (2003): u.o. 16.

<http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/506.pdf> Letöltés: 2016.08.22.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Év	Legálisan érkezők száma	Illegálisan érkezők száma
1989	3 522	164
1990	14 993	316
1995	5 561	351
2000	1 477	6324
2001	1 435	6324
2002	684	5722
2003	5 581	843
2004	4 541	146
	37 794	20190

2. számú ábra: A menekültek száma az érkezés módja szerint⁴⁵

Forrás: A nemzetközi vándorlás főbb folyamatai Magyarországon. Statisztikai Tükör 2008/177

Az illegálisan érkezők számának növekedésében közre játszhatott az a folyamat is, hogy a humanitárius tartózkodási engedéllyel rendelkező menekültek jogállása az elismerést követő több év után sem változott meg annyira, hogy szociális ügyekben, a gyermektámogatás és a gyermekvédelem terén megegyezzen az állampolgárok jogosultságaival, illetve lehetővé tegye a családgyejesítési jog érvényesítését.

A kutatás ebben az időszakban a hozzánk érkezett külföldiek állampolgárságát vizsgálva összesen ötven államot sorolt fel származási országként. Ehhez tartozik még a „hontalan”, az „ismeretlen” és az „egyéb állampolgárságú” kategória menedékkérő.⁴⁶

E tekintetben kivételes népcsoportnak számít a kínai migránsok tömege, akik 1989-től az évtized végéig pontos lélekszámot nem produkálva tartózkodnak Magyarországon. A témát feldolgozó szakirodalom a kínaiak megjelenését nem újabb menekülthullámnak tekinti. Nyíri Pál (1995) a szociológiai tudomány kandidátusa (szakterülete Kína) véleménye az, hogy reinformáltság játszott közre a nagyszámú kínai tömeg országunkba érkezésénél. A félig megerősített hírek a nagy gazdasági lehetőségekről, a pénzbefektetés gyors megtérüléséről szóltak. A magyar bevándorlási engedély és az azzal járó magyar útlevel megszerzése, (mely jóval nagyobb szabadságot biztosított, mint a kínai úti okmány), szín-

⁴⁵ A nemzetközi vándorlás főbb folyamatai Magyarországon. Statisztikai Tükör 2008/177.

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nemzvand.pdf> Letöltés:2016.08.22.

⁴⁶ Kovács András (2003): Menekültek társadalmi beilleszkedése Magyarországon a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal adatai alapján. In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II. Szerkesztette: Kovács Nóra és Szarka László. Akadémiai kiadó, Budapest 2003. 179-198. <http://mek.oszk.hu/04100/04127/04127.pdf> Letöltés:2016.08.03.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

tén vonzó cél volt. A beáramló külföldiek számát a kínaiakkal foglalkozó szakértő⁴⁷ 8-10 ezer főre becsülte, a Magyar Határőrség kb.10 ezer főről, a Vám- és Pénzügyőrség viszont már 40 ezer főről beszélt, a BRFK becslése szerint pedig kb. 25 ezer kínai élt a nyolcvanas évek végétől az ezredfordulót követő évekig hazánkban.⁴⁸

KÖVETKEZTETÉS

A rendszerváltás óta eltelt másfél évtizedben Magyarország nemzetközi migrációban játszott szerepe jelentősen megváltozott. A politikai változások következtében az 1990-es évek elejétől Magyarországot a nemzetközi vándorlás több hulláma érte el. Magyarország földrajzi elhelyezkedése, gazdasági változásai, majd Unió tagsága megnövelték a tranzit- és célországként való jelentőségét. Megjelentek a Magyarországra migráló külföldiek csoportjai, s ennek hatására az 1990-es évek végére kialakul a nyugat-európai államokéhoz hasonló jogszabályi és intézményi környezet. Az EU közösségi vívmányaihoz való csatlakozás nem csupán a közösségi jog mechanikus átvételét, a közigazgatási struktúra új igényekhez alakítását, valamint Brüsszel és Strasbourg elvárásainak teljesítését jelentette, hanem bekapcsolódást a menekültügy nemzetközi jogi, politikai és kulturális rendszerébe. Az országot elhagyó menedékkérők más tagállamból való visszafogadásának kötelező volta, a harmadik országok polgáira vonatkozó beutazási és tartózkodási feltételek szigorodása mind-mind ma még csak részben látható hatásokkal lesznek a bevándorlás alakulására a következő években.

BIBLIOGRÁFIA

1. A magyarországi görögök múltjáról és jelenéről.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/gorogok/mikent_a_madarak_1/pages/magyar/002_magyarorszag_i_gorogok.htm Letöltés:2016.08.06.
2. A magyarországi menekültügy története. Menedék/Migránsokat Segítő Egyesület.
http://menedek.hu/magyarorszag_i_menekultugy_tortenete Letöltés:2016.07.22.
3. Ambrus Ágnes (1994): Háttér információk. In: Hajtmanszky Zoltán: Honvágók. Pelikán Könyvkiadó, Budapest.110-113.
4. A vándorlás (migráció) In: Magyarország a XX. században. II. Kötet.(Szerk.) Balogh Margit, Bekény István, Dányi Dezső, Élesztős László, Hernádi Mihály, Oros Iván, Tiner Tibor
<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/207.html> Letöltés:2016. június 25.
5. Bencsik Péter – Nagy György (2005): A magyar úti okmányok története 1945-1989-ig. Tipico Desing Kft, Budapest.20.

⁴⁷ Nyíri Pál (1995): Egyén és közösség: kínai társadalmi szervezetek Magyarországon. MTA Politikai Tudományok Intézet Nemzetközi Migráció kutatócsoport Évkönyve,1995.Budapest 1996.1119-129.

⁴⁸ Tóth Judit (1996):"Ne arra gondolj, hogy Magyarország mit adhat neked, hanem arra: te mit adhatsz Magyarországnak."In: Migráció és politika. Szerk.: Sík Endre és Tóth Judit. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest 1997.219-225.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

6. Dobó István (1999):10 év a menekültekért. In: Menekültek Magyarországon IV.MMH Bicskei Befogadó Állomás, Bicske 1999.6-11.
7. Frojimovics Kinga (2007): A KEOKH -ról tényszerűen. Élet és Irodalom,2007/LI. évfolyam 39. szám. http://www.es.hu/frojimovics_kinga;a_keokh-rol_tenyyszeruen;2007-09-30.html Letöltés:2016. 06. 25.
8. Grolmusz Viola Csilla: A daytoni megállapodás Bosznia Hercegovináról. 1995.11.21.Grotius, 2011. <http://www.grotius.hu/publ/szerzo.asp?id=ADEIXX> Letöltés: 2016.08.12.
9. Kapronczay Károly (1993): Menekültek Magyarországon. Idézi: Nagy Boldizsár (2012): A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltozástól az Európai Unióba lépésig. Gondolat Kiadó, Budapest,2012.106.
10. Kapronczay Károly (1993): Menekültek Magyarországon. Valóság 1993/2.39-50.
11. Kaszás Veronika (2014): A magyarországi „alternatív szervezetek” fellépése az erdélyi menekültek ügyében 1988–1989-ben. Múltunk 2014/1. 3. http://epa.oszk.hu/00900/00995/00037/pdf/EPA00995_multunk_2014_01_221-266.pdf Letöltés:2016.07.24.
12. Kaszás Veronika (2013): Erdélyi menekültek Magyarországon 1988-89-ben. Út a menekültkérdés tagadásától az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz való csatlakozásig. ELTE Bölcsészettudományi Kar Doktori disszertáció. Budapest,2013.28-29. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/kaszasveronika/diss.pdf> Letöltés:2018.08.06.
13. Kovács András (2003): Menekültek társadalmi beilleszkedése Magyarországon a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal adatai alapján. In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II. Szerkesztette: Kovács Nóra és Szarka László. Akadémiai kiadó, Budapest 2003. 179-198. <http://mek.oszk.hu/04100/04127/04127.pdf> Letöltés:2016.08.03.
14. Kovács András (2003): A magyarországi bevándorlás politika problémái.16. <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/506.pdf> Letöltés:2016.08.22.
15. Liszkayné dr. Nagy Éva Katalin (2006): A külföldiek magyarországi bevándorlásának, illetve letelepedésének szabályozása, és elbírálásának gyakorlata a kezdetektől napjainkig. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Pécs,2006.7-9. file:///D:/felhasznaloi_adatok/ildiko/Documents/liszkayne-nagy-eva-katalin-vedes-tezisek%20j%C3%B3%20kez%C3%A9s%20a%20disszert%C3%A1ci%C3%B3hoz.pdf Letöltés:2016.06.25.
16. Lőwi Ildikó (2014): A migráció kockázatai és kihívásai Magyarország, mint transit ország vonatkozásában. Schengen, migráció, kihívások. KJF/Kitekintő/ 2014. 01. 17. <http://www.kodolanyi.hu/kv/cikk/schengen-migracio-kihivasok-179> Letöltés:2016.08.12.
17. Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/H/hab%C3%A1nok.html> Letöltés:2016.08.24.
18. Nagy Boldizsár (2012): A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltozástól az Európai Unióba lépésig. Gondolat Kiadó, Budapest,2012.144.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

19. Nyíri Pál (1995): Egyén és közösség: kínai társadalmi szervezetek Magyarországon. MTA Politikai Tudományok Intézet Nemzetközi Migráció kutatócsoport Évkönyve, 1995. Budapest 1996.1119-129.
20. Puskás Julianna (1991) Migráció Kelet-Közép-Európában a 19. és 20. században. Régió, 1991. 4. sz. 47-48.
21. Rédei L. Mária (1993): Refugees in Hungary. In: Gender issues and refugees: development applications. Toronto York Lanes Press, 17-24.
22. Sásdi Tamás (2016): Oroszország története a hosszú 19. század második felében (1856-1914) Korok/Újkor- online történelmi folyóirat. <http://korok.webnode.hu/products/oroszország-tortenete-a-hosszu-19-szazad-masodik-feleben-1856-1914-1/> Letöltés:2016.08.12.
23. Statisztikai Tükör 2008/177 <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nemzvand.pdf> Letöltés:2016.08.22.
24. Sutarski, Konrad: Lengyelek. In: Ursula Kaczmarek (szerk.): Lengyel közösségek kultúrája. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/nemze_ti_es_etnikai_kisebbségek_magyarorszagon/pages/007_lengyelek.htm Letöltés:2016.07.03.
25. Tarján M. Tamás: 1065. május 7/Gizella magyar királyné halála. Rubikon-online. Történelmi Magazin, 2016/4. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1065_majus_7_gizella_magyar_kiralyne_halala/ Letöltés:2016. június 30.
26. Tóth Judit (2012): Menekültügy Magyarországon. In: Sík Endre szerkesztésében: A migráció szociológiája/2. E -Tankönyv.2012, TÁMOP-4.1.2.-08-/2/a/KMR projekt Budapest, 222.
27. Tóth Judit (1996): "Ne arra gondolj, hogy Magyarország mit adhat neked, hanem arra: te mit adhatsz Magyarországnak." In: Migráció és politika. Szerk.: Sík Endre és Tóth Judit. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest 1997.219-225
28. Tóth Judit (1993): Magyarország, mint hullámtörő? Adalékok az elmúlt két év menekültügyéhez. In: Útkeresők. MTA Politikatudományi Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve/1992. Budapest, 115.
29. Tóth Péter Pál (1997): Haza csak egy van?- Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988-1994) Püski, Budapest.238.
30. Tóth Pál Péter (2001): Népeségmozgások Magyarországon a XIX. és XX. században. Idézi: Kaszás Veronika (2013): Erdélyi menekültek Magyarországon 1988-89-ben. Út a menekültkérdés tagadásától az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz való csatlakozásig. ELTE Bölcsészettudományi Kar Doktori értekezés, Budapest, 2013.31. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/kaszasveronika/diss.pdf> Letöltés:2016.08.12.
31. Tóth Pál Péter (1997): Milyen legyen a magyar migrációs stratégia? In: Sík Endre – Tóth Judit (szerk.): Migráció és politika, MTA PTI, Budapest, 186. http://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/migracioalt/Migracio_es_politika.pdf Letöltés:2016. 07.04.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

32. Tóttös Ágnes (2009): A kulturált idegenrendészet az idegenrendészeti ügyintézés fejlődése. A rendészet kultúrája – kulturált rendészet”nemzetközi tudományos konferencia Pécs, 2009.07. 25. 331-334.o.<http://www.pecshor.hu/periodika/2009/tottos.pdf> Letöltés:2016. június 25.
33. UNHCR Statistical Yearbook/2003. Trends in displacement, protection and solutions, 2005.116. <http://www.unhcr.org/42b017494.html> Letöltés:2016. 08.12.

FARKAS BÁLINT¹**A vasúti áru fuvarozás versenyképességének vizsgálata****Analysis of the competitiveness of the Railway freight transport****Absztrakt**

Cikkünkben a vasúti közlekedés, ezen belül különösen az áru fuvarozás versenyképességét tárgyaljuk. Első lépésben megvizsgáljuk a vasút versenyképességi tényezőit, majd második lépésként elemezzük a korlátozó feltételeket. Részletebben foglalkozunk a vasúti közlekedés struktúráját meghatározó tényezőkkel, mint például az infrastruktúrával vagy éppen az egyéb járulékos költségekkel. Összehasonlítást is végzünk az Európán belüli egyes régiók vasúthálózatai között. Végül mindezek figyelembe vételével megoldási javaslatokat mutatunk be, amelyekkel növelhető a vasút – azon belül az áru fuvarozás – versenyképessége illetve a gátló tényezők feloldhatóak.

Kulcsszavak: verseny, vasúti áru fuvarozás, Magyarország

Abstract

In the present study I deal with Railway traffic, especially with the competitiveness of Railway freight transport. Firstly examine the factors which influence the competitiveness of the Railway. Secondly, I analyze the restrictive factors of it. I examine in detail the factors which determine the structure of Railway traffic, such as the infrastructure or even the other additional costs. Furthermore, I also make a comparison between the Railway networks of some European regions. Finally, considering all these I present possible solutions, with the help of which the competitiveness of the Railway, especially the Railway freight transport, can be improved, and the inhibitory factors of competitiveness can be diminished.

Keywords: competition, railway freight transport, Hungary

¹ Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem - Budapest University of Technology and Economics, E-mail: farkas.balint@mail.bme.hu ORCID: 0000-0002-6268-4896

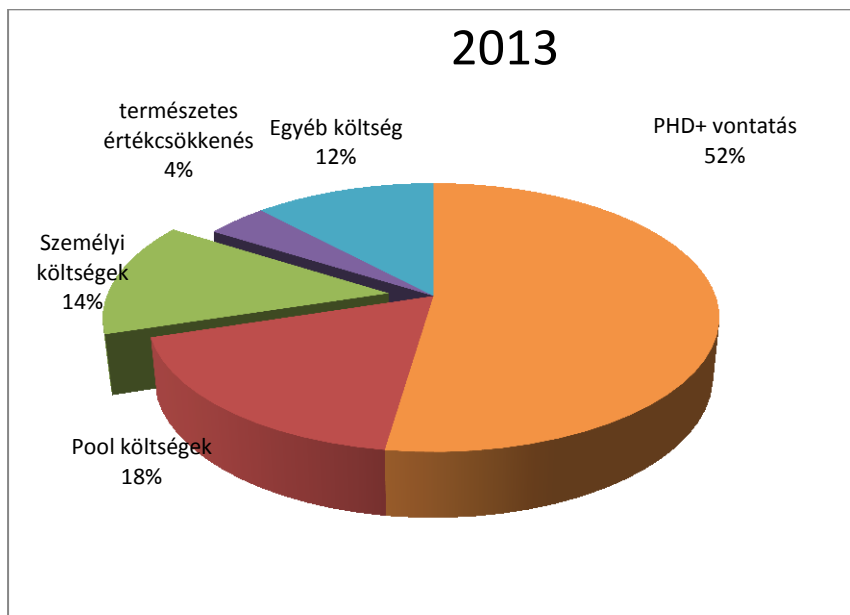
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

1. A VASÚTI ÁRUFUVAROZÁS VERSENYKÉPESSÉGI TÉNYEZŐI

A versenyképesség vizsgálata során elsőként az ár-érték arányt vesszük szemügyre. A vasúti fuvarozás költségeinek átlagosan az egyharmad részét az infrastruktúrához való hozzáférés díja teszi ki. A többi modalitás esetén ez a költségfajta jóval kisebb arányt képvisel. Az összes modalitás közül a vasúti infrastruktúra a legösszetettebb és legbonyolultabb. Honvédelmi stratégiai okok miatt az országok közti vasúti átjárhatóság sokkal nehezebb, mint a közút tekintetében. Az alábbi ábrán látható a vasúton való fuvarozás költségeinek százalékos eloszlása. Látható hogy a pályahasználatidij (PHD.) és a vontatási díj több mint 50%-ot tesz ki a teljes fuvarozási költségből. Ha költséget szeretnék csökkenteni hosszabb távon a legnagyobb hányaddal célszerű foglalkoznunk.

Vasúti fuvardíj összetétele:

Forrás: www.railcargo.com

Az ár szempontjából a vasút a közepesen érzékeny, illetve nagy mennyiségű áruk nagy távolságra történő fuvarozására alkalmas. Elsősorban ömlesztett áruk, illetve nyersanyagok tekintetében versenyképes a többi modalitással szemben. A vasút megalakulásakor is elsősorban ipari, illetve bányavonalakat építettek meg először, hiszen ezekben a szegmensekben játszotta a legfontosabb szerepet.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Azoknál a fuvarozási útvonalaknál is versenyképes a vasút, ahol közúton, illetve vízi úton nem vagy csak nagy nehézség árán lehet közlekedni. Ilyenek például a nagy távolságokat átívelő ázsiai, illetve közel-keleti régiók. A vasút tehát elsősorban a több országon átívelő, főbb áru fuvarozási folyosókon keresztül versenyképes, s ilyenkor az átlagsebessége jóval magasabb a hajózáshoz képest képest. Ilyen szállításoknál viszont nem hasonlítható össze a közúti szállítással, hiszen ilyen távolságokra már nem is fuvaroznak közúton vagy csak rendkívüli különleges helyzetben. Az átlag sebesség mellé vehető további érvenként, hogy jóval nagyobb árumennyiség továbbítást tudja elvégezni a vasút egyszerre, mint a légi, illetve a közúti szállítás, viszont a tengeri szállításhoz képest jóval kevesebbet. Az alábbi táblázatban láthatóak a fontosabb paraméterek. Látható, hogy a vasút valahol közösen helyezkedik el a szállítási módok között a szállítási idők és a távolság függvénye szempontjából.

Szállítási módok átlag sebességei:

	vízi	légi	közút	vasút
megtett távolság (km)	18 000	10 000		12 000
idő (nap)	30	1		14
Duisburg-chongqing				
átlagsebesség	25km/h	417km/h		35,71km/h

Territory	Distance, km	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
China	3919																
Alashankou / Dostyk																	
Kazakhstan	3087																
Russia	1996																
Belarus	627																
Brest / Malaszewicze																	
Poland + Czech Republic	940																

Forrás: LixingZhi-YuXinOu

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Forrás: http://china.nlambassade.org/binaries/content/assets/postenweb/c/china/zaken-doen-in-china/chongqing/transport-and-distribution-in-chongqing--sichuan_sept-2014.pdf

A vasúti iparág előnyeként említhető, hogy környezetbarát, rugalmas, nagy mennyiségű árut optimalizált logisztikai láncokban képes továbbítani. A vasúti fuvarozás versenyképességét növeli, hogy nemzetközi korridorvonalak² vannak kiépítve és ezeken a vonalakon elsőbbséget élvezve szinte megállás nélkül haladhatnak át a vonatok egészen a célállomásig. Az e folyosókon áthaladó vonatok előre tervezhetők, sőt előre megrendelhető a leközeledés ideje is. A korridorvonalak csatlakoznak tengeri kikötőkhöz, így egyből elérhető átrakódás nélkül a kikötő. A vasúti közlekedésnél szabályszerűen jelenthető és nyomon követhető, hogy hol és milyen feltételekkel közlekedik a vonat és mikorra várható az érkezése.

A vasút által biztosított előnyökhöz sorolható az is, hogy iparvágány kapcsolatokkal rendelkezik a hálózat. Ez azt jelenti, hogy a gyár területére, közvetlenül a termelés helyszínére is be tud menni a vonat és csak egyszer szükséges lerakodni. Ugyanez igaz az elkészült termék elszállítására is.

Az iparvágányokon kívül mellékvonali kiszolgálásokat is el lehet végezni vasúttal, azaz akár kisebb mennyiségű áru feladása is lehetséges kisebb állomásokon. Ha az ügyfél csak egy vagy két kocsit szeretne feladni egy nem fővonalai állomáson, akkor azt is meg tudja tenni a dél-európai térség kivételével. Ez az egyedi kocsis fuvarozás (SWL – Single

² <http://www.rne.eu/rail-freight-corridors-rfcs.html>

Waggon Load)³ a legtöbb ország tekintetében közszolgáltatásként állami támogatásban részesül.

Végül a vasúti szállítás előnyei közé sorolható, hogy könnyen be tud csatlakozni a logisztikai láncokba, mégpedig az intermodális szállítások révén. Az intermodális szállítás során közvetíteni tudja az egyik modalitásról a másik modalitásra az árut. Ide tartozik a RO-LA szállítás, amely során a komplett teherautó-szerelvény szállítása vasúton történik. Az intermodális szállítás másik fajtája, amikor a vasúti kocsik szállítása hajón történik, vagy amikor konténerek egy az egyben áthelyezésre kerülnek egyik modalitásról a másikra.

2. A VERSENYKÉPESSÉGET KORLÁTOZÓ TÉNYEZŐK

A liberalizációt követően egyre több új vasúti társaság jelent meg a piacon, de ez nem hozta magával az áru fuvarozás mértékének növekedését, csak a korábbi társaságok piacát osztotta meg. A vasúti áruszállítás részaránya Európában az egyéb szállítási módokhoz képest 1995 óta nagyjából változatlan: 2010-ben 10,2% volt, ez 2011-ben 11%-ra, 2012-ben pedig 10,9%-ra módosult.

Az EU 15 tagállamaiban a pályahálózat állapota jelentősen jobb, mint a később csatlakozók esetén. Az EU hétéves periódusonként ad támogatást a fejlesztésekre, a tagállamoknak egyszerre kell pályáznuk a pénzösszeg elnyeréséért. Mivel ezeket a támogatásokat az egyes tagállamok kérik, ezért nem tud kialakulni egy hosszú távú, közös koncepció a hálózat integrált fejlesztésére vonatkozóan. Elsősorban Kelet- és Közép-Európában van nagy szükség a fejlesztésekre, ezeken a területeken vetődnek fel gyakrabban problémák. Ebben a térségben az infrastruktúra állapota közel azonosnak tekinthető. Az infrastruktúra állapotát az egyes országokban nagyjából ugyanazok a feltételek befolyásolják.

Az EU kiemelten kezel néhány fő korridorvonalat az egész vasúti infrastruktúrán. A korridorvonalak azért jöttek létre, hogy Európa térségében egy gerincet alkossanak a szárazföldi közlekedésben és ehhez csatlakozzanak a közúti és vízi útvonalak. Mivel ezek több országon haladnak keresztül, ezért szükséges lenne egy hatékonyabb együttműködés az azonos állapotok megteremtése érdekében az egész hálózaton: mivel a szolgáltatás színvonala országonként eltérő, körülményesebben közlekedtethetők le a vonatok.

A vonatok korridorokon történő leközlekedtetése menetrend szerint történik, itt is menetvonal-engedély alapján közlekednek. Ehhez képest a vonatok jelenleg még elég operatív szinten közlekednek le, azaz a menetrendszerűség kevésbé érvényesül. Ez az ad hoc jelleg a kiszámíthatóságot, tervezhetőséget jelentősen csökkenti. A tervezhetőség alacsony szinten van, ezért a vonatok meghirdetett menetideje változhat. A jelenlegi vasúti fejlesztése miatt fennálló korlátozások nehezen egyeztethetőek össze a korridorokon áthaladó vasúti forgalommal.

³ <http://www.xrail.eu/>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A menetvonalat harminc nappal korábban meg kell rendelni; a hosszabb időtartamot az indokolja, hogy több országon keresztül haladnak át a korridorok és valamennyi érintett infrastruktúra menedzserrel egyeztetni szükséges. Ez a rendszer a rugalmasságot nagymértékben hátráltatja, a vasúti társaságok számára lehetetlenné teszi egy váratlan, sürgős fuvar elvállalását. Mindeközben a közúton egy tehergépjármű bármikor elindulhat. A korridor szabályozási környezete nem tisztázott, nem egyértelmű, hogy a tagállamoknak milyen szerepet kell ellátnia. 2015-ben a szabályozás módosulni fog, az új rendelkezéseket el kell fogadnia valamennyi olyan államnak, amelyen korridor halad keresztül.

A következő problémás terület az egyes országok eltérő informatikai rendszere,⁴ az egységes rendszer hiánya. Minden állam a saját rendszerében dolgozza ki az általa fontosnak vélt információkat, ez nehezen integrálható egy másik ország rendszerébe. Itt lehet szó akár egy határátmeneti informatikai rendszerről, amikor az előre jelentett vonatot adaptálni kell egy másik ország rendszerébe. Ez a rendszer adaptáció viszonylag sok időbe kerül és bizonytalanságokat is tartalmaz.

Az informatikai rendszerek nemcsak a határkezeléseknél, hanem a vonatbefolyásolás tekintetében is fontos szerepet játszanak. Sajnos Európában nem kellően homogenizált a vasúti biztosító berendezések üzemeltetése. Itt is törekednek az egyes tagországok a saját rendszereik kiépítésére. Ez azzal jár, hogy nem lehet egy mozdonnyal áthaladni több országon keresztül, vagy olyan rendkívül költséges berendezésekkel kell felszerelni a mozdonyt, ami csak hosszú távon térül meg. A különböző informatikai rendszerekkel párhuzamosan a jelrendszer is teljesen különbözik országonként. Ha egy mozdonnyal és egy mozdonyvezetővel szeretnénk leközeledtetni a vonatot, akkor neki valamennyi érintett ország vasúttjának ismeretével kell rendelkeznie és beszélnie kell az országok nyelveit is.

Az eddig felvetett problémákon túl, jelenleg a vasút a több országban zajló felújítások miatti korlátozásokkal is kénytelen szembesülni. Az összes fuvarozási mód közül a vasút igényli a legnagyobb infrastrukturális befektetést. Az infrastrukturális felújításoknál általában mindig nehézséget okoz akár a vágányzárak megtervezése, akár alternatív útvonalak keresése, illetve a felmerült plusz költségek továbbterhelése a megfelelő helyre. Mivel a kelet-európai régióban jelenleg a felújítások hasonló szinten tartanak, és nagyjából ugyanaddigra kell befejezni őket, majdnem minden országban előfordulnak szűk keresztmetszeti problémák. Előfordulhat, hogy a szomszédos határállomásokon is fejlesztéseket végeznek és ezért az egész határátkelő lezárásra kerülhet. Előzetes, átgondolt tervezés hiányában ez forgalomvesztéshez is vezethet. Ha felmerül egy alternatív, kerülő útirány, akkor kérdés, hogy ennek a plusz költségét ki viseli. A szűk keresztmetszetek megszüntetésénél nagy hangsúlyt kell fektetni arra, hogy intermodális találkozási pontok is legyenek kifejlesztve annak érdekében, hogy az egyre inkább növekedő intermodális áruforgalmak megtalálják útjukat.

⁴ <http://innorail.hu/vasuti-tanusitas-az-europai-interoperabilitas-megteremtese-erdekeben/>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Az áru fuvarozás végcéljaként felmerül az iparvágányi kiszolgálás⁵ kérdése. Optimális esetben az ügyfélnek a legelőnyösebb kiszolgálás az lenne, ha az iparvágányon tudná feladni és átvenni az árut. Ezzel szemben sajnos az iparvágány kérdését országonként eltérően kezelik. Németországban például az iparvágány építésére és felújítására állami támogatást adnak ezzel segítve a háztól-házig fuvarozás megvalósítását. Magyarországon viszont az iparvágány kérdése egyáltalán nem tisztázott. Jelenleg nem világos, hogy ki fizet érte, ki tartja karban és ki üzemeltethet iparvágányt és az iparvágányi kapcsolatokat. Az újonnan épülő vállalatok nehezen találják meg nálunk azt a lehetőséget, hogy iparvágány kapcsolatuk legyen. Emiatt nehéz a háztól-házig szolgáltatást megvalósítani vasúti szempontból.

A vasúti fuvarozás kétféle technológiai módozatra osztható: az irányvonatos közlekedésre és a szórt kocsis közlekedésre. Az irányvonat esetében a vonatokat megbontás nélkül, összeállítva A és B pontok között közlekedtetik le. Ez a vonat-összeállítás kevésbé energia- és költségigényes és nem utolsó sorban kevés állomási szolgáltatást vesz igénybe. Például egy rendező pályaudvaron egy ilyen vonat összeállítását elegendő egy alkalommal elvégezni és a vonat oda-vissza irányban megbontás nélkül közlekedhet. Ezeket a vonatokat általában konkrét árunemekre, konkrét forgalomra állítják össze.

A vasúti áruszállítás másik fajtája a szórt küldeményes feladás. Ez lehetővé teszi, hogy bárhol, ahol van vasúti pálya, fel lehessen adni egy vagy több darab kocsit is. Ezeket a kocsikat rendezéssel vegyesvonatként továbbközlekedtetik egy rendező pályaudvarig, ahol újbóli rendezéssel vonatba foglalják, majd elérik a rendeltetési állomását. E technológiai ismertetésből is látszik, hogy ez a vonat-összeállítás igen költséges és nagy munkaerőt igénylő szolgáltatás. De ugyanakkor az is egyértelműen látszik, hogy országos lefedettséget biztosít, így azok az ügyfelek is, akik minimális mennyiségű árut akarnak feladni, megtehetik ezt egy környezetbarátabb fuvarozási módon. A közép-európai országokat vizsgálva egyértelműen látszik, hogy ezt a szolgáltatást csak a legnagyobb, állami tulajdonban lévő vállalatok végzik el meglehetősen minimális árbevétel és nyereség mellett. Európai vizsgálatok alapján viszont kimutatták, hogy a szórt küldeményes forgalom beszüntetése mindenki számára hátrányos lenne. A vasútvállalat számára bevételvesztéssel járna, a vasútnál dolgozó szakemberek számának csökkenését eredményezné, illetve a közút nem tudná kezelni az ily módon ráterelődött forgalmat. Ennek ellenére sajnos Európában 2004 és 2011 között a vasúti fuvarozások összességét tekintve 50%-ról 30%-ra csökkent a szórt kocsis forgalom részaránya. Európában az a tendencia tapasztalható, hogy racionalizálásra hivatkozva a szolgáltatási pontokat bezárják vagy csökkentik ezt a fajta feladási módot, Olaszországban pl. teljesen meg is szüntették. Magyarországon is lecsökkent 2011-re a rendező pályaudvarok száma a korábbi 40-ről 12-re.

Kérdésként merülhet fel, hogy egyes országokban az egyes kocsis forgalom közszolgáltatásnak minősül, így az állam nagymértékben támogatja. Ezt a kérdést fontos tisztázni. Ha továbbra is csökken a szórt kocsis feladás, akkor a vasúttól elpártolt áruk a közúton

⁵ http://www.mavrec.hu/cikk.php?ID_cikk=27

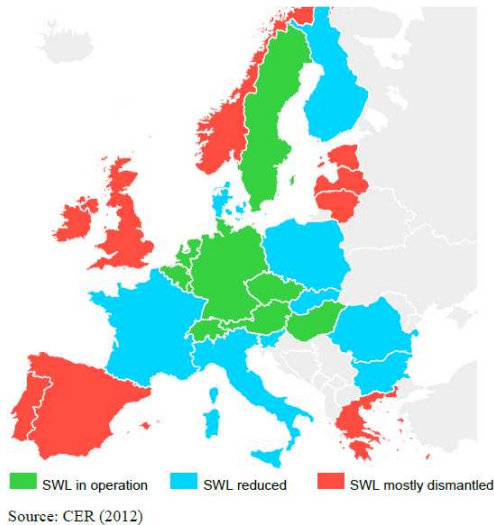
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

fognak megjelenni és ez a közútra nagymértékű terheléssel hat majd és negatív externáliás hatás is kíséri. Közép-Kelet-Európában viszont a jelenlegi támogatások mellett a vasút nem kellőképpen versenyképes a közúttal szemben.

Alábbi ábrán látható a szórt kocsis forgalom helyzete:

Zöld színnel jelölve a működés alatt álló kék színnel visszaesés tapasztalható, piros színnel pedig megszűnt vagy megszűnés alatt álló szolgáltatás.

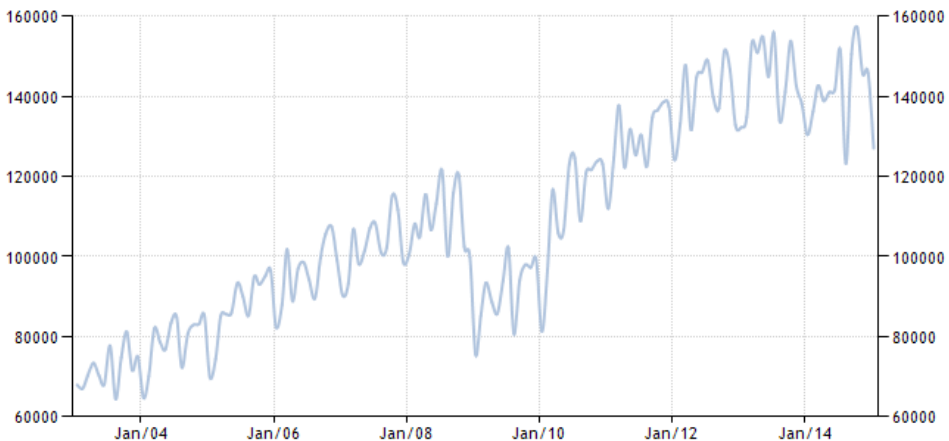
Forrás: CER 2012

3. A VASÚTI VERSENYKÉPESSÉGET KORLÁTOZÓ FELTÉTELEK FELOLDÁSA

A vasúti piacnyitás eredményeként nem tapasztalható nagy részarány-növekedés a vasúti áruszállításban. Közben 2006 és 2014 között az Európai Unió folyamatosan növekedő exportot produkált, kivételt képez ez alól a 2009-es év. Az alábbi ábrából emellett az is jól kivehető, hogy az import jelenleg visszaesésben van az előző évekhez képest.

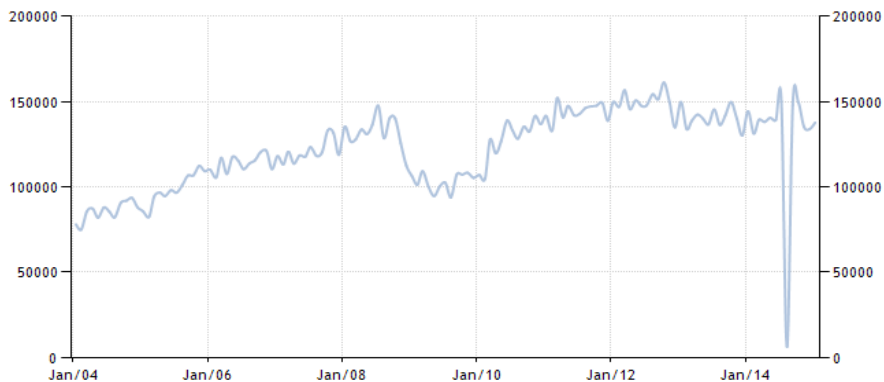
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

1. ábra: Európai Unió Exportja

forrás: <http://hu.tradingeconomics.com/european-union/exports>

2. ábra: Az Európai Unió importja

forrás: <http://hu.tradingeconomics.com/european-union/imports>

A grafikonokból látható tendenciák, azaz az export növekedése és az import stagnálása/csökkenése, a vasúton kevésbé jelennek meg.

A vasúti áruszállítás volumenének növekedését segíthetné a vasúti vonalak homogenizálása, amely a lehető legnagyobb – a közutat felülmúló – átlagsebesség elérését tenné lehetővé. Ehhez szükséges egy teljesen átjárható infrastruktúra kiépítése. Az infrastruktúra kiépítésénél illetve felújításánál figyelembe kell venni, hogy az a lehető leggyorsabb, leg-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

biztosabb szolgáltatást nyújtsa. Meg kell vizsgálni, hogy miért különbözik az EU 15 országai és az EU 19 országai közötti infrastruktúra. Az Európai Unióhoz később csatlakozó országok kevésbé tudtak felkészülni a liberalizációs folyamatokra, ezáltal a lépések sokszor fokozatmentesen történtek meg. Nem elég egy hétéves ciklusban gondolkodni, hiszen a vasút gazdasági megtérülési ideje évtizedekben mérhető. Meg kell továbbá találni azokat a befektetői csoportokat, akik szükségesnek látják a vasúti árfuvarozást. Ilyen partnerek lehetnek a Kína, a volt Szovjetunió tagállamai és akár Törökország is. Gazdasági kapcsolatok születésével kölcsönösen növelhető – a vasút szerepvállalásával – a résztvevő országok kereskedelmi forgalma.

Ha feltételezzük, hogy létezik ügyfél, áruvolumen, és infrastruktúra akkor a következő szint, amivel foglalkoznunk kell, az idő. A fuvaroztatónak az lenne az optimális, ha a szállítási idő a lehető legrövidebb lenne. Ebből kiindulva a vasútnak a lehető leggyorsabban kell a fuvarozási feladatot elvégezni. A korridorok azért jöttek létre, hogy a távolságokat időben és térben a lehető legjobban lerövidítsék, illetve a sebességet a legnagyobb mértékben megnöveljék. Ezeknek a folyósoknak úgy kellene működniük, mint a közúti forgalomban a gyorsforgalmú utaknak. Jelenleg azonban e folyósók nem homogének, több országon haladnak keresztül többfajta infrastruktúrán.

Megoldás lehet megvizsgálni a szűk keresztmetszeteket, azokat az okokat, amelyek a vonatokat lassítják. Előrevívó megoldás lehet az adminisztráció csökkentése, a menetvonalak kiadásának rugalmassága, szinte a közúthoz hasonlóan minimális időszükséglettel. A közlekedés során felvetődő problémákat vizsgálva felmerül a folyamatosság, egységeség kérdése. Komoly segítséget jelentene, ha egy korridoron ugyanolyan biztosító berendezések lennének, és a mozdonyvezetőnek is elég lenne egy hivatalos „korridor nyelven beszélni”, ezáltal egy korridor egy összefüggő vonalnak számítana.

Határátmeneteknél megoldást kell találni a rugalmasabb határkezelésekre. Itt együtt kell működni a hatóságokkal, szem előtt tartva a biztonságot és az árut veszélyeztető kockázatokat. Szükséges lenne felülvizsgálni, hogy mikor kell például a vonatknál fékpróbát csinálni. Célszerű lenne az informatikai rendszereket homogenizálni, közös nyelvet használni vagy éppen egy egységes szoftvert kifejleszteni/alkalmazni, ugyanis mindezek eredményeként kevesebb lenne a tévedés és a kockázat.

Az informatikai rendszereket nem csak a határok tekintetében kellene homogenizálni, hanem a forgalom szabályozása tekintetében is. A cél az, hogy egész Európában egy vagy maximum két típusú vonatbefolyásoló rendszer működjön. Ha ez nem megoldható, akkor a vontató járművekre kell telepíteni hardver rendszereket, amelyekkel megoldható az összes rendszer használata. Mivel ez egy jelentős nagyságrendű költség, ezért ehhez mindenképpen EU-támogatás szükséges. Főleg azért is, mert az EU-nak kell elősegítenie a piacokhoz való teljes hozzáférést „kvázi korlátok nélkül”.

Az egyenlő hozzáférésű piac kialakításához elengedhetetlen az azonos minőségű, állapotú infrastruktúra. Ennek eléréséhez szükséges Közép-Kelet-Európában egy intenzív vasútfejlesztés. Jelenleg a térséget a következő években ez a korszerűsítési tendencia fogja a legjobban meghatározni. Ennél fogva a rekonstrukciók csak úgy végezhetők el

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

pontosan és jól, ha célzottan a kapacitások és irányok, illetve áramlatok figyelembevétele mellett, tervezetten történnek. Ehhez szükséges egy hosszú távú projekttervet készíteni, hogy átlátható legyen minden ország számára, hogy pontosan hol végeznek felújításokat.

Szükséges lenne egy olyan vasúti szervezet is, amely az országokat összefogva tud tájékoztatni a felújításokról, illetve az esetleges alternatív útirányokról. A közös vasúti szervezet feladatai közé tartozhatna felmérések/kutatások/előrejelzések készítése matematikai metódus alapján vagy informatikailag arra vonatkozóan, hogy ha egy adott térség kizárásra kerül, akkor merre kerülhető el, illetve ennek függvényében hogyan változik a versenyképesség.

A jelenlegi állapot egy ideiglenes állapotnak mondható, nagyjából 7 évig fog tartani illetve addig, amíg az EU 15 országait nagyjából utoléri a vasúti infrastruktúra fejlettségében az EU-hoz később csatlakozó országok. A vasúti vonalhálózat rekonstrukciónál figyelembe kell venni a következő években várható tendenciákat is. Erre tekintettel szükséges lenne párbeszéd folytatása az ipari vállalatokkal illetve az elkövetkezendő évekre jósolható ipari befektetések terveihez idomulni. Hiszen ne feledjük, történelmi okokra vezethetők vissza a vasútépítési tendenciák. Elmondható, hogy vasút ott épült, ahol beindult egy ipari tevékenység illetve az ipari tevékenységet kiszolgáló nyersanyag szükséglet kielégítése. Ezáltal a régió gazdaságát igen intenzíven tudta növelni.

A pályahálózat részeként foglalkozni kell az iparvágány-kapcsolatokkal. Ezek a kapcsolatok a vasút versenyképessége szempontjából szinte az egyik legfontosabb kérdést jelentik, a háztól-házig szállítás alapját. Egységesíteni kell közép-kelet-európai szinten, hogy ki a felelős illetve ki az üzemeltető illetve a felújításnál ki fizet. Jelenleg nem egységes a rendszer, az országoként eltérő szabályozási környezetet feltétlenül összehangba kell hozni. Ez sarkalatos kérdése a versenyképességnek illetve az EU 15 és az EU 19 közötti különbség lefaragásának.

Állami szerepvállalás lenne szükséges az iparvágány üzemeltetésénél, mivel jelenleg a pálya kizárólagos állami tulajdonban van. Az iparvágány tekintetében viszont a tulajdonviszonyok nem egyértelműek. A gazdasági szervezetek ellenben felismerték az iparvágányban rejlő pozitív lehetőségeket és akár saját költségükre is kialakítanak egy ilyen csatlakozást, viszont ezt csak a nagyvállalatok engedhetik meg maguknak a hatalmas beruházási költségek miatt. Felmerülhet még problémaként az iparvágányok használatának feltételrendszere. Pontosán tisztázni kell, ki léphet be az infrastruktúrára és milyen feltételek mellett. Illetve ha csak az iparvágányon akar közlekedni az üzemeltető, ahhoz mennyi lenne a minimális szabályozás a vasúti biztonság fenntartása mellett.

Az infrastruktúrával kapcsolatos feladatok áttekintését követően áttérhetünk az áru fuvarozási áramlatokra. Itt elsősorban az egyedi kocsis forgalommal foglalkozunk.

Egyedi kocsis forgalom az a fuvarozási mód, ami kis mennyiségű áru (vonat mennyiség alatti) feladására vonatkozik akár mellékállomásokon is, majd a feladást követően legalább egy rendezésen esik át a rendező pályaudvaron. Egyértelműen látszik ezen a fuvarozási módon, hogy szinte teljes lefedettséget biztosít egy adott országban, sőt közvetetten az egész térségben. Viszont feltétlenül szükséges az összehangolásuk. Jelenleg a különböző

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

tagországok különböző mértékben és logika mentén haladva fordulnak ehhez a fuvarozási módozathoz. Egyik megoldás, ha állami szerepvállalás mellett nyújtják ezt a szolgáltatást, akkor ez közszolgáltatásnak is minősülhet. De ha egy adott térségben állami szerepvállalás nélkül bonyolódik le a forgalom, akkor ez a jelenlegi tendenciák alapján veszteségesnek számít, illetve csak minimális haszon van rajta.

Magyarországon 27%-ban van jelen az egyedi kocsis forgalom a teljes vasúti áru fuvarozás piacán, ami az elszállított árumennyiségben közel 10 millió tonnát tesz ki. Ehhez a mennyiséghez igazodik az állomási mellékszolgáltatások egy része illetve a rendező pályaudvarok is. Szükséges lenne egy együttműködés kiépítése a vasúti gazdaságosság fő elvei mellett, állami szinten a fuvarozók, a fuvaroztatók és a vasút többi szereplői között. Nemcsak a jelenlegi forgalom fenntartása lenne a cél, hanem akár a gazdaságosság növelése. Első lépésként talán a volumen növelése tűzhető ki célul. Ehhez felmérést kell készíteni, hogy milyen áruk milyen irányból, milyen mennyiségben vannak jelen a térség hálózatán. Tehát nem csak a vasúton, hanem közúton is. Meg kell állapítani a tendenciákat és tervezni kell a jövőbeni tendenciákat is.

KONKLUZÍÓ

A vasúti fuvarozás versenyképességének javítása érdekében szükséges egy teljes rendszert vizsgálni, hiszen a vasúti fuvarozás csak egy rendszer elem a teljes fuvarozási láncban. Meg kell személyesíteni a problémaköröket és tisztázni kell a jogi szabályozási környezetet is. További stratégiák alkotása szükséges a közlekedésfejlesztésben, hogy még hatékonyabban tudjuk eljuttatni az árukat a megfelelő helyre és időben. Az eljutás ideje alatt vizsgálni kell az infrastruktúrán kialakult szűk keresztmetszeteket, hiszen azok határozzák meg az egész keresztmetszet áteresztő képességét. Ha ez a pont a fuvarozás végén van, akkor már az egész fuvarozás akár az út elején veszteséges lehet. Szükséges lenne teljesen homogenizálni az informatikai rendszereket a rövidebb kezelési idők miatt. Ki kell használni a vasút hátrányait, és azok előnnyé való kovácsolását. Ez utóbbi lehet például a hálózatossága, amely nem vagy csak nagyon nehezen bontható fel. A hálózatos iparágak közül a vasút rendelkezik a legerősebb „fizikai” hálózattal.

Végezetül meg kell vizsgálni, hogy a hálózaton milyen vonatok közlekednek le milyen sűrűséggel. Szükséges megvizsgálni a kezdő és végpontokat is, hogy miért oda „kell” eljutni és miért vasúton?

A vasúti hálózatosság fenntartása, mint minden hálózat fenntartása a rajta haladó kapcsolatoktól és végpontoktól függ ezért mindenki, aki részt vesz a közlekedésben az érintetté válik.

IRODALOMJEGYZÉK

1. http://www.vki.hu/~tfleisch/~haver/szakirodalom/haver-%20KOLLER-osszefoglalo_031126.pdf
2. <http://www.csc.edu.cn/studyinchina/universityabouten.aspx?collegeld=246>

3. A. LILIOPOULOU. 2003. *An analysis of the role of the Baltic States ports in the Trans Siberian Railway market*. Ph.D. thesis. Plymouth.
4. <http://www.reportlinker.com/d0110043798/Rail-Overview-in-Europe-Forecast.html?pos=6>
5. <http://www.reportlinker.com/d0104517046/Rail-Industry-in-Europe.html?pos=3>
6. <https://fedcsis.org/proceedings/2012/pliks/58.pdf>
7. www.eurostat.eu
8. www.ksh.hu

FORRAY LÁSZLÓ¹

Túlélés alapjai mérsékelt égövi viszonyok között II.

The fundamentals of survival in temperate zones
Part II.**Absztrakt**

A tanulmányomban a magyar és külföldi forrásanyagokból összegyűjtött ez irányú szakirodalom és a saját, közel 35 éves tapasztalataim felhasználásával szeretném átadni írásban mindazon ismereteket, melyeket alapvető fontosságúaknak tartok a felderítő specializáción tanulmányokat folytató honvéd tisztjelöltek, a felderítő és mélységi felderítő szakemberek és természetesen minden a téma iránt érdeklődő számára.

A tanulmányt a témakörrel foglalkozók figyelmébe ajánlom, de az oktatás-képzés folyamatában is felhasználható. Az érdeklődő olvasók számára pedig hasznos forrás az ismeretbővítéshez.

Kulcsszavak: túlélés, menedék, táplálék, csapdák, tájékozódás

Abstract

The aim of this study is to provide expert knowledge derived from foreign researches and my personal experiences collected in my nearly 35 years of duty. This knowledge is vital for the recce cadets during their education, for the active recce and long range recce specialist, and for the interested people as well.

Primarily, I recommend this essay for those involved in this issue, and might be useful for the training-educations experts carrying out their duties. For the curious readers might be helpful as well to widen their knowledge.

Keywords: survival, shelter, food, traps, orientation

¹ Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Associate Professor
E-mail: forray.laszlo@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-4025-4948

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

BEVEZETÉS

A cikksorozatam első részében megkezdett túlélési alapismeretek kifejtését folytatom. Az általam felállított fontossági sorrend első részével fogok foglalkozni, amely a túlélő katona számára alapvető fontosságú ismeretekkel bír. Ez pedig: a MENEDÉK, azaz bázis, rejtekhely.

2. MENEDÉK

2.1. MENEDÉKHELY (BÁZIS, REJTEKHELY)

A túlélést folytató katona számára az egyik fontos szabály az, hogy – miután megállapította álláspontját a terepen, akkor rejtek/menedékhelyet keressen magának, hogy ott többek között ki tudja gondolni a saját csapatokhoz történő visszatérésének tervezett útját, módját

A műveleti területen túlélésre kényszerülő katona számára szerintem a legfontosabb az, hogy találjon magának egy olyan helyet, ahol rendezni tudja a gondolatait a lehetséges teendőkkel kapcsolatban. Egy olyan rejtekhelyet, amely védelmet nyújt a nap, rovarok, szél, eső, hó, magas vagy alacsony hőmérséklet, és ellenséges tevékenységek ellen is, és amely az számára pihenési, regenerálódási lehetőséget biztosít. Fontos az is hosszabb idejű ott tartózkodás esetén, hogy tüzet is lehessen benne gyújtani, melegedés, étel elkészítése céljából. A menedék fő célja az, hogy teremtsen, viszonylagos kényelemérzetet és segítsen életben tartani a katona túlélési ösztönét. Természetesen csak azok a helyek lehetnek a legalkalmasabbak, amelyek lakott területektől, utaktól, ösvényektől, ember által gyakran járt területtől távol helyezkednek el. Választás szempontjából a legalkalmasabbak erre a célra az erdős, bokros, cserjés, széltől, időjárási viszonyoktól védett, sík területek.

Menedékként fel lehet használni a terepen található természetes tereptárgyakat, képződményeket: barlang, barlangfülke, szikla/főlfal közti hasadék/üreg, gödör, erdő, sűrű növényzettel benőtt hely, odú, gyökérrel kidőlt nagy fa, stb. A barlangokat, földalatti üregeket csak akkor válasszuk, ha más lehetőségünk nincsen, illetve nem tervezzük hosszabb időre az ott tartózkodásunkat. Ezeket a helyeket a környékbeli lakosság, gyerekek ismerik ez által kevésbé biztonságosak számunkra.

Ha az adott terep olyan, hogy természetes rejtekhelyet nem találunk, akkor a helyszínen található anyagokból kell kiépíteni a menedékünket. Hosszabb idejű túlélés végrehajtásakor a kiépítésnél fontos szempont, hogy a rejtekhelyünket a föld alatt alakítsuk ki, úgy, hogy az ne emelkedjék ki a környezetéből. Nagysága, berendezése függ attól, hogy mennyi személy és felszerelés részére kell kialakítanunk.

Kiépítéskor figyelembe kell vennünk az időjárási körülményeket és a tervezett tartózkodási időtartamot is. A bejáratát, ha lehet, úgy válasszuk meg, hogy a szélmentes oldal felé nézzen, hőségben É-i tájolású legyen.

A bejárat megválasztásánál azt is figyelembe kell venni, hogy a menekülési irányba tervezett oldalon kell kialakítani és szélvédővel kell védeni. A szélfogót el lehet készíteni természetes anyag, avagy sátorlap, esővédő, poncho, stb. alkalmazásával. A földalatti mene-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

dék tetejét felülről a szükséges magasságig a kitermelt földdel tölthetjük fel, melyet elkészülte után álcáznunk kell. Az álcázó anyagot soha sem a bázis közvetlen közeléből szerezzük be! Huzamosabb egyhelyben tartózkodás esetén a kiválasztott természetes képződményt tovább kell bővíteni, alakítani.

2.2. A MENEDÉKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT ALAPKÖVETELMÉNYEK:

- biztosítsa a katona/ák pihentetését (testi/lelki);
- biztosítsa az egyéni/csoport felszerelés és eszközök elhelyezését;
- biztosítsa a napi élet megszervezésének lehetőségét;
- biztosítsa a túlélés lehetőségeinek megteremtését;
- legyen rejtett;
- védjen az időjárási viszonyok ellen;
- nyújtson jó kilátást és védelmet az egyén/csoport részére;
- rendelkezze rejtett megközelítési és elhagyási lehetőségekkel;
- tegye lehetővé a hosszabb idejű otlétet;
- tegye lehetővé a minimális kényelmi feltételek megteremtését.

2.3 A MENEDÉK KIVÁLASZTÁSA

Fontos szempont a tervezett rejtekhely kiválasztásánál/építésénél – a tervezett időtartam, amelyet a túlélő ott szándékozik tartózkodni. Amennyiben lehetséges már sötétedés előtt kezdjünk el olyan helyet keresni, ahol meghúzhatjuk magunkat éjszakára.

A rendelkezésünkre álló időnek elégnek kell lennie ahhoz, hogy megkeressük az alkalmas helyet, kialakítsuk a fekvőhelyet, és megtegyük az alapvető védelmi rendszabályokat. Arról se feledkezzünk meg, hogy védve legyünk az időjárási elemek hatásaitól, rovaroktól és a vadállatoktól. Kő és lavinaomlás veszélyes terepen ne keressünk rejtekhelyet.

Kerüljük az uralgó pontokat, magányos fák, sziklák környékét, mert azokat tájékozódási pontként alkalmazhatja az ellenség. Készüljünk fel arra is, hogy másnap össze kell szednünk a megfelelő anyagokat a bázisunk tovább fejlesztéséhez, kialakításához.

2.3.1. Az egyik legfontosabb teendőnk a tervezett menedékünk megfelelő helyének kiválasztása:

- a menedék legyen általunk könnyen elhagyható és az ellenség számára aránylag nehezen megközelíthető;
- ne essen forgalmas utak, turistautak, ismert barlangok közelébe, legyen félreeső helyen;
- legyen álcázott, rejtetten megközelíthető, kerüljük a kirívó helyeket (magányos fa, szikla);
- ne legyen veszélyes helyen (áradás, kőomlás, lavina, kidőló fák, stb.);
- lehetőleg legyen a közelben természetes építőanyag, száraz fa, víz;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

- ne legyenek rovarok, hullók, mérgező növények a közelben;
- nyújtson védelmet a vadon élő állatok ellen;
- lehetőleg legyen szélmentes helyen.

2.3.2. Az optimális hely kiválasztásánál, és a kiépítésénél a következő szempontokat is figyelembe kell venni:

- a bejárat a lehető legkisebb legyen és a szélvédett oldalra kerüljön;
- a kiépített menedék legyen stabil, álljon ellen a hónak, erős szélnek, esőnek;
- a bázis megfelelő nagyságú legyen, (1,5 x 2 m/személy);²
- legyen benne hely a felszerelésnek, esetleges tárolandó anyagoknak (élelem, víz, tűzifa³);
- ki tudjunk alakítani megfelelő jelzőrendszert állatok, illetve emberek ellen;
- nyújtson rejtett menekülési útvonalakat;
- az álcázásához legalább 300-400 m-ről hozzuk az álcázó anyagot;
- a természeti adottságokat kihasználva tudjuk kiépíteni a menedékhelyet, legyen szabálytalan alakú;
- rejtékhelyünk ne tűnjön ki a környezetéből, olvadjon abba bele, mintha annak szerves része lenne.

A menedéket általában erdős, bozótos területen választjuk ki. Előfordulhat, hogy folyópart közelében kell kiválasztanunk a menedékünk helyét. Ebben az esetben számolnunk kell arra, hogy a folyó vízszintje hirtelen megemelkedhet és elönti az általunk megválasztott helyet és környékét.

Figyeljünk arra, hogy mindig jóval a vízszint fölött keressünk magunknak alkalmas rejtékhelyet.

Az évszakokat is figyelembe kell venni, amikor a túlélési ismeretekről beszélünk. Hiszen egy általunk megtanult és alkalmazott bázistípus nem biztos, hogy alkalmazható minden időszakban. Nyáron fontos, hogy a bázis olyan helyen legyen, hogy könnyen ivóvízet tudjál szerezni magadnak és gondoskodni tudjál a vízutánpótlásról. Nagyon fontos a rovarok elleni védelem is, mert igen csak meg tudják keseríteni az étletedet a csípésükkel, nem is beszélve az általuk terjesztett betegségekről.

Mivel tüzet is kell raknod, nagyon fontos az, hogy olyan helyet válassz, ahol az ellenség nem láthatja a tüzed fényét, füstjét. Illetve nem érzi meg annak jellegzetes szagát.

² A leggyakoribb hiba, az hogy egy menedék túl nagy. A menedéknek nagyoknak kell lennie ahhoz, hogy elférjünk benne, de elég kicsinek ahhoz, hogy hidegben a hőt megtartsa.

³ Tűzifa – tüzeléshez felhasználható száraz fa, gally.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

2.4. A MENEDÉK TÍPUSAI⁴

A menedékhely fajtája főleg attól függ, milyen anyagok állnak a túlélés helyszínén a rendelkezésre a tervezet rejtekhely kiépítéshez. Ha van a túlélőnél esőköpeny, sátorlap, katonai poncsó, avagy bármilyen fóliadarab, azokat fel tudja használni a rejtekhelyének gyors kiépítéséhez.

Alapszabályként megállapítható, hogy mindig akkora menedéket kell építeni, amely alapvetően biztosítja a személy/csoport elhelyezkedését anyagaival, felszerelésével együtt.

2.4.1. A menedék típusa függ:

- a helyszínen rendelkezésre álló anyagoktól;
- a kiépítéshez rendelkezésre eszközöktől, időtől;
- az időszerű időjárás viszonyoktól;
- a menedékben tartózkodó személyek számától, a felszerelés nagyságától;
- mennyi ideig, és milyen célra van szükségünk a menedékre.

Az elkövetkezőkben csak azokról a menedékfajtákról fogok írni, amelyeket a katona, illetve a csoport számára szerintem érdemes figyelembe venni.

2.4.1.1. Elhagyott/elhagyottnak tűnő építmények

A terepen nagyon sok ilyen építmény van, főleg erdőkben, folyók mentén. Hobbiházak, erdészek, vadászok által épített épületek. Mivel ezek lakottak lehetnek, azaz a tulajdonosa bármikor feltűnhet, csak alapos szemrevételezés után szabad megközelíteni, illetve „birtokba venni”.

Kevésbé biztonságos helynek számít, ezért csak végső esetben lehet alkalmazni és csak rövid idejű tartózkodásra alkalmasak. Csak a legvégső esetben ajánlom bűvőhelyként.

2.5. A MENEDÉK A KIÉPÍTÉSE TEKINTETÉBEN LEHET:

- hevenyészett (ideiglenes);
- állandó (hosszabb időtartamra).

Hevenyészett (ideiglenes) menedék elkészítésekor az az alapvető szempont, hogy a lehető legkevesebb munkával, és a leggyorsabban készüljön el a rejtekhelyünk, különösen, ha amúgy is csak egy éjszakára használnánk, mert másnap a terveink szerint folytatjuk tovább a menetünket a terveink szerint. Nagyon sokszor könnyebb és egyszerűbb természetes menedéket keresnünk, mint megépítenünk egyet. Időtartamtól, lehetőségektől, külső behatások függvényében lehetőség szerint kereshetünk barlangot, hasadékot, szik-

⁴ Különböző menedékfajták, elkészítésük: <http://100wildhuts.blogspot.hu/2012/01/wild-hut-1.html>
Letöltve: 2016.11.05.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

lahasadékot a hegy/domboldalakon, amelyek szélvédettek és távol vannak az ember járta területtől. A hevenyészett menedék kiépítésére többféle lehetőségünk van. A szél, eső ellen védelmet nyújtó sátorlaptól, a megbízhatóbb, tartósabb menedékig. A hevenyészetten kiépített menedékek esetében alapvető tényező számunkra a kiépítéséhez rendelkezésünkre álló idő.

A hevenyészett bázis kiépítését időben meg kell kezdenünk, hogy még az éj leszállta előtt teljesen készen legyünk vele. Számolnunk kell azzal, hogy több időt kell ráfordítanunk annak érdekében, hogy jó minőségű menedéket készítsünk, mint kapkodva tartózkodásra alkalmatlant, kényelmetlent összeállítani, ahol később nem tudunk pihenni. Számolnunk kell azzal is, hogy az adott évszak, illetve az adott hőmérséklet is nagyban befolyásolja a bázisunk elkészítésének milyenségét.

A melegebb hónapokban már a környezetünkben található anyagok felhasználásával, esetleg kiegészítve sátorlappal, ponchóval, fóliával, esőköpennyel és egyéb kötöző anyagokkal, alkalmas bázist tudunk magunknak készíteni.

Állandó menedéket kell mindenképpen építenünk, ha több napot/hetet kell eltöltenünk valahol. Ilyenkor szükségünk lesz egy biztonságot és kényelmet nyújtó rejtékhelyre. Legalkalmasabb erre a föld alá kiépítenünk a bázisunkat. Mindenképpen előzetesen alaposan meg kell vizsgálnunk a kiszemelt területet, és ki kell választanunk az arra legalkalmasabb helyet.

A kiválasztásnál a talaj minősége, és a környezet álcázási lehetőségei adják meg a döntésünk alapját. A hely kiválasztása után megkezdhetjük a bázisunk alapjának kiásását, amelynek alaprajzát általában téglalap alakúra alakítjuk ki.

2.6. AZ ÁLTALUNK ELKÉSZÍTHETŐ ÁLLANDÓ MENEDÉKEK FAJTÁI

- föld alá épített menedék;
- föld fölé épített menedék.

2.6.1. Föld alá épített menedék

A bázis nagyságát a létszámnak megfelelően kell kialakítani. A földet, amelyet az ásás során keletkezett a menedék helyétől távolabbra kell elhordanunk. Kivéve azt a mennyiséget, amelyet a menedék oldalfalának, illetve a tetejének kialakításához, fedéséhez szándékozunk felhasználni. A maradék földet célszerű több helyre elhordani.

Általában gödröket, bemélyedéseket keressünk, amelyeket a kitermelt földdel való feltöltés után megfelelően álcázzunk le a környezetében található anyagokkal. A „feleslegesé vált” föld elhordásánál segítségünkre lehetnek a rendszeresített sátorlapok, és egyéb általunk készített eszközök.

A kialakított vermet olyan mélyre kell készítenünk, mintha a csoport legmagasabb embere térdelne és a feje fölött lenne a tető 15 cm-el magasabban, így kényelmesen tudunk majd benne mozogni. (Ha van időnk és energiánk a rejtékhely alaposabb kialakításához,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

illetve több hetet kell ott eltöltenünk, akkor a mélység elérheti a teljes embermagasságot is).

A menedék tetejének elkészítéséhez legalább karvastagságú, nyers ágakat kell vágnunk, mert azoknak kell megtartania a rákerülő ág, „szigetelőanyagot” és földréteget.

A tetőt minden esetben rácsos szerkezetűre alakítsuk ki, hogy a súlyt megtartsa huza-mosabb ideig. Miután elkészítettük a tető vázát, akkor be kell fednünk (nylon, poncsó, sátorlap, ruhaanyag, fenyőgally, avar, széna, szalma, stb.), egyenletesen és hézagmentesen, majd azt földdel borítsuk be, ezáltal megtörténik a menedékünk időjárás elleni védelme is. Ezután a környezetünkben található eredeti takaróanyaggal álcázzuk le.

A tető mellett körben alakítsunk ki vízelvezető árkot. A bejárat elrejtéséhez, zárásához faágakból készítsünk egy keretet, hasonlóan a tetőhöz, ami eltakarja a bejárat nyílást, majd ezt is gondosan álcázzuk le. (Lezárhatjuk, hátizsákkal, sátorlappal is.)

Ezután nekikezdehetünk a menedékünk földalatti részének célszerű kialakításához. A tér mindenoldalú kihasználtságának érdekében hosszabb bemélyedéseket vágjunk a falba a szükséges felszerelésünk, anyagaink részére, ezzel a rendelkezésünkre álló teret is növelhetjük. Az időjárás körülmények ránk való hatása, és egyéb lehetőségeink számbavétele és elemzése után, ha szükséges kialakíthatunk belül egy kisebb tűzrakó helyet, figyelembe véve annak minden oldalú hatását és következményeit.

A füst kivezetését mindenképpen meg kell oldanunk, illetve annak rejtését a bázison kívül.

Fontosnak tartom a jó pihenést biztosító, alkalmas fekvőhely elkészítését is, mivel ennek megépítése/kialakítása nélkül nem tudjuk magunkat 100%-ban regenerálni. Nem csupán a kényelmes fekvés érzetét biztosítja, hanem véd az éjszakai lehűlés, felfázás ellen is.

4. számú kép: Föld alatti menedék⁵

⁵ Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Ezért a fekvőhelyünket alapos hozzáértéssel kell elkészítenünk. a legegyszerűbb az, hogy a kiválasztott területre vastagon szórunk szénát, szalmát, fűvet, falevelet.

Nagyon jó megoldás az, hogy túlevelű faágakat halmozunk egymásra, legalább 30 cm vastagon. Fontos dolog a kiválasztásnál, hogy talajvízmentes területen építsük ki.

5. számú kép: Földkunyhó hasadék oldalában kialakítva⁶

6. számú kép: Földkunyhó hasadék oldalában kialakítva⁷

⁶ Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

2.6.2. Föld fölé épített menedék

2.6.2.1. Sátor

A modern katona felszereléséhez tartozhat egy, vagy több személyes sátor, amelyet magának vesz meg, avagy rendszeresítve van. Véd az időjárás ellen, rejt, és könnyen magával viheti a katona, mert max. 3 kg súlyú. ha nincs nála ilyen eszköz, akkor a környezetünkben található, vagy a felszerelését képező anyagokból előállítható.

7. számú kép: Sátorfajták (bywak)⁸

2.6.3. Fából épített menedék/pihenőhely fajták (kunyhók)

A helyben gyűjthető faágakból készíthetjük el, amely kialakítása szerint lehet:

- féltetős menedék:
 - kidőlt fára (kövekre) épített féltetős menedék;
 - elől nyitott féltetős menedék;
- háromszögletű menedék (wigwam):
 - rézsútos (ferde tetejű) menedék;
 - nyeregvetős (A) menedék;
- csúcsos tetejű menedék;
- kerek tetejű menedék;
- egyéb anyagok felhasználásával készített menedékek.

⁷ <http://www.knifeforums.com/forums/showtopic.php?tid/866318/tp/2/> Letöltés: 2016.10.10.

⁸ <http://player.hu/eletmod/divat/kabat-sator-es-halozsak-egyben/> Letöltve: 2016.10.10.
Saját anyag.

A védőtető lefedéshez felhasználható anyagok:

- nád;
- széna;
- szalma;
- faháncs;
- falevél, avar;
- gyeptégla;
- ágak, tűlevelű ágak;
- föld;
- esőköpeny, poncsó;
- sátorlap;
- fólia, szemeteszák.

Föld fölé épített egyéb menedékek természetes anyagokból:

8. számú kép: Menedék természetes anyagokból⁹

2.7. FÉLTETŐS MENEDÉK

2.7.1. Kidőlt fára (kövekre) épített féltetős menedék

Keressünk egy nehezen megközelíthető, fedett terepen levő kidőlt fát, amely elég vastag ahhoz, hogy kényelmesen el lehessen helyezkedni alatta. Ha túl magas, akkor nehéz lesz szigetelni, ha túl alacsony, akkor az esővíz nehezen folyik le róla. 80-100 cm magasságú fa, (kövek) a legalkalmasabb erre a célra. A fa széltől mentes oldalára (ha van ilyen) rakjuk egymás mellé a környezetünkben található gallyakat, ágakat, fenyőlombot, minél szorosabban egymáshoz. Így kialakítunk egy vázat, melyet a rendelkezésünkre álló anyagokkal

⁹ Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

tömítenünk kell. Ehhez fel tudjuk azokat az anyagokat használni, melyeket a „védőtető lefedéshez felhasználható anyagok” közt leírtam. Ne feledjük, mindig alulról felfelé haladjunk, hogy a felső réteg borítsa be az alatta levőt. Ezáltal segítjük a víz könnyedebb lefolyását az általunk készített oldalról. ezután jöhet a rejtekhelyünk egyik oldalának lezárása, ez több mindentől függ: az ellenség várható felbukkanási iránya, tervezett menekülési irány, uralkodó szélirány, stb. Ezután kialakíthatjuk a menedékünk belső terét. (Sárral kevert avarral, levelekkel, mohával, agyaggal lehet tömíteni a kövek közti réseket).

9. számú kép: Kidőlt fára (kövekre) épített menedék¹⁰

2.7.2. Elöl nyitott féltetős menedék

Egyszerűen elkészíthető menedék. Téli, illetve hideg időbeli alkalmazásra nem igazán javasolt.

Kezdetnek keressünk a magasságunktól hosszabb vastagabb, lehetőleg egyenes, nyers faágat a vízszintes fő tartónak. Kettő kb. 1,5 méteres y-ban végződő faágat, tartópóznának. Majd 2 db 2 méternyi vastagabb faágat oldaltartónak. Ha ezzel végeztünk, akkor verjük le a földbe a kettő y fánkat egymástól megfelelő távolságra, hogy a tetőfánkat biztosan megtartsa. Az y végződés belső oldalához támasszuk az oldaltartókat 45⁰-ban és rögzítsük az elkészült vázat egymáshoz madzaggal, ejtőernyő zsinórral, avagy valamilyen indával. Ezután borítsuk be a tető részt fonottan faágakkal, náddal, sással, stb. a helyszínre jellemző természetes anyagokkal. Minél szorosabban és vastagabb lesz a borításunk, annál jobb lesz a menedék szigetelése. Ne feledjük a menedék két oldalát is hasonló mó-

¹⁰<https://www.architectsjournal.co.uk/home/3dreids-kevin-langan-completes-tenth-wild-hut-in-glasgow/8638123.article> Letöltve: 2016.10.10.

<http://www.survivalring.org/skills/camping/skills-top-ten-survival-skills-series-build-an-emergency-shelter/>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

don elkészíteni. Ha készen vagyunk minden oldalával, akkor faágakkal rögzíthetjük pluszban az építményünket, hogy a nagyobb szél ellen is védjük. A menedékünk elé telepíthetjük a tűzrakó helyet, amelynek a rejtekhelyünkkel szemben lévő oldalára fény/szélfogót s készíthetünk.

10. számú kép: Előli nyitott féltetes menedék¹¹

11. számú kép: Túlélők hevenyészett menedékben¹²

¹¹ Saját anyag.

¹² Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

2.8. HÁROMSZÖGLETŰ MENEDÉK (WIGWAM)

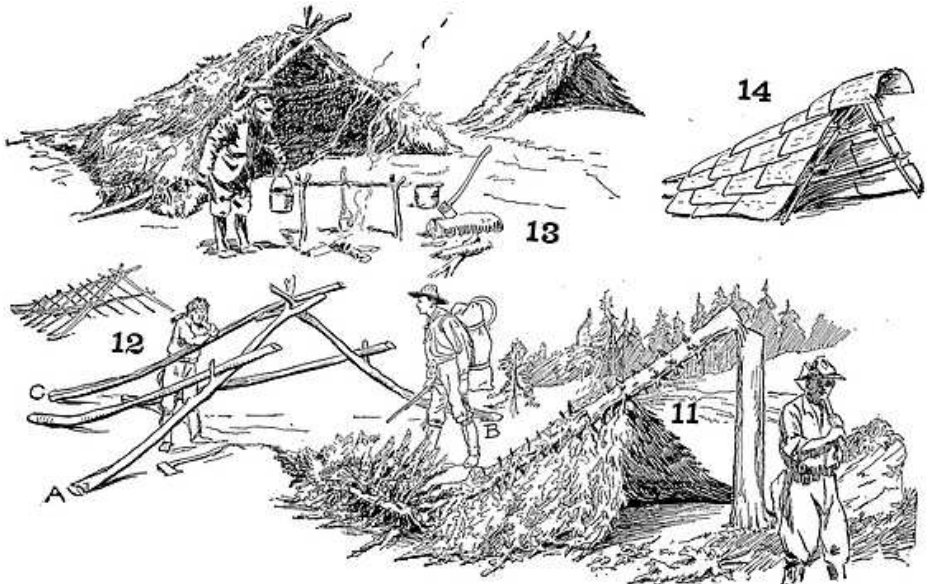
2.8.1. Rézsútós (ferde tetejű) menedék

A rendelkezésre álló anyagok teljes kihasználásával e rejtkehely fala egyszerű, ágakból álló hármaskeretre támaszkodik. Először is ki kell választani a megfelelő helyet és az aljnövényzet számunkra felesleges anyagától meg kell tisztítani. Havas időben a hótól. Aztán kell keresnünk egy „gerincrudat,” ez egy (legalább a testméretünket meghaladja) hosszú, egyenes, erős, ép (nem korhadt) bot legyen, mert ez tartja az építmény súlyát, átmérője minimum 3 cm legyen. A legtöbb területen lehet találni erre a célra megfelelő anyagot, csak keresni kell. A gerincrúd egyik végét fel kell támasztani. Erre alkalmas lehet egy megfelelő magasságban elágazó – még élő – fa, vagy vastagabb bokor. Ha nincs ilyen, akkor kettő tömör, vastagabb ág, amelyeket összekötünk a fő tartó ággal. Ezután nekikezdhünk az oldalfalak kiépítésének. Keresnünk kell különböző nagyságú ág és fadarabokat. Ezek fogják képezni a menedék oldalát. Ezeket támasszuk a gerincrúdhhoz, amilyen sűrűen tudjuk. Mivel lejtősre terveztük a tetőt, akkor különböző hosszúságú fa-ágakra lesz szükségünk.

Fonjunk vékonyabb ágakat, és gallyakat a ferdén feltámasztott póznák közé és köré. Ezután fedjük be ezeket levelekkel, fűvel, tűlevelekkel és bármely elérhető anyaggal lentől fölfelé haladva. Ugyan ezeket az anyagokból belülről is rakhatunk, ezáltal jobb szigetelést érünk el. Használhatunk a szigeteléshez fakérget, nádat, szénát, szalmát, avart – olyan anyagokat, amelyek az adott helyen fellelhetők. Úgy próbáljuk kialakítani a borítást, hogy az védjen az időjárási viszonyoktól és nyújtson megfelelő hőszigetelést is. Ha külsőleg befejeztük a menedékünk kialakítását, akkor nekiállhatunk a belső rész kialakításához. Tovább folytatjuk a talajfelszín megtisztítását. Számíthatunk arra, hogy mivel a természetben vagyunk az eredeti lakóktól meg kell válnunk, ha nem akarunk felesleges lakótársakat. (Pókok, rovarok, bogarak, főleg szúnyogok). A talajt takarjuk be vastagon avarral, tűlevelekkel, majd borítsunk rá valamilyen kevésbé tervezett felhasználású anyaggal (poncsó, sátorlap). Helyezzük el a felszerelésünket, a málhásak lehet a párnánk, avagy a bejárat-hoz rakhatjuk, ajtó gyanánt. Mivel rövid ideig tervezzük az itt tartózkodást, nem célszerű nagyon szétpakolnunk. Tűzet nem célszerű a menedékben gyújtani, mivel az könnyen lángra kaphat. De a tapasztalat azt írta velem, hogyha eléggé szigeteltté tudjuk kialakítani a rejtkehelyünket, úgy annak fűtésére nincs szükségünk. Esetlegesen több napot kellene mégis itt töltenünk, akkor tovább fokozhatjuk a szigetelés mértékét. Így a fedőréteget 15-20 cm vastagságban készítsük el és az első menedékváztól néhány centiméterre egy másik vázat is felépíthetünk, és a kettő közé fűvet, szénát, levelet, mohát tegyünk. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy több alalommal ellenőrizzük magunkat, hogy nem mászott-e belénk kullancs, illetve nem költöztek-e be újabb „lakótársak”.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

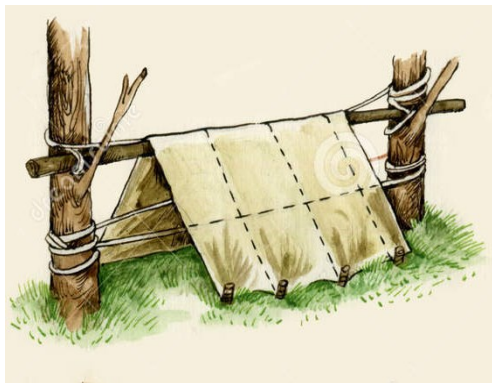
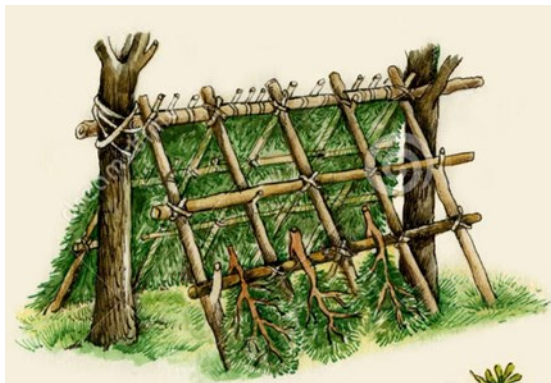
12. számú kép: Menedékfajták¹³13. számú kép: Rézsútos (ferde tetejű) menedék készítése¹⁴

¹³ <http://www.grindtv.com/culture/exploring-bushcraft-survivalist-dave-canterbury/>
<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/564x/29/cf/41/29cf410f22e7fa226829202ba4ef4b97.jpg>
 Letöltve: 2016.10.10.

¹⁴ Beard, Daniel Carter: Shelters, shacks, and shanties. 13. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

14. számú kép: Menedékfajták¹⁵

2.8.2. Kettős tetejű menedék

Több személy tartózkodására is alkalmas, ezért nagysága, felépítése is változó. Könnyen és rövid idő alatt elkészíthető rejtkehely, habár kevésbé véd az időjárási viszonyoktól, mint a földalatti menedék és könnyebb is észrevenni. Szükség van hozzá egy 2-3 m hosszú kb. 15 cm átmérőjű „fő gerendára”, 1,5-2 m –es oldaltartókra 30 cm-ként, mindkét oldalon, amelyeket a földbe kell ásnunk 30 cm-re. Majd az oldalakat készítjük el, úgy hogy faágakkal befonjuk vízszintesen. Majd fenyőágakkal, gyepetglákkal, földdel, náddal, sással, stb.

¹⁵ <https://www.dreamstime.com/stock-images-survival-shelters-woods-image24403884> Letöltve: 2016.10.10.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

betakarjuk legalább 30 cm vastagságban. Ha faágakkal dolgozunk, akkor azokat lentről felfelé haladva jó sűrűn tegyük fel, úgy hogy a felső mindig befedje az alatta levő tetejét.

15. számú kép: Kettős tetejű menedék¹⁶

2.9. CSÚCSOS TETEJŰ MENEDÉK

Ezt a menedékfaját úgy készítjük el, hogy gúla alakban állítjuk fel egymás mellé a hosszú faágakat, mintha indián sátrat építenénk. nem árt valamilyen rendelkezésünkre álló anyaggal összekötözni a faágak felső végét, az alsó végeket erősen szúrjuk be a földbe. Aztán alakítsuk ki a külső borítását a menedékünknek.

16. számú kép: Csúcsos tetejű menedék¹⁷

¹⁶ <http://www.wilderness-survival.co.uk/gallery/index/index/cPath/243/> Letöltve:2016.10.10.

<http://simpleguyinacomplexworld.tumblr.com/post/111489641490/apocalypsepack-survival81>

¹⁷ <http://www.woodlandssurvival.com/shelter.htm>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

2.10. KERÉK TETEJŰ MENEDÉK¹⁸

Olyan területen lehet kialakítani ahol fiatal, rugalmas bokrok, fák, nád található. Ezeket leszúrjuk egymás mellé a földbe, majd összekötjük őket függőlegesen és vízszintesen. Borításként a javasolt anyagokat használhatjuk.

17. számú kép: Kerek tetejű menedék készítése¹⁹

2.11. EGYÉB ANYAGOK FELHASZNÁLÁSÁVAL KÉSZÍTETT MENEDÉKEK

2.11.1. Sátorlap, takaróponyva, esőköpeny menedék

Esőköpennyel már két személy részére is kialakíthatunk menedéket, amelyet a brit túlélők biwy-nek hívnak. Erdős területen terítsd ki a sátorlapodat, de legyen hozzá elég helyed. Utána tisztítsd meg a területet a tobozoktól, gyökerektől, kövektől, stb. Erősítsd az esőköpenyt négy fához a sarkainál fogva és jól feszítsd ki. Éles helyzetben 50 cm-nél magasabb nem lehet. Kötdzd le a csuklyát és kössd egy ághoz, így megemelkedik a közepe és leperreg róla az esővíz.

Elhagyatott vidéken, ahol nincsenek fák, terítsd a köpenyt sablonként a földre és jelöld meg a körvonalait. 15 cm mélyen távolítsd el a vágott vonalon belül a gyepet (tözeget) és építs egy alacsony gyepfalat a köpeny körvonala köré, úgy, hogy egyik oldala szabadon maradjon. Ez lesz az esőköpeny-sátor bejárata, hogy az ellenséges fenyegetés esetén azzal szembe nézz.

<http://shtfsurvivalsecrets.com/survival-tip/building-a-tepee-shelter-the-easy-way/> Letöltés: 2016.10.10.

¹⁸ Elkészítése: <http://100wildhuts.blogspot.hu/2013/03/wild-hut-19.html> Letöltve: 2016.11.05.

¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Reav7ZnOrw8>

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A legegyszerűbb menedékfajta. Sátorlap, kötéll és két fa kell hozzá. Először is győződj meg arról, hogy a rejtekhely hátoldala a széllel szembe nézzen. Kötözz két kötelet az sátorlap hosszabb oldalának két sarkára. Kötözd be a nyaknyílást. A két kötéll másik végét erősítsd két fához, kb. derékmagasságban (lejjebb is lehet, ha az ellenség elől való elrejtőzés fontos) és cövekeld ki a szabadon lógó oldalát három fadarabbal.

18. számú kép: Menedékek²⁰

²⁰ Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

19. számú kép: Menedéktípusok esőköpenyből (poncsó)²¹

Ha fa nincs a közelben, két póznát is leszúrhat. Helyezz mindegyik végébe egy-egy 60 cm-es sátorcöveket, cövekeld le a sarkait és az oldalait, így az esőköpenyből sátor lesz. oldalai fedjék be a gyepfalat, húzd ki a köpenyt feszesre és kötd össze a csuklyát. Ne támassz semmit a sátorra, mert be fogja eresztetni a vizet.

2.11.2. Menedék ejtőernyőből

Ez ejtőernyő felhasználása:

- indián sátor építése;
- bármilyen menedéktípus borítása kívülről ejtőernyő kupolaanyagával;
- ejtőernyő sátor építése.

Ha rendelkezél ejtőernyővel, avagy annak kupolahuzatával akkor azt az előzőekben felsoroltak megépítéséhez fel tudod használni, avagy a menedéket le tudod fedni vele álcázásként, illetve rá tudsz hordani különböző szigetelőanyagokat. Az ejtőernyőt fel lehet még használni gyors, kezdetleges rejték hely építésére. A kupolát háromszögbe kell hajtani és egy kötelet kell leengedni egy fáról fejmagasságtól egy kicsivel feljebb. Az ernyő kéménynyílásának köteleit rögzítsd a kötélehez, majd a kupola szélén körbe menve cövekeld ki az oldalait. Ha kevés a köteled, avagy nincsen, akkor egyenes faágakat is használhatsz kötéllé.

²¹ <http://rollingfox.com/how-to-make-a-tarp-tent-with-designs?pp=1> Letöltve: 2016.10.10.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

helyett, tetőgerincnek. Vágj pár rövidebb ágat, hogy ki tudjad feszíteni az oldalát. Terítsd a kupola oldalait a botokra, amíg az anyag ki nem feszül, majd a maradék anyagot használd sátorlapnak.

20. számú kép: Menedék ejtőernyőből²²

21. számú kép: Egyéb menedékfajták²³

²² Kurs survivalu (Techniki survivalowe SAS-u). VHS. PELTA. Varsó. Nr:0-II-Vid-46166.
<https://naturallore.wordpress.com/tag/parachute/> Letöltve: 2016.10.10.

²³ Saját anyag és Kurs survivalu (Techniki survivalowe SAS-u). VHS. PELTA. Varsó. Nr: 0-II-Vid-46166.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Használd az eszedet és minden olyan anyagot, ami a hasznodra lehet, hogy a menedéked védjen az időjárási viszonyok és az avatatlan szemek elől. Az sem lényegtelen, hogy kényelmes legyen, meleg és biztosítsa a hosszabb idejű túlélést.

22. számú kép: Hevenyészett menedék²⁴

23. számú kép: Faágakból, sátorlapból készített menedék²⁵

²⁴ Holndonner Hermann alezredes által készített anyag.

²⁵ Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

2.12. FEKVŐHELY

Sokak nem gondolják azt, hogy a fekhelynek mekkora jelentősége van. Pedig, igen is van! Nem mindegy hogy milyenek a pihenési, alvási körülményeink. Ez elsősorban függ a fekvőhely kialakításától. Hideg időben védekeznünk kell a kihűlés ellen. Az hogy jól szigetelt a menedék nem jelenti azt, hogy alvásakor, pihenéskor eszményi lesz számunkra minden. Ezért a fekvőhelyünket szénával, avarral, száraz fűvel, ruhadarabokkal szigetelnünk kell. Lehet lehelyezni közvetlenül a földre, avagy készíthetünk egy megmagasított keretet és arra készítjük el a pihenésre alkalmas helyet. Én az utóbbit ajánlanám, még ha ez időigényesebb is, de gondoljunk a kígyókra és egyéb rovarokra is, akik a menedékünkben már „őshonosok”. Ha találunk a környezetünkben cickafarkot, akkor azt vigyük be, mivel nagyon sok rovart ez által távol tudunk magunktól tartani. Ezt természetesen évszaktól függően alkalmazzuk. Ha már tüzet rakunk, akkor pár marék frissen kitépett fű, nedves/korhadott fa igen alkalmas. (Figyeljünk arra, hogy a füst el ne árujjon minket a szagával, láthatóságával). Természetesen a fekvőhelyünket fűthetjük is.

23. kép: Fekvőhely fűtése²⁶

²⁶ <http://www.slideshare.net/Kevinschmidt30/how-to-build-primitive-shelters> Letöltve: 2016.11.13.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

2.13. TÉLI KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT KÉSZÍTETT MENEDÉKEK

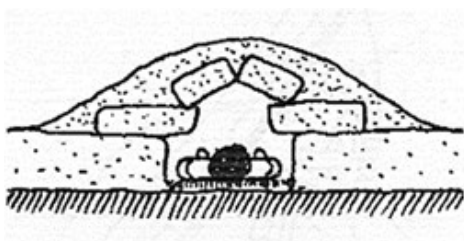
Alapesetben ugyan azok, amelyeket egyéb körülmények között is elkészítenénk. A különbség ott van, hogy a menedék aljáról el kell takarítanunk a jegyet, havat, és amikor készen vagyunk a „külső építkezéssel”, akkor hóval borítjuk, álcázzuk. A hó nagyon jó hőszigetelő. Akkor nincs is különbség a téli és a többi évszakban készített rejtékhelyek között? Hát ... van. Amit az előzőekben leírtam azok igazak, de a menedékfajtáinkat kiegészíthetjük még párral, amelyeket csak ebben az időszakban tudunk elkészíteni. Főleg fagyos, hideg, vastag hótakaróval borított helyeken.

Melyek is lehetnek ezek?

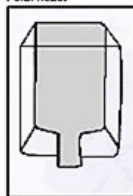
- hóteknő, hógödör, hólyuk;
- hókunyhó;
- hóbarlang;
- iglu;
- fatörzsmenedék.

2.13.1. Hóteknő, hógödör

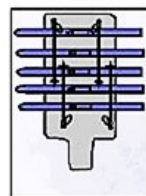
Egyedül túlélő katonák számára alkalmas és célszerű menedék. Hosszúsága megegyezik a testmagasságunkkal, mélysége érje el a min. 50 cm-t. (Ha ilyent nem találunk, akkor magunknak kell kiásnunk). Minél kisebb a rejtékhelyünk annál könnyebben tudjuk bemelegíteni. A gödört, árkot lefedhetjük ágakra terített sátorlappal, poncsóval, ruhadarabokkal. Mindenképpen szorítsuk le körben a tetejét, és alakítsunk ki szellőzőnyílást is.

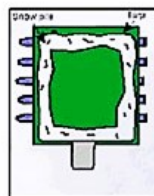
Felül nézet

HÓGÖDÖR

Ha van nálunk, akkor a sílécet és a síbotot ártalmas a tetejére keresztbe fektetni.

Erre teríthetjük a ponnyát, ill. ponchot.

24. számú kép: Hóteknő, Hógödör.²⁷

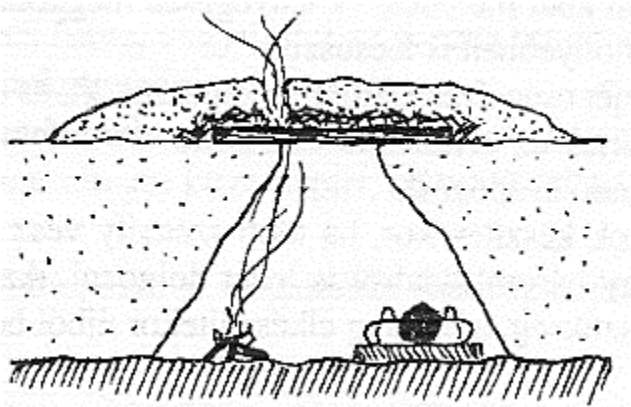
²⁷ http://www.mtp.info.hu/index.php?view=article&catid=38%3Atulelesi-technikak&id=64%3Aahobol-keszithet-menedekek&tmpl=component&print=1&page=&option=com_content; Gerhard Buzek: A túlélés kézikönyve. 215. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Hólyuk

Elkészítéséhez legalább 80 cm-es hó vastagság kell, mivel a gödör széleit is ki kell alakítanunk. A gödör mélysége min. 80 cm, szélessége 150 cm. Ami után kiástuk a gödröt, akkor le kell fednünk, majd havat kell rá hordanunk. Helyezkedjünk el benne és zárjuk le. Ne feledkezzünk meg a szellőző nyílásról sem. Akár több katona rejtékhelyét is kialakíthatjuk így.

25. számú kép: Hólyuk.²⁸

2.13.2. Hókunyhó

Egy, vagy több katona részére alkalmas menedék. Elkészítési ideje max. 2 óra. Mindenképpen nagy mennyiségű hó kell hozzá, hiszen a hó összedöngölésével, avagy belőle kivágott darabokból készíthetjük el. A hó testeket (kocka, téglá) hézagmentesen kell egymásra helyezni, elkészülte után havat kell még hányni az építményre. Általában rézsútós a formája, mivel valamihez támasztva építjük ki.

²⁸ Gerhard Buzek: A túlélés kézikönyve. 215. o.

26. számú kép: Hóbarlang²⁹

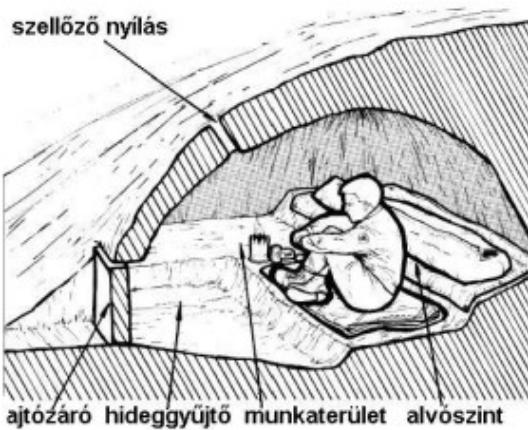
2.13.3. Hóbarlang

Legalább 2-3 méter vastagságú hó kell hozzá. Maximum 6-8 fő befogadására alkalmas. Ausztriában 4 alkalommal volt részem hóbarlang kiépítésében részt venni. Magyarországon erre nem volt lehetőségem a katonai pályafutásom alatt. A hóval fedett hegyoldal szél-től védett részén alakítjuk ki. Kiválasztjuk az alkalmas helyet, beásunk a hóba kissé emelkedő szögben kb 1,5-2 métert, majd elkanyarodunk és kiássuk a tartózkodási helyet, mint-ha a földalatti menedéket készítenénk el, csak itt a csúcsíves tetőt együtt kell elkészíteni az oldalakkal. A tető a statikai viszony miatt azért is domború, hogy a keletkező meleg miatt a vízcseppek ne csepegjenek le, hanem a falakon folyjanak le. A belső rész legyen magasabban a bejárat legmagasabb pontjánál, hogy a meleg bennmaradjon. A felesleges havat kitermeljük a bejárat elé. A bejáratot hátzissákkal, vagy hótömbbel zárjuk le. Figyeljünk arra, hogy a szél nehogya hótörlaszt alakítson ki a bejárat előtt. Ne feledkezzünk meg a szellőző nyílásról. A biztonság érdekében egy fő állandóan legyen ébren és tartsunk égve egy szál gyertyát.

²⁹ Holdonner Hermann alezredes által készített anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

27. számú kép: Hóbarlang készítése³⁰28. számú kép: Hóbarlang³¹

2.13.4. Iglu

Közép európai területen megépítése igen nehézkesen fog menni. „Akkor építhető, ha megfelelő konzisztenciájú, szilárd tömbökké alakítható hó áll rendelkezésre. Fontos megjegyezni, hogy egy ilyen menedék építése idő- és energia-igényes. Két gyakorlott ember 2-3 óra alatt tud felépíteni egy kétszemélyes iglut, ha megfelelő eszközök és hó áll rendelkezésre. Természetesen egy nagyobb csoport számára több ilyen menedéket kell kialakítani. Az iglu építése művészeti érzéket igényel, de kevésbé energiaigényes, mint a hókupacból kialakított menedék. Az iglu építése során 24x18x6 hüvelykes (kb. 60x40x15 cm-es) töm-

³⁰ http://www.roqueturtle.com/articles/cold_clan.php Letöltve: 2016.10.10.

³¹ Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

böket vágják ki és rendeznek sorba egy emelkedő spirál mentén. A szögletes tömböket függőlegesen állítják, az alját úgy alakítják, hogy csak a két alsó sarok tartsa a tömböt. A tömböt ezután megdöntik befelé, majd a függőleges élét (azt, amelyik a szomszédos tömbbel illeszkedik) addig vagdoszák, amíg a tömb súlya csak a felső sarkon nyugszik. A tömb súlya az átlósan szemben levő sarkokon nyugszik, míg a harmadik sarok az elfordulást akadályozza meg. Amint az első sor kialakult, vágd le néhány tömb tetejét (a körvonal egynegyedén-egyharmadán) úgy, hogy egy lejtő (rámpa) alakuljon ki, és ezen alakítsd ki a felmenő spirált. Ha az építmény készen van a tömbök közti lyukakat hóval tömítik. (Hát, ez tényleg művészet, még megérteni is. Szerencsére az ábrák sokkal érthetőbbek).

29. számú kép: Iglu építése³²

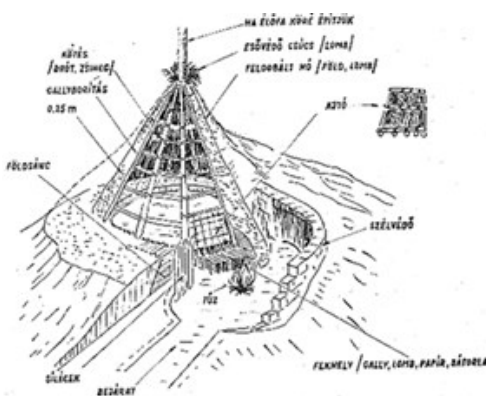
³² http://flickrriver.com/groups/snow_caves/pool/interesting/

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

2.13.5. Fatörzsmenedék

Ki kell választanunk egy nagy törzszű fenyőfát, melynek ágai lenyúlnak mélyen a föld felé. A törzse körül le kell ásnunk 0,5 -1 méterre a hóban. Körben erősítsük meg faágakkal, hogy a hó ne omoljon ránk. majd készítsük el a tetőrészt és vastagon borítsuk be fenyőgallyakkal és hóval. Ez a menedékfajta csak nagy hóval borított területen alkalmazható, átmeneti menedékként.

30. számú kép: Fatörzsmenedék³³

2.14. A MENEDÉK FÜTÉSE

- Minden menedéket lehet elméletben fűteni, tűzzel, meleg kövekkel, avagy meleg levegővel. Az alábbiakra figyelniük kell:
 - mindenképpen győződjünk meg arról, hogy a menedékünkben a füst és a keletkezett szénmonoxid minden esetben szabadon el tud távozni;
 - a szabad levegő beáramlása biztosított;
 - a melegítésre használt felmelegített köveket olyan helyre rakjuk, hogy azok biztosítsák a menedékünk hatékony fűtését és ne okozzon számunkra égési balesetet és az anyagaink se gyulladjanak meg;
 - tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy a tűzből kicsapódó szikrák ne okozzanak balesetet;

³³ Tankönyv a mélységi felderítő katonák részére. 172. o. Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

- ha a talaj a menedékben havas, akkor azt tisztítsuk meg, és ott gyűjtsük meg a tüzet, ha ez nem lehetséges, akkor nyers, frissen kivágott, vastag, rácsalakban lefektetett ágakra telepítsük a tűzünket.

2.15. MILYEN SZABÁLYOKAT TARTSUNK BE HUZAMOS IDEIG FOLYTATOTT TÚLÉLÉS SORÁN

Egyénileg végrehajtott túlélés során:

- a fegyverünk állandóan legyen készenlétben és használható állapotban;
- tervezzük meg azt, hogy mikor és hol gyűjtünk tüzet;
- a tüzeléshez csak száraz tüzelőanyagot használjunk;
- a lehetőségek függvényében bemélyedésben, fényálcázás szabályai betartása mellett tüzeljünk;
- ha rendelkezésünkre áll, akkor használjunk elsősorban rendszeresített/egyéb főzőkészüléket;
- veszélyes ellenséges területen a saját magunk érdekében mellőzzük a tűzgyújtást;
- kisméretű tüzet gyűjtsünk, és a tűzrakásunk mellett mindig legyen valamilyen olóanyag, hogy azt azonnal alkalmazni tudjuk elharapózó tűz, avagy ellenség közeledése esetén;
- az egyéb álcázási rendszabályokat is, minden esetben tartsuk be;
- a menedékben és környékén tartsunk rendet,
- ügyeljünk a rendszeresség és a tisztaság fenntartására;
- tartsuk be a hangfegyelmet: minden, hanggal járó tevékenységet, csak megfelelő időjárás/egyéb körülmények között végezzünk;
- egyéni, vagy csoportos mozgást korlátozzuk a lehető legminimálisabbra;
- környezetünket úgy módosítsuk az érdekünkben, hogy abban az ellenség, helyi lakosság semmilyen változást ne vehessen észre;
- a környezetünkben lévő vízelőhelyet csak szükség esetén és alapos felderítés után közelítsük meg;
- a hulladékgyűjtésre szolgáló helyet és a WC-t, a menedéktől távolabb megfontoltan kell kiválasztanunk, és álcáznunk. Huzamosabb tartózkodás esetén építsünk ki másikat, de az előzőt jól takarjuk be kővel és földdel, hogy azt az állatok ne tudják kikaparni.
- huzamosabb tartózkodás esetén a felszerelésünket a tervezett menekülési irányban (50-100 m) álcázva rejtjük el, és csak a napi élethez szükséges dolgokat tartjuk magunknál;
- menekülés esetén a felszerelésünket a rejtekhelyről vegyük magunkhoz, hogyha lehetséges, ha nem, akkor később, amikor biztonságos, vissza tudunk érte menni;
- a rejtekhelyünk tervezett végleges elhagyása előtt ellenőrizzük minden magunkkal viendő anyagot, felszerelést. A maradékot ássuk el és álcázzuk.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

- távozáskor nagy gondot fordítsunk az általunk hagyott minden fajtájú nyom eltávolítására, hogy azokat az ellenség, vagy a helyi lakosság ne fedezhesse fel;
- a rejtkehelyünk elhagyását lehetőleg ne a legnagyobb sötétség idejére tervezzük be, mert ez nehezíti a nyomok eltakarítását, növeli a felszerelési és egyéb tárgyaink elhagyásának veszélyét.

Csoportban végrehajtott túlélés végrehajtása során

Az egyénileg végrehajtott túlélés során felsorolt szabályokon túl:

- a tűzrakást a parancsnoknak minden esetben korlátoznia, avagy szabályoznia kell;
- a hang- és fényálcázásra vonatkozó rendszabályokat fokozottabban be kell tartatni;
- átgondolt tervezést és figyelmet kell fordítani a csoport napi életének alapos, mindenoldalú megszervezésére;
- a csoportos mozgásokat (járőr, beszerző csoport, stb.), és további más biztosítási feladatokat rejtetten, szervezeten kell végrehajtani;
- a csoportos mozgásokat (járőr, beszerző csoport, stb.) a lehetőségek figyelembevételével minden alkalommal új útvonalon kell megtervezni, végrehajtani.

ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben a fejezetben megpróbáltam összefoglalni minden olyan alapismeretet, amelyet hasznosnak találtam a katona/csoport szempontjából, a menedék helyének, fajtájának kiválasztásával kapcsolatosan. Próbáltam néhány tanácsot is adni a rejtkehelyek elkészítésében, kialakításában. Remélem kiindulási alapnak megfeleltek.

A következő részben a katona ruházatával, felszerelésével foglalkozom. Megvizsgálom azt, hogy mivel rendelkezik egy magyar katona és mivel kellene (még) rendelkeznie. Milyen túlélő felszerelést ajánlok állandóan magunknál tartani műveleti területen, avagy mindig.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Allport, G. W.: A személyiség alakulása. Gondolat, Bp. 1985. ISBN 963 281 602 1
2. Aurelius, Marcus: Elmélkedések. Kossuth Kiadó, Bp. 2000. ISBN 963 09 4191 0
3. Az általános túlélői kiképzés kézikönyve. Nyt. szám: 267/98, MN KF 1983
4. Bang, Preben Dahlstørm, Preben: Állatnyomok és jelek, M-érték Kiadó. 2006
5. Bánki Imre: A túlélés elvi és gyakorlati kérdései (segédlet). Nyt. szám: 701/211, Bp. 1986. HM MNVK 2. Csoportfőnökség kiadványa.
6. Beard, Daniel Carter: Shelters, shacks, and shanties. New York, Charles Scribner's Sons. 1914.
7. Bencze Lajos – Dániel István: Vadászati alapismeretek. Bp. 1978.
8. Bodor Kálmán: Vadon termő gyógynövények. Bp. 1957.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

9. Buzek, Gerhard: A Túlélés kézikönyve. Nyt. szám: 381/540. Bp. 1994.
10. Cacutt, Len: Túlélés. Hajja és Fiai. Bp. 1995
11. Darman, Peter: Túlélés. Hajja & Fiai. Bp. 2000. ISBN 963 9037 66 4
12. Doom Survival Guide. www.doomguide.com
13. Dr. Hood, Roon: Survival basics. www.jungletraining.com
14. Dr. Kós Károly: Mihez kezdjünk a természetben? Bp. 1985.
15. Dr. Tompa Károly: Erdészeti alapismeretek. Bp. 1975.
16. Elpel, Thomas J.: The Art of Nothing. www.hollowtop.com
17. Fedezd fel a természetet. Alexandr. Bp. 1994
18. Galambosi B. – Wenszky B.: 88 színes oldal a fűszer- és gyógynövényekről. Bp. 1983.
19. FM 5-20 Camouflage. United States. Department of the Army. 1968 may.
20. Hamilton, Ian: Survive, Evade, Resist and Escape, Combat and Survival. 1992./10
21. Headquarters, department of the Army: FM 21-76 Survival
22. Hans-Otto Meissner: Sztuka zycia is przetrwania. Varsó. Wydawniecztwo Bellona. 1990.
23. Hewstone, Stroebe, Codol, Stephenson: Szociálpszichológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1997. ISBN 963 224 188 6
24. Hermann Ottó: Halászélet, pásztorkodás. Bp. 1978.
25. Jávorka Sándor – Csapody Vera: Erdő-mező növényei. Bp. 1980.
26. John and Geri McPherson: Ultimate Guide to Wilderness Living. Ulysses Press. Berkeley. ISBN10: 1-56975-650-3. 2008.
27. Kalmár Zoltán – Makara György: Ehető és mérges gombák. Bp. 1981.
28. Kalmár-Makara-Rimóczi: Gombászkönyv ehető és mérges gombák. Bp. 1996.
29. Kárászi Zsolt: Túlélés. KMKF. Szentendre. 1996.
30. Korompay Bertalan: Csapdafélék. Mezőgazda Kiadó. Bp. 1984.
31. Kristóf Attila: Egy csomó csomó. Pannon-Literatúra Kft. Kísújszállás. 2013. ISBN 978-963-251-470-3
32. Makrai Tibor István: Túlélő sulis I-II-III-IV. cikksorozat. Top Gun 1996/3. /4. /5. /6.
33. Makrai Tibor István: Túlélőiskola. ZMNE. BJKMFK. Bp. 2002.
34. Makrai Tibor – Gyuricza László: Buschraft, túlélés, természeti életmód. Szalay könyvek. 2015.
35. Mirko Vosatka: Természetjárók enciklopédiája – Kassa. 1978.
36. Papp András: Túlélés. Szakdolgozat. KMKF. Szentendre. 1999.
37. Rápóti Jenő – Romváry Vilmos: Gyógyító növények. Bp. 1980.
38. Selye János: Stressz distressz nélkül. Akadémiai Kiadó. Bp. 1976 ISBN 963 05 1106 1
39. Summer (Winter) Survival Course Handbook. United States Marine Corps. 2002.
40. Share, Marjorie L.: Animal Tracks Washington, D.C. : National Wildlife Federation, 1995.
41. Szociálpszichológia. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó. 1997. ISBN 963 224 188 6
42. Szun Ce: A hadviselés tudománya. Göncöl Kiadó. 1996. ISBN 963 7875 85 9
43. Tankönyv a mélységi túlélők részére, Klsz: 1606, MN KF. 1975
44. Toma József: Túlélés. TDK dolgozat. KMKF. Szentendre. 1987.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

45. Tóth Lóránt: Katonai túlélés. ZMNE jegyzet. 2000.
46. Vámos Sándor őrnagy: A túlélés lehetőségei harchelyzetben I-II-III. cikksorozat, Honvédelem, 1987. 4. 5. 7. szám
47. Wild Ferenc – Szaniszló József: Hegymászók könyve. Bukarest. 1978.
48. Wiseman, John: The SAS Survival Handbook. Harvill. 1986. ISBN 0 00 217185
49. Krzysztof J. Kwiatkowski: Survival po polsku. F-ma Tomczak. Łódź. 1999.

FORRAY LÁSZLÓ¹**Túlélés alapjai mérsékelt égövi viszonyok között III.****The fundamentals of survival in temperate zones
Part III.****Absztrakt**

A tanulmányomban a magyar és külföldi forrásanyagokból összegyűjtött ez irányú szakirodalom és a saját, közel 35 éves tapasztalataim felhasználásával szeretném átadni írásban mindazon ismereteket, melyeket alapvető fontosságúaknak tartok a felderítő specializáción tanulmányokat folytató honvéd tisztjelöltek, a felderítő és mélységi felderítő szakemberek és természetesen minden a téma iránt érdeklődő számára.

A tanulmányt a témakörrel foglalkozók figyelmébe ajánlom, de az oktatás-képzés folyamatában is felhasználható. Az érdeklődő olvasók számára pedig hasznos forrás az ismeretbővítéshez.

Kulcsszavak: túlélés, menedék, táplálék, csapdák, tájékozódás

Abstract

The aim of this study is to provide expert knowledge derived from foreign researches and my personal experiences collected in my nearly 35 years of duty. This knowledge is vital for the recce cadets during their education, for the active recce and long range recce specialist, and for the interested people as well.

Primarily, I recommend this essay for those involved in this issue, and might be useful for the training-educations experts carrying out their duties. For the curious readers might be helpful as well to widen their knowledge.

Keywords: survival, shelter, food, traps, orientation.

¹ Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, egyetemi docens - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Associate Professor
E-mail: forray.laszlo@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0003-4025-4948

BEVEZETÉS

A cikksorozatom harmadik részében megkezdett túlélési alapismeretek kifejtését folytatom. Az általam felállított fontossági sorrend harmadik részével foglalkozom, amely a túlélő katona számára alapvető fontosságú ismeretekkel bír. Ez pedig: a ruházat, felszerelés, személyi álcázás, azaz hogyan öltözzünk, és milyen felszereléssel kell rendelkezünk, hogyan rejtjük magunkat.

3. RUHÁZAT, FELSZERELÉS

3.1. ÁLTALÁNOS ADATOK

A túlélést folytató katona számára nagyon fontos a terepnek és az időjárásnak megfelelő ruházat, felszerelés helyes megválasztása. A testünk hőmérsékletét szükséges szinten kell tartanunk, és ezért a ruházatunkat jól meg kell választanunk, mivel az emberi test hőmérséklete, független a külső hőmérséklettől, általában: 36-37 °C. Ha a testhőmérsékletünk 3 °C-al alacsonyabb, vagy 4 °C-al magasabb lesz az egészségesnek tartottnál, akkor számolnunk kell azzal, hogy életveszélyes helyzetbe kerülhetünk. Azaz kihűlhetünk, avagy túl magas lesz a testhőmérsékletünk, bármelyik változat is következik be az nem lesz jó számunkra.

„A katonák öltözetének kialakításakor nem a divatelemek a meghatározók, hanem a mindenkorai célszerűség, feladatorientáltság és időjárási kihívásoknak való megfelelés. A világ haderőinek katonái az országukban rendszeresített gyakorló egyenruhát viselik. Ezek az öltözetek, mind színösszetételükben, mind anyagukban különböznek. A fegyveres erőkn belül is többféle változata van a gyakorló egyenruhának, attól függően melyik fegyvernemnél, avagy szakcsapatnál szolgál a katona. Másrészt van téli, nyári gyakorló, illetve átmeneti ruházat. (Elég csupán a Magyar Honvédség, különböző öltözeti változataira gondolnunk). Itt megemlíthetjük a rendszeresített sivatagi ruházatunkat is.

A katona ruházatának fő rendeltetése, hogy védelmet nyújtson a testnek a hőség, a hideg, a nedvesség, a szél, illetve a különböző mechanikai- és esetleges égési sérülésekkel szemben. Aki már volt terepen különböző természeti viszonyok között az a saját bőrén tapasztalhatta, hogy a szél és a hideg hatását a járulékos nedvesség lényegesen növeli. Ezért törekedni kell arra, hogy a ruházat ne nedvesedjen át és elkerülni azt, hogy az izzadás ne áztassa át a testtel közvetlenül érintkező ruharétegeket.

Természetesen a komolyabb mechanikai behatásokat a legjobb anyagú ruha sem tudja megakadályozni, de ha megfelelő a szakítószilárdsága (ripstop), akkor a karcolások, horzsolások, növényi szúrások ellen megfelelő védelmet nyújthat. A gyakorló ruházat anyagának helyes megválasztásával és különböző vegyi eljárások alkalmazásával csök-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

kenthetőek a ruházat égési tulajdonságai, és ebből kifolyólag bizonyos határok között segítheti az égési sérülések elkerülését, csökkentését.”²

Nézzük milyen tényezők befolyásolják alapvetően a katona öltözetét:

- (normál körülmények között az előljáró parancsa határozza meg);
- a földrajzi helyzete, ahol a jelenleg van, avagy a feladatát végre fogja hajtani;
- a kapott feladat rejtettségének mértéke;
- az adott/leendő időjárás helyzet;
- az alkalmazás tervezett időtartama;
- az előljárótól kapott feladata;
- súlykorlátozottság;
- fogságban van-e, avagy túlélést hajt végre valamilyen okból.

A helyesen megválasztott öltözet nagymértékben befolyásolja a test hőháztartását. A testünk hőveszteségét legjobban a többrétegű öltözködéssel küszöbölhetjük ki, amely a jobb hőszigetelést és a megfelelő testhőmérsékletet biztosítja. Központi szerepe a közvetlenül a bőrünkkel érintkező, valamint a legkülső ruharétegnek van. Nagyon lényeges a végtagok védelme is, mert a szívtől való távolságuk miatt a végtagok kezdenek először kihűlni, illetve elfagyni. A fejet leginkább a sapka és a hadseregben rendszeresített „símaszk” óvja.

Négy alapvető elvet kell követnünk, hogy ruházatunk melegen tartsa a testünket:

- a ruházatunk legyen laza és öltözködjünk rétegesen;
- a ruházatunkat tartsuk szárazon;
- a ruházatunkat tartsuk tisztán;
- próbáljuk elkerülni a túlmelegedést.

Adott esetben minden katona maga választja ki a saját felszerelési tárgyait a rendszeresített ruházati anyagokon felül. *(Sajnos a jelenleg rendelkezésre álló hazai katonai ruházat nem biztosítja a katona védelmét, nemhogy a szélsőséges, hanem a normalistól „enyhén” eltérő időjárási viszonyok ellen sem. Részem volt a 90’ es évek elején, Rétságon, a gl. dandárnál a jelenleg rendelkezésünkre álló gyakorlóruházat csapatpróbájában részt venni. Akkor elmondtuk az általunk orvosolandó problémáknak tartott aggályainkat, az „eredményét” mindenki magán tapasztalhatja.*

Az összeállított/rendekezésre álló felszerelését a túlélést végrehajtó katona, a hátán, az övén viseli, és a zsebeiben tartja.

Fel kell arra készülnünk, hogy adott esetben a rendszeresített ruházatunk valamelyik részét valamilyen okból már nem tudjuk használni (szétszakadt, „hiányt szenved”, stb) – szükségeseszközökből készített ruhát leszünk kénytelenek elkészíteni és azt hordani. Ezek az általunk készített ruhák perdöntő tulajdonsága az, hogy megvéd minket a külső hatásoktól és mellel jó álcázási képességgel is rendelkeznek, mivel a környezetünkből szerez-

² Forray László alezredes: A különleges műveleti zászlóalj kiképzésének, felkészítésének és felszerelésének fejlesztési lehetőségei. Doktori disszertáció. 122. -123. o.

tük be a hozzávaló alapanyagokat, amelyek lehetnek az általunk elejtett állatok bundájából, növények egyes részeiből, esetlegesen az emberek által kidobott anyagokból készítenek.

A szükségruházatként alkothatunk valamilyen fejfedőt, amely célja megvédeni minket a nap és a csapadék hatásaitól. Hiányzó ruházati anyagaink pótlásaként alsó és felsőruházatot készíthetünk, illetve a lábunkra különböző lábbeli féleket. A felsorolt felszerelési tárgyak elkészítési módjait és azok minőségét, a rendelkezésünkre álló alapanyag és a pillanatnyi helyzetünk, az elkészítésre fordítható időmennyiség együttese határozza meg.

A túléléshez szükségünk van úgynevezett alapvető felszerelés megfelelő összeállítására is. Itt is figyelembe kell venni a várható alkalmazási terület természeti mutatóit is.

3.2. A TÚLÉLŐ KATONÁK SZÁMÁRA AJÁNLOTT FELSZERELÉS

Elsősorban tisztáznunk kell mi is az a felszerelés, amellyel egy átlagos katonának rendelkeznie kell, amelyet magával kell vinnie harci bevetésre?

3.2.1. A katona általános felszerelése:

- rendszeresített, évszaknak megfelelő alapruházat;
- rendszeresített fegyverzet;
- lőszer;
- robbanó anyagok;
- optikai eszközök;
- golyóálló sisak;
- golyóálló mellény;
- híradó anyagok, tartalék elemek;
- tájékozódást segítő eszközök (GPS, tájoló, térkép, iránytű);
- éjjellátó készülék;
- kulacs/víz;
- csajka/étkészlet;
- előírt élelmiszer fejadag;
- hálósák;
- sátorlap/esővédő;
- elsősegély csomag;
- fegyvertisztító készlet;
- túlélő felszerelés;
- személyes higiéniai anyagok.

3.2.2. A katona egyéb, kiegészítő felszerelése:

- rögzítő hevederek;
- tartalékheveder/tár, tartalék lőszer;
- tartalék élelmiszer;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

- tartalék akkumulátorok, zseblámpa és tartalékelemek;
- élelmiszermelegítő készlet;
- tartalék víz kulacsban;
- tartalék bakancs;
- tartalék pólók;
- tartalék zubbony;
- vv-i felszerelés;
- gumimatrac, (Polifoam);
- jegyzetfüzet, írószerek;
- sportcipők;
- fejjvédő/sapka;
- zoknik (legalább 4 pár);
- tartalék kesztyűk;
- tartalék kötszer;
- szemetes zsák;
- lábszárvédők;
- tartalék molinó alsó, felső, illetve pulóver;
- tűzgyújtó (gyufa, öngyújtó, nagyító, tűzgyújtó magnézium, kovás tűzkőrúd);
- sebtapasz, gyógyszerzsomag, vízfertőtlenítő, rovarriasztó, napvédő krém;
- egyéb/speciális felszerelés (hő-tükör fólia, kendő arcra/fejre, varrókészlet, kémiai melegítő, drótfűrés, zsilettpenge, csipesz).

Mindkét felsorolás nem teljes, hiszen a végrehajtandó katonai feladat függvényében az előljáró egyéb anyagokat, felszerelési tárgyakat határozhat meg.

3.2.3. A felszerelés meghatározásakor figyelembe kell venni az alábbiakat:

- a felszerelésünket az előttünk álló feladatnak megfelelően állítsuk össze;
- a felszerelésünk csak a feladatvégrehajtáshoz legszükségesebb elemeket tartalmazza;
- törekedjünk a minél kisebb súly kialakítására;
- a felszerelésünk csak megfelelő minőségű és kifogástalan eszközöket tartalmazzon.

3.2.4. A felszerelés elhelyezése a katonán:

A katonának magán kell hordania a felszerelését – ezt általában megfelelő hátizsákrendszer, illetve mállhamellény alkalmazásával oldható meg. A személyes felszerelésnek két célnak kell megfelelnie: a katona vigyen magával minden olyan felszerelést, amire szüksége lehet az alkalmazása során, de a mállhája mégis legyen könnyű. Fontos feladat a mállhász helyes kiválasztása, hiszen ebben visszük magunkon a felszerelésünk legtöbb alkotóelemét.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

42. kép: 6sh112-es málhamellény³43. kép: US ARMY hármashátizsák.⁴

³ http://combatgear.blog.hu/2014/02/28/orosz_katonak_a_szimferopoli_repteren. Letöltve: 2016. 10.26.

⁴ http://www.pointernet.pds.hu/military_clothing/TA1.html. Letöltve: 2013. 12.10.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

3.3. A FELADAT ÉS TÚLÉLÉS SZEMPONTJÁBÓL EGY TÚLÉLŐ KATONA FELSZERELÉSE:

A felszerelést, *(legyen az akár 5 kg, avagy x kg)*, és általában mindazt, ami a feladatához szükséges a katona a hátán viszi valamilyen típusú hátizsákban, amely legyen moduláris rendszerű! (Modular Lightweight Load-carrying Equipment, vagyis moduláris könnyű málfelszerelés).

Hátizsák: Nagyméretű hátizsák: 100-150 literes bőven elég. A zsák lehetőleg csővázás legyen, a lényeg az, hogy kicsit eltartson a háttól, ezáltal megkönnyíti a keletkezett izzadság elpárolgását. Egyesek úgy gondolják, hogy mindig a legnehezebb dolgokat kell a hátizsák aljára helyezni. Ez hibás gondolat! Az optimális súlyelosztás az, ha a súlyosabb csomagokat a csípő környékére helyezjük el. Ez általában 1/3-2/3 arányban oszlik meg, ha a hátizsákot letről kezdjük pakolni. *(Ellenkezőleg elég nehézkes is lenne)*. A zsák teteje felé a gyakrabban használt tárgyak kerüljenek, amelyeket várhatóan a leggyakrabban kell használnunk, azok a zsák külső zsebeibe, vagy a hátizsákokon lévő fülekre kerüljenek fel. (Ezek például: törölkendő, cipőtisztító felszerelés, váltó zokni, stb.).

Málhamellény: Egyéni kell eldönteni, hogy mikor van rá szükség. Rengeteg változata van. Ami nem fér bele a zsákba és gyorsan el kell érni és nem túl nagyméretű, az kerüljön a málhamellénybe. Úgy kell az anyagokat elrendezni, hogy ne kelljen a hátizsákot levenni.

Vesetáska: A napi fejadag rakható ide. Egyéb dolgok: bakancstisztító készlet, lábhintőpor, álcakenőcs, tisztálkodó készlet, gázfőző, öngyújtó, tisztítórongy, főzőedény, konzervnyitó, WC-papír, mindezek műanyag zacskókban.

Ruhán levő zsebek: Kisebb szükséges tárgyak: öngyújtó, (papír) zsebkendő, bicska, kötöző anyagok.

Hálózsák: Legyen könnyű, kényelmes, tartsa a test melegét. A kiterített méretéhez képest legyen kicsire csomagolható. Gyorsan száradjon. Vannak nyári, négy évszakos és téli hálózsákok. A külső anyaga legyen vízálló, belső anyaga új keletű szintetikus.

Esővédő, poncho, sátorlap: Összehajtogatva/összetekerve a hátizsákra lehet felfogatni. Anyaga legyen könnyű, és nagy kiterjedésű, hogy esőben magunkat és hátizsákunkat is be tudjuk takarni vele. Pihenéskor, túléléskor menedéket tudunk belőle kialakítani.

Polifoam, (önfelfújódó matrac): Véd a földfelszín hidegétől, nedvességétől. Célszerű minél vastagabbat beszerezni, illetve legyen ellátva hőszigetelő réteggel. Hátizsák tetejére, aljára helyezhető.

Ruházat: Az öltözetnél a mindenkori célszerűség, feladatorientáltság és időjárás kiívásoknak való megfelelés a meghatározó. A katona a hadseregben rendszeresített gyakorló egyenruhát visel. Van téli, nyári gyakorló, átmeneti öltözet, illetve a rendszeresített sivatagi ruházat is.

Kesztyű: Védjen a hideg, szélhatások és a fizikai sérülések ellen.

A bakancs: Minden harcoló katona tisztában van azzal, hogy a felszerelés egyik legfontosabb eleme a bakancs. A bakancsnak megbízhatónak és egyben kényelmesnek kell lennie. A feladat végrehajtásához megfelelően kiválasztott bakancs legalább olyan fontos, mint az odaillő ruházat. A különböző missziókat megjáró katonák tapasztalata az volt, hogy

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

a nem megfelelő katonai bakancs, a kedvezőtlen terepviszonyok, a rossz időjárási viszonyok és a hosszú, erőteljes igénybevételek hatásai erőteljesen kikezdték az egyén lábát, ami minden esetben a harcképesség csökkenését jelentette. Ezért az egyik legfontosabb a katona számára a mérethelyes és a megfelelő típusú bakancs viselése. A katonai bakancsok színe általában fekete, illetve sötétbarna, de dzsungelbakancsoknál jellemző a fekete - zöld kialakítás, sivatagi bakancsoknál pedig a homok színű. A felsoroltakon kívül nagyon fontos a kényelmi szempont és a mérethelyesség. Nem szabad, hogy a lábfej előre-hátra csúszkáljon a bakancsban, az sem jó, ha nagyon szoros a bakancs. A lábujjak számára elegendő helyet kell hagyni a mozgásra. A lábujjaink körmeit ápolnunk, vágnunk kell. Ha lehetőségünk van rá, akkor pihentessük, szellőztessük a lábunkat, azaz vegyük le és levegőztessük, tartsuk karban a bakancsunkat. A modern bakancsokat Kevlar védőborítóval látják el a legkülönbözőbb helyeken és általában GORE-TEX típusú anyagokkal gyártják. A Magyar Honvédség is megpróbálja a katonáit minél jobb lábbelikkal ellátni. (HAIX p6/7.).

„Vízálló lábbelik: GORE-TEX, Waterproof technológiával készített lábbelik. Bevonatos alapanyag és vízzáró közbélés bevasalt technikával. A GT. és WP. technológia esetében az összeszereléskor a tűzési pontok vízzáró bevasalása nem engedi az átcsapódást, illetve a nedvesség egyéb irányú behatolását. Ezenkívül a hegesztett teljes gumi alapanyagú lábbelik tartoznak a vízálló termékek közé. Negatív jellemzők: A természetes vagy annál nagyobb mértékű kipárolgás (izzadás) azt az érzetet kelti, mintha a lábbeli beázott volna. Ennek oka a páraelvezetés nehézsége miatt van. Ezen speciális lábbelik hosszú távú, megszakítás nélküli több óráig tartó, főleg a külső és közeghőmérséklet ingadozásával járó viselete nem javasolt (belső páralecsapódás miatt), mivel a fizika és biológia törvényei még speciális lábbelivel sem átléphetők.”⁵

A bakancsok fűzése felvet néhány érdekes szempontot. Elsődleges követelmény, hogy sebesülés esetében a fűző gyorsan keresztülvágható legyen. Ha a fűző mindkét végét keresztvezve keresztülbújtatjuk a bakancs lyukain, akkor ezt a kettős fűzöt elég nehézkesen lehet felválni sebesüléskor.

Milyen az ideális bakancs:

- legyen vízhatlan;
- biztosítsa a szellőzés lehetőségét;
- legyen erős bőr felsőrésze;
- legyen könnyű fűzési lehetősége;
- a bakancs talpának mintázata tegye lehetővé a csúszós terepen való tapadást;
- a talp anyaga legyen hőszigetelő;
- legyen a talp anyaga tartós;
- védjen az áramütéstől;
- fém alsóbetét és fém orrcsúcs;

⁵ <http://bevizsgalas.com/blog/vizallosag-bezas-es-tarsaj> Letöltve: 2016.10.26.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

- ne csússzon az olajon;
- legyen mérethelyes.

Speciális bakancsok:

A bélelt, arktikus viszonyok között alkalmazható bakancsok megbízhatóan védik a túlélő lábát a hideg ellen. Azonban a mozgás bennük nehézkes. Vannak olyan bakancsok is melyek alkalmasak sítalppal való alkalmazásra is. A különféle, meleg talpbélések használata a bakancsunkban, mára már mindenki számára elérhető.

Zokni: A rendszeresített zoknikon felül érdemes venni olyan pamut zoknikat, melyek csúszásgátlóval vannak ellátva, így megelőzhető a vízhólyag kialakulása *(Ne feledjük a zoknijainkat a hosszabb menetek alatt gyakran cserélni és a legutóbb használtakat a zsák oldalára kötni száradás, szellőzés céljából)*. Több országban speciálisan a katonáknak kifejlesztett zoknik állnak a rendelkezésre. Ezeknek tiszta gyapjú talpuk van, ami biztosítja az izzadság felszívódását, elvezetését a lábról. A felsőrész ezzel ellentétben táguló, műszál anyagból készült, ezüst szálak alkalmazásával. A zokni felső része ráfeszül a vádli-ra, így még a legnehezebb igénybevételkor sem csúszik le.

Kés: Mindenki maga válassza ki a számára megfelelő eszközt. A legcélszerűbb egy közepes tudású svájci kés. De akinek a Rambó tör, avagy egy machete jön be, azok azt is használhatják, de gondoljanak a praktikusságra, súlyra, stb.

3.3.1. A fentiek alapján az öltözetünk „kialakításánál” még a következőket is figyelembe kell venni:

- a kiegészítő ruházat anyagának helyes megválasztása: (gyapjú, pamut, műszál-
las, kevert anyagú, stb.);
- szakító szilárdság, vízhatlanság;
- vízlepergető képesség, vízfelszívó képesség;
- hő megőrző képesség;
- a ruházat égési tulajdonsága;
- színek hatása (álcázási képesség);
- öltözködési módszer;
- a ruházat szabása, méretei;
- kényelmi tulajdonságok.

Az előzőekben a legfontosabb felszerelési tárgyakról szóltam. Mellettük még rengeteg hasznos eszközzel kiegészíthetjük felszerelésünket. Mindenki a saját igényei, tapasztalatait felhasználva válassza ki azokat az egyéb felszerelési tárgyakat, amelyek segíthetik őt a felmerülő problémák leküzdésében.

A következőkben pár olyan alapvető dologra térnék ki, amelyek betartására igen csak oda kell figyelnie minden katonának, hogy ezekre való figyelemmel, hosszabb távon meg tudja őrizni harckészségét.

3.4. A LÁBAINK VÉDELME

A lábaink védelme lényeges tényező, a túlélő köteles az adott lehetőségek között a lábait rendben tartani, megóvni. A lábujjak közötti kipállást, vagy egyéb gombás eredetű fertőzést a lehető leggyorsabban/leghatékonyabban kezelni kell - főleg akkor-, ha a lábfejek sokszor nedvesek, illetve befüllednek. A lábujjak közti részt is ki kell tisztítani, amikor zoknit cserélünk. Zokni csere előtt mindenképpen szárazra kell törölni a lábfejeket és a lábujjakat. A bakancs/zokni által okozott feltörés/ek lehetőségeit csökkentenünk kell. Főleg meleg, nedves körülmények között ajánlatos jobb minőségű láb, illetve testhítőport használni. Ezek a hítőporok csökkentik a láb izzadását ezáltal csökkenti a vízhólyagok kialakulásának esélyeit. Ne feledjük, hogy a gombás fertőzésekkel szemben más típusú krémeket, cseppeket kell alkalmazni. Nem szabad megfeledkeznünk a körmökről sem, lehetőleg hetente nyírjuk le őket rövidre.

Az újonnan kapott bakancs „betörésének” pár módszere:

- bőrpuhító vegyszerek alkalmazása;
- a kalapáccsal való betörés módszere, vagy más nehezebb „szerszám” alkalmazása;
- hatásos módszer az a megoldás, hogy meleg/forró vízbe áztatott bakancsot felvesszük két pár vastag zoknira és szoroson meghúzva a fűzőket, a bakancs megszáradásiáig hordjuk. A bakancs a láb formájára fog igazodni és a későbbiekben nem fogja feltörni a lábat.

Különböző nedvszívó zoknik alkalmazása:

A megfelelően „betört” lábbeli után a legfontosabb a zokni megválasztása. Különböző párnázott, puha talpú zoknik felszívják a nedvességet és védik a talpat. A legjobb zoknik talp, boka és lábujj részei tiszta gyapjúból készülnek, míg a felső részük műszálas, táguló anyagból. A nylonrész hozzájárul a bokánk feszesen tartásához is, és egyben megakadályozza a zoknink lecsúszását. Menet végrehajtásakor a lehető leggyakrabban cserélj zoknit és használj talpbetétet, ha szükséges. A használt zoknidat, ha nincs lehetőséged a mosásra, akkor kösd a hátizsákodra, hogy száradjon, szellőzzön. Ha valamilyen oknál fogva nem lenne zoknid, akkor valamilyen kevésbé fontos ruhadarabodból készíts kapcát és tekerd a lábadra, csupaszzal, soha ne menetelj!

Ebben a részben fontos megemlítenem még a túlélők számára még egy lényeges dolgot, mégpedig az álcázás kérdését. Páran ezt felesleges szükségszerűségnek tartják, pedig adott alkalommal talán az életünk függ a helyes és folyamatos alkalmazásától.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

44. kép: 1944 – Őrvezető, ejtőernyős – Arnhem csata – felszerelése⁶

45. kép: 2014 – Utász, Royal Engineers – Helmand tartomány, Afganisztán - felszerelése⁷

⁶ <http://www.erdekesvilag.hu/katonak-felszereselemek-evolucioja-az-elmult-1000-evben/>

3.5. A TÚLÉLŐ ÁLCÁZÁSA

3.5.1. Egyéni álcázás

A legtöbb ország a katonáinak ruházatát álcázó színekkel készíti, de a kifogástalan rejtéshez ezt mindig ki kell egészíteni. Nagyon fontos a terepviszonyok és a jó álcázás megválasztása. A katona öltözete, felszerelése rendszeresített, elrendelt, de a környezet, a háttér változásai miatt folyamatosan a terephez kell igazítanunk azt. Világos területen szembeötlő a sötét színű egyenruha. Ha nincsen az adott terepnek, évszaknak megfelelő álcaruhánk, akkor magunkat kell álcáznunk. A terepszínű ruházat sem nyújt minden esetben védelmet számunkra, hiszen lakott/beépített terület esetén pont ez az öltözet lesz a szembeötlő. A túlélést végrehajtó katona az esetek döntő részében nappal elrejtőzik és éjszaka mozog. Az éjszakai mozgás nem jelenti azt, hogy ilyenkor nem kell álcáznunk magunkat, hiszen a bőrünk visszaveri a fényt, még az éjszakai holdfényt is. Álcakrémmel be kell kennünk az arcunkat, valamint a kezeinket és a nyakunkat is. A bőre felvitt foltok, vonalak szélesek legyenek, de semmiképpen se legyenek mértani alakzathoz hasonlatosak. Az orrunk, fülnk és az arcunk formáját is meg kell a krémmel változtatni. Álcakrém híján felhasználhatunk: faszenet, kormot, cipőpasztát, sarat, fogkrémet.

Fontos, hogy nemcsak a szín, hanem a forma is segítse a rejtőzködésünket. A fegyverünknek, a hátizsáknak, rádióknak jellegzetes alakja van, amelyet meg kell változtatnunk, mivel ezek igen figyelemfelkeltőek. A sisakra, testre felhelyezett növényekkel, álcaháló darabokkal megváltozik a kontúr is, és a nyak-váll markáns találkozási pontja összeolvad. A forma, a csillogás és a körvonalak mellett fontos a szagok álcázása is, hiszen könnyen árulónkká válhat a dohányzás füstjének jellegzetes szaga, a főzés illata, illetve a nem elég mélyre elásott szemét, melyet az éhes állatok kikaparhatnak.

Fontos megemlíteni még az általunk kiadott akaratlan hangokat is, hiszen ezek is felfedhetnek bennünket.

Az általunk kiadott akaratlan hangok lehetnek:

- a bakancs nyikorgása;
- a málhaszák által kiadott hangok;
- a rosszul felerősített tárgyak zörgése;
- a rádió zaja;
- az emberi beszéd, tüszentés, köhögés.

Ezen hangok csökkentése érdekében a felszerelésünket jó szoroson kell rögzíteni, figyelni kell a helyes málházásra, a fegyver fém részeire, illetve arra, hogy inkább kézjelekkel kommunikáljunk egymással, mint rádióval.

⁷ <http://www.erdekesvilag.hu/katonak-felszerulesenek-evolucioja-az-elmult-1000-evben/> Letöltés: 2016.11.13.

3.5.2. A forma álcázása

Az alábbiak alapján hajthatjuk végre:

46. kép: Test és fegyver álcázása⁸

3.5.3. A csillogás álcázása

A csillogó fémcsatokat ragasztószalaggal kell lefedni. A legtöbb katonai felszerelés részei mostanában műanyagból készülnek, amelyek nem fénylenek – de mégis felhívhatják magukra a figyelmet, ezért azokat álcáznunk kell. A távcső, a tájoló, a szemüveg, de még az óránk megcsillanása is messziről felfedheti helyzetünket. Ha ezeket a tárgyakat használjuk, akkor minden esetben rejtetten tegyük azt, hogy még véletlenül se csillanjanak meg. Ha van nálunk térkép, azzal is vigyáznunk kell mivel annak a felszíne is csillogó lehet.

gyelni kell arra, hogy a felhasznált álcázó eszköz, illetve anyag beleolvadjon a környezetbe. Az álcázásnál a bakancsokról sem szabad elfeledkeznünk, mivel azok is megcsillanhatnak a felvitt bokszt, vagy olaj után. Álcázáshoz bármit felhasználhatunk, ami nem tűnik ki a természetes környezetünkből. Mint már írtam a bőrünk is „világít” bizonyos esetekben, így éjszaka visszaveri a holdfényt is, illetve a fellőtt jelzőrakéták fényét. Bőrszintől függetlenül ezért minden katonának szüksége van bőrálcázásra.

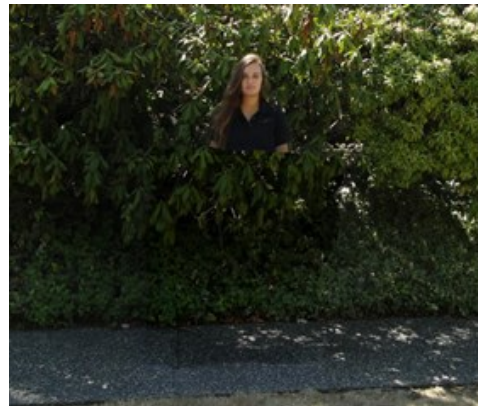
⁸ <http://shadowforce.mindenkilapja.hu/html/18379335/render/cikkek>.
<https://alaskanfeverarchery.files.wordpress.com/2012/11/a-tacs-fg-acu-3.jpg> Letöltve: 2015. 10. 26.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

3.5.4. A körvonalak álcázása

A körvonal a katona és az általa viselt málha, felszerelés együttesének alakját jelenti. Az ember fejének, vállainak és az esetlegesen viselt sisak sziluettje félreismerhetetlen, ezért a kontúrok megtöréséhez felhasznált növényekkel jelentősen meg tudjuk változtatni alakunk körvonalait. A sisakunk alakjának megváltoztatására jól felhasználható a környezetünkben fellelhető növényzet, ezáltal megváltozik a sisak pereme és annak formája. Az álcázás alkalmazásával csak megpróbálunk minél jobban összeolvadni a környezetünkkel, de nem leszünk ezáltal láthatatlanok! Figyeljünk a helyes terep és mozgásmód megválasztására is, hiszen ha egy domb tetején, hegygerincen haladunk át, avagy olyan háttér elé állunk, amely teljesen elüt álcázásunktól, akkor messziről is könnyen felderíthetőekké válunk. Álcánk akkor megfelelő, ha megmászja az alakunkat és eltakarja a bőr színét, de nem akadályoz meg, bennünket abban, hogy könnyedén használni tudjuk a fegyverünket, felszerelésünket, illetve ne gátolja a látásunkat. (A fegyverünk álcázását se vigyük túlzásba, hiszen azt bármikor használnunk kell.)

47. kép: Sziluett, test álcázása⁹

3.5.5. A szagok álcázása

Számolnunk kell azzal a ténnyel, hogyha a természetben egyre több időt töltünk, akkor megváltoznak, kiteljesednek az érzékszerveink. Ez vonatkozik a szaglásunkra is. Egy idő után különbséget tudunk tenni a természetes és a nem természetes (azaz emberi tevékenységre jellemző) szagok, illatok között. Meg fogjuk tudni különböztetni a gépek, harcjárművek, emberek, állatok által kibocsájtott szagokat. Ezért tartom fontosnak a „szagálcá-

⁹ <http://thespiritscience.net/2015/09/20/quantum-stealth-scientists-unveil-invisible-cloak-technology/>.
Letöltve: 2015. 10. 26.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

zást". Itt gondolnunk kell még arra, hogy az emberek illatosított szappanokat, tusfürdőket, arcvizeket használnak, amelyek illatalkotó részei szabadon terjednek a levegőben.

Figyelnie kell a túlélőnek még az alábbiakra:

- a dohányfüst illata összetéveszthetetlen, főleg az illatosított pipafüstté;
- nyersen nem ehetünk meg minden ételt, ezért tüzet kell használnunk, amelynek a füstje árukodó lehet a látványa, szaga miatt. A sült, főzött étel illata is messze szállhat, ezért a tanácsom, hogy legyünk ezzel a kérdéssel is nagyon elővigyázatosak. Ha már mindenképpen főzni (sütni) kell, akkor válasszuk a nap, azon az időszakát, amikor a legmelegebb van, mivel akkor a környezetünk szagai is erősebbek a meleg levegő miatt.
- a túlélésünk során keletkezett hulladék, szemét is könnyen áruolónk lehet, mint már írtam az ételmaradék és az állatok kapcsolatáról. Nehéz ebben tanácsot adni. Többen azt mondják, hogy műanyag (szemetes) zsákban gyűjtjük és vigyük magunkkal, veszélytelenebb terepen szabaduljunk meg tőle. Kérdésem: Ha nincs ilyen zsákunk? Miért is cipelek még plusz terhet? Szerintem a megoldás az, hogy ássunk egy mélyebb gödröt, és amikor elhagyjuk a területet, akkor dobáljunk rá nagy, nehéz kődarabokat és nem lesz olyan állat, amelyik kikaparja a hulladékunkat.

3.5.6. A hangok álcázása

A helyváltoztatás, a menet végrehajtása nagyon sok hanghatással jár: nyikorog a bakancs, csöröghetnek a fémből készült felszerelési tárgyak, táruk, csatok, stb.

Az alábbi táblázatot tanulmányozásra javaslom:

puskazávrzat zaja	100 m-ig
normál hangerejű beszéd	200-300 m-ig
az úton haladó ember lépésének zaja	250-500 m-ig
cövek földbeverése, favágás	300 m-ig
löveg töltésének zaja	500 m-ig
kivágott fa zuhanása	800 m-ig
vezényszó	500-1000 m-ig
árokásási munka /ha kőbe vagy fémdarabba ütközik az ásó	1000 m-ig
tehergépkocsi működő motorja	500-1000 m-ig
harckocsi működő motorja	1-1,5 km-ig
harckocsi mozgása (láncalpak zaja)	3-2 km-ig
gépkocsi kürt hangja	2-3 km-ig
egyeslövés puskából	2-3 km-ig
sorozatlövés	3-4 km-ig

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

3.5.7. A színek álcázása

A katonai hadigyakorló öltözet általában követi a tervezett műveleti terület „színeit”, de kerülhetünk olyan területre, olyan helyzetbe, amikor ez kevésbé előnyös lehet (pl.: lakott terület), így a nem megfelelő környezetben pontosan a rendeltetésének ellenkezőjét váltja ki.

Az arc álcázásának menete

- *Az első lépés:* El kell tüntetni a bőr eredeti, csillogó, fehér színét. Az álcakenőcsöt/ket kend az arcra, füledre, nyakadra és a kezeidre. Az arc és a kezek álcázása még éjszaka is szükséges, leírtam feljebb, hogy miért.
- *A második lépés:* Az arc vonalainak megváltoztatása. A szem, a száj, az orr, a fül formáját és körvonalait meg kell változtatnunk. Akármilyen álcaminta alkalmazható, éjszakai tevékenységnél több sötét színű krémet vigyél fel a már jelzett helyekre. Álcázáshoz rézsútosan kell felkenni a kenőcsöt az arcra – így megtörik a szem, a száj és az orr függőleges, illetve vízszintes vonala.

48. kép: Az arc álcázása¹⁰

¹⁰ Saját anyag.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

3.5.8. Az álcázás és a menet kapcsolata

Menet előtt töviről hegyire ellenőriznünk kell az egyéni álcázásunkat, a huzamos meneteknél még a tartalék álcázó festék meglétét is, mert azt a testünk izzadásának hatására az arc álcánkat időnként pótolnunk kell.

Összeállítottuk a felszerelésünket a menethez, mindent elpakoltunk, rögzítettünk magunkon. Mielőtt megkezdénénk, a tervezett menetet, ellenőrzésképpen a teljes felszereléssel magunkon, ugráljunk fel párszor, hogy ellenőrizhessük, nem csörren-e meg egy rosszul felerősített felszerelésünk. Már írtam erről, de inkább többször ismételjük meg, mert fontos: Ne meneteljünk hegy-, illetve dombgerincen, mert a sziluettnünk élesen ki fog rajzolódni a háttér előtt. A menet során, ha lehetséges mindig a növényzettel fedett terepet válasszuk, ne a nyílt terepen haladjunk, mert az ellenség/lakosság messziről felfigyelhet ránk. Az előremozgásunk egy kiszemelt ponttól a következő rejtőzésre alkalmas pontig történjék. Tisztásra, rétre, útra sose menjünk ki egyből, előtte alaposan derítsük fel annak környezetét, majd gyorsan (szökellve, egymást biztosítva) haladjunk át rajta. A hangálcázás része a lát jelek, fényjelek alkalmazása is, a belső összeköttetés fenntartására csak a legszükségesebb esetben használjunk rádiót.

Csoportban történő mozgásnál mindenkinek külön jelöljük ki a figyelési szektorát, kiegészítve a légtér figyelésével is. A mozgásunkat az utakkal párhuzamosan, de attól minimum 40-80 méterrel beljebb hajtsuk végre. Így sokkal nagyobb az esélyünk arra, hogy mi vegyük észre először az úton felbukkanó ellenséget.

49. kép: Helyes és helytelen álcázás¹¹

¹¹ <http://www.kesblog.hu/?p=2515> Letöltve: 2016.10.05. és saját anyag.

ÖSSZEFOGLALÁS:

Ebben a fejezetben megpróbáltam összefoglalni azokat az alapismereteket, amelyeket hasznosnak találtam a túlélő katona/csoport szempontjából, a katona ruházatával, felszerelésével kapcsolatosan. Ismertettem milyen ruházattal, felszereléssel rendelkezik egy magyar katona és néhány tanácsot is adtam, hogy a felszerelését, önmagát hogyan kellene rejtetté, észrevehetetlenebbé tennie. Remélem kiindulási alapnak megfeleltek.

A következő részben az egyik létfontosságú elemmel tervezek foglalkozni. Ez pedig az élet fenntartásához szükséges egyik alapvető anyag: a víz. Megvizsgálom azt, hogy milyen következményei vannak a vízhiálynak, hogyan lehet csökkenteni, illetve pótolni a szükséges folyadékmennyiséget.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Allport, G. W.: A személyiség alakulása. Gondolat, Bp. 1985. ISBN 963 281 602 1
2. Aurelius, Marcus: Elmélkedések. Kossuth Kiadó, Bp. 2000. ISBN 963 09 4191 0
3. Az általános túlélői kiképzés kézikönyve. Nyt. szám: 267/98, MN KF 1983
4. Bang, Preben Dahlstörm, Preben: Állatnyomok és jelek, M-érték Kiadó. 2006
5. Bánki Imre: A túlélés elvi és gyakorlati kérdései (segédlet). Nyt. szám: 701/211, Bp. 1986. HM MNVK 2. Csoportfőnökség kiadványa.
6. Beard, Daniel Carter: Shelters, shacks, and shanties. New York, Charles Scribner's Sons. 1914.
7. Bencze Lajos – Dániel István: Vadászati alapismeretek. Bp. 1978.
8. Bodor Kálmán: Vadon termő gyógynövények. Bp. 1957.
9. Buzek, Gerhard: A Túlélés kézikönyve. Nyt. szám: 381/540. Bp. 1994.
10. Cacutt, Len: Túlélés. Hajja és Fiai. Bp. 1995
11. Darman, Peter: Túlélés. Hajja & Fiai. Bp. 2000. ISBN 963 9037 66 4
12. Doom Survival Guide. www.doomguide.com
13. Dr. Hood, Roon: Survival basics. www.jungletraining.com
14. Dr. Kós Károly: Mihez kezdünk a természetben? Bp. 1985.
15. Dr. Tompa Károly: Erdészeti alapismeretek. Bp. 1975.
16. Elpel, Thomas J.: The Art of Nothing. www.hollowtop.com
17. Fedezd fel a természetet. Alexandr. Bp. 1994
18. Galambosi B. – Wenzsky B.: 88 színes oldal a fűszer- és gyógynövényekről. Bp. 1983.
19. Hamilton, Ian: Survive, Evade, Resist and Escape, Combat and Survival. 1992./10
20. Headquarters, department of the Army: FM 21-76 Survival
21. Hans-Otto Meissner: Sztuka zycia is przetrwania. Varsó. Wydawniecztwo Bellona. 1990.
22. Hewstone, Stroebe, Codol, Stephenson: Szociálpszichológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp. 1997. ISBN 963 224 188 6
23. Hermann Ottó: Halászélet, pásztorkodás. Bp. 1978.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

24. Jávorka Sándor – Csapody Vera: Erdő-mező növényei. Bp. 1980.
25. Kalmár Zoltán – Makara György: Ehető és mérges gombák. Bp. 1981.
26. Kalmár-Makara-Rimóczi: Gombászkönyv ehető és mérges gombák. Bp. 1996.
27. Kárászi Zsolt: Túlélés. KMKF. Szentendre. 1996.
28. Korompay Bertalan: Csapdafélék. Mezőgazda Kiadó. Bp. 1984.
29. Kristóf Attila: Egy csomó csomó. Pannon-Literatúra Kft. Kísújszállás. 2013.
ISBN 978-963-251-470-3
30. Makrai Tibor István: Túlélő sulis I-II-III-IV. cikksorozat. Top Gun 1996/3. /4. /5. /6.
31. Makrai Tibor István: Túlélőiskola. ZMNE. BJKMFK. Bp. 2002.
32. Makrai Tibor – Gyuricza László: Buscraft, túlélés, természeti életmód. Szalay könyvek. 2015.
33. Mirko Vosatka: Természetjárók enciklopédiája – Kassa. 1978.
34. Papp András: Túlélés. Szakdolgozat. KMKF. Szentendre. 1999.
35. Rápóti Jenő – Romváry Vilmos: Gyógyító növények. Bp. 1980.
36. Selye János: Stressz distressz nélkül. Akadémiai Kiadó. Bp. 1976 ISBN 963 05 1106 1
37. Share, Marjorie L.: Animal Tracks Washington, D.C. : National Wildlife Federation, 1995.
38. Szociálpszichológia. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó. 1997. ISBN 963 224 188 6
39. Szun Ce: A hadviselés tudománya. Göncöl Kiadó. 1996. ISBN 963 7875 85 9
40. Tankönyv a mélységi túlélők részére, Klsz: 1606, MN KF. 1975
41. Toma József: Túlélés. TDK dolgozat. KMKF. Szentendre. 1987.
42. Tóth Lóránt: Katonai túlélés. ZMNE jegyzet. 2000.
43. Vámos Sándor őrnagy: A túlélés lehetőségei harchelyzetben I-II-III. cikksorozat, Honvédelem, 1987. 4. 5. 7. szám
44. Wild Ferenc – Szaniszló József: Hegymászók könyve. Bukarest. 1978.
45. Wiseman, John: The SAS Survival Handbook. Harvill. 1986. ISBN 0 00 217185

KRALOVÁNSZKY KRISTÓF¹

NATO Kiválósági Központok és a transzformáció

NATO Centres of Excellence and the Transformation

Absztrakt

A NATO transzformációjának egyik példája és fokmérője a Kiválósági Központok intézményének létrehozása és működése. A cikk a központok kialakulásához vezető utat bemutatva ad betekintést működésük elvi lényegébe és különböző példákon keresztül segít megérteni valódi szerepüket a Szövetség rendszerében, a jövőbeni lehetséges kihívásokra adható válaszok vizsgálatával.

Kulcsszavak: NATO, transzformáció, Centres of Excellence, Kiválósági Központ, MilMed

Abstract

A good example of NATO transformation is the institution and the operation of Centres of Excellence. The article shows how the institution of COEs was born, explains the principles of their operations and helps to understand their true role within the Alliance, through showing examples of their current activities and identifying some of their future challenges.

Keywords: NATO, Transformation, Centres of Excellence, MilMed

“Összegezve tehát, ahogy belépünk a XXI. századba, az Euro-atlanti közösségnek (Észak-Amerika és Európa együttesen) kemény kihívásokkal kell szembenéznünk, ha a képességeink javításáról van szó.”

Lord Robertson

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar - National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, E-mail: kralovanszky.kristof@d-systems.hu, ORCID: 0000 0002 5560 3525

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Izgalmas példaként és mintaként állhat előttünk, hogy egy nagyon dinamikusan változó világhoz miként tud egy 28 államból álló nemzetközi katonai szervezet idomulni úgy, hogy közben igyekszik megőrizni létrejöttének céljait 67 évvel a megalakulása után is és próbálja biztosítani saját küldetését és jövőjét. Képes-e kellő időben, megfelelő módon változni, transzformálódni, ezzel alkalmassá téve önmagát az előtte ismeretlen helyzetek megfelelő kezelésére? A transzformáció folyamatát meghatározhatjuk² folyamatos és szándékos változásként, melynek stratégiai célja a versenyelőny fenntartása, vagy egy versenytárs által létrehozott előnnyel szembeni tudatos és szándékos intézkedés.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) a transzformáció elősegítésének egyik eszközeként úgynevezett *kiválósági központok* megalakítására ösztönözte a tagállamokat. A Kiválósági Központok – definíció szerint³ – nemzetközi katonai szervezetek, melyek NATO tagországok és partner országok katonai vezetőit és specialistáit oktatják és képzik. Érdemes megvizsgálni, hogy a kiválósági központok betöltik-e feladatukat, segítik-e a NATO transzformációját, van-e létjogosultságuk a Szövetség jövője tekintetében, illetve, hogyan tudnának még hatékonyabbak lenni.

BEVEZETÉS

Mai világunk egyik legnagyobb kihívása az exponenciálisan növekvő tudás megismerésére és elsajátítására való törekvés.

Egy politikai-katonai szövetség szempontjából vizsgálva a kérdést, még nagyobb problémával kell szembenéznünk, hiszen ha meg akarjuk magunkat védeni (praktikusan) mindazokkal az ismeretekkel rendelkezniük kell, melyeket ellenünk fel kívánnak használni. Tovább színesíti a problémát, hogy társadalmunkat információs társadalomnak is nevezik, hiszen nagyon rövid idő alatt szinte feldolgozhatatlan mennyiségű információ szerezhető szinte bármilyen polgári területen. Katonai témákban sincs ez másként, csupán lehet, hogy kicsit több erőforrásra vagy mélyebb kutatásra van szükség. Annak érdekében viszont, hogy e tudást hatékonyan használni is lehessen, valamilyen rendszerezésre is szükség van.

Egy ország hadserege nyilván képtelen olyan önálló tapasztalatokra szert tenni, melyek megszerzésében önmaga nem vesz részt. Egy nagy ország esetében – például az Egyesült Államok, Oroszország – ez nem probléma, hiszen a hadviselésnek gyakorlatilag nincs olyan ága, melyet „üzemszerűen” ne művelnének. Egy hozzájuk képest közepes méretű ország esetében már nagyobb kihívást jelenthet, hiszen nem állnak rendelkezésre olyan anyagi források, melyek ezt lehetővé tennék.

A legnagyobb katonai erővel rendelkező államok kivételével az országok *valamilyen együttműködésre vannak itélve*, amennyiben helyt szeretnének állni a növekvő kihívások tengerében. A nagyobb katonai erővel rendelkező államok szempontjából azonban

² <http://www.nato.int/docu/Review/2005/NATO-Transformation/transformation-challenge/EN/index.htm>

letöltés ideje: 2016. február 23.

³ http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68372.htm# letöltés ideje: 2016. szeptember 17.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

ugyanúgy lehetséges, hogy a kis államok olyan hozzáadott értéket tudnak teremteni egy programban, mely nélkülük nem, vagy nem úgy tudna megszületni. Legfőként azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt az alapvetést, hogy *egy közösség ereje jóval nagyobb, mint a közösség tagjainak ereje összeadva*. A NATO, mint politikai-katonai szövetség megszületése a „vagyunk mi és vannak ők” elv hiányában valószínűleg ingatag lett volna. Ha viszont vagyunk mi, akkor nekünk jobbnak kell lennünk, mint nekik (ők), különben komoly kockázata van annak, hogy ők előbb-utóbb legyőzzenek minket. Tennünk kell tehát azért, hogy jobbak legyünk. A lehető legtöbb tapasztalatot úgy tudjuk – mint szövetség – megszerezni, hogy a tagok által szerzett tapasztalatokat megosztjuk és az így keletkezett többlet-tudást igyekszünk még tovább fejleszteni.

A HIDEGHÁBORÚ UTÁNI KIHÍVÁSOK

A NATO mindig is törekedett az előbbieken említett fejlődésre, azonban a hidegháború évei alatt minden tagállam számára ugyanaz a tényező jelentette a legnagyobb fenyegetést. A posztbipoláris rendszer új elemeket hozott felszínre, amelyekkel a NATO-nak, mint szövetségi rendszernek – az addigiakhoz képest viharos gyorsaságú és alapvető változásokat követően – szembe kellett néznie.

Summers azt írja: „a doktrína olyan a katonai tervezőknek, mint az építészeknek a tervrajz.”⁴ A 1989-90-ben Európában és a Szovjetunióban bekövetkező változások gyakorlatilag értéktelenné tették az addigi NATO szövetségi doktrína jelentős részét, hiszen egy Oroszország irányából európai területen kezdeményezett művelet koncepciójáról át kellett váltani a széttagolt, többirányú veszélyforrások kezelésére irányuló kockázatkezelési rendszerre – mindezt természetesen úgy, hogy közben folyamatosan meg kellett őrizni a védelmi képességeket.⁵ Többek között ehhez adott iránymutatást a NATO által 1991-ben elfogadott új stratégiai koncepció. *Ezzel megkezdődött a szervezet jelentős transzformációja*. Műveleti tekintetben szintén új kihívásokkal kellett szembesülni, hiszen a 90-es évek Balkánon végrehajtott műveletei a saját területen kívüli tevékenységek voltak, mert nem NATO tagállam földrajzi területén történtek. A Balkán tapasztalatai azonban nem szükségszerűen csak harci tapasztalatot szereztek a Szövetségnek, hanem sokkal inkább békefenntartó, humanitárius műveletekben és stabilizációs feladatokban eredményeztek jelentős gyakorlatot. A NATO számára viszont mindkét terület ismeretlen volt, még ha a tagállamok önállóan vagy koalíciókban már folytattak is ilyen jellegű műveleteket.

⁴ Summers, Harry G Jr.: Military doctrine: blueprint for force planning – Strategic Review 1992. pp 9-22

⁵ Külön érdekes kérdés, hogy ez a váltás mennyire igaz a dolgozat megírásának időpontjában, vagyis mérlegelendő-e (kizárható-e) az Ukrán és Krími események nyomán valamilyen orosz agresszió egy NATO tagállam ellen? Nem szükségszerűen háborús katonai művelet, hanem egyéb, annál alacsonyabb szintű művelet végrehajtása.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A WASHINGTONI CSÚCS

Az 1999 áprilisában, Washingtonban tartott NATO csúcstalálkozóon érezhetően tovább erősödött az igény a Szövetség transzformációjára, illetve az interoperabilitás elmélyítésére minden területen. Az „új stratégiai koncepció”⁶ külön említést tesz az európai képességekről, melyek kapcsán azokat elengedhetetlennek minősíti a Szövetség folyamatban lévő adaptációjában (transzformációjában). Fontosnak ítéli mindezt azért is, mert az euro-atlanti együttműködés (különösen egy katonai szövetségben) csak egyensúlyban képzelhető el, ahol az európai fél is megfelelő hozzájárulást biztosít.

2001. SZEPTEMBER

2001. szeptemberi New York-i események szintén rávilágítottak arra, hogy a NATO európai⁷ tagjai nem akarnak és nem szükségszerűen képesek Európa földrajzi területén kívüli műveletekben⁸ jelentős szerepet vállalni olyan mértékben, mint ahogy az Egyesült Államok a Balkánon. Van ennek egy elég egyértelmű politikai aspektusa is, hiszen az európai tagállamoknál nagyon magas az a küszöb, melyet egy adott helyzetnek át kell lépnie ahhoz, hogy egyöntetű szándék legyen a közös fellépésre. Ennek gyökereinél sokszor elhallgatott (vélt, vagy valós) nemzeti érdekek húzódnak, melyek tagadása az adott nemzet belpolitikai színterén eredményezne jelentős feszültséget. Az Egyesült Államok vonatkozásában a képlet sokkal egyszerűbb, hiszen önálló gazdasági/politikai érdekeket tart szem előtt – ha ezen érdekeit sértené egy művelet, akkor nyíltan bele sem kezdenek.⁹

Volt azonban egy másik terület is, mely jelentős hangsúlyt kapott, ez pedig a biztonságként definiált környezet gyors és dinamikus változása olyan külső veszélyforrások által, melyek eszközei és kivitelezési formái előtte szinte elképzelhetetlenek voltak. Az ezekkel szembeni védekezés (beleértve a megelőzést is) pedig olyan képességeket és tudást kívánt, melyekkel akkor a Szövetség – rendszer szinten – nem, vagy csak nagyon korlátozottan rendelkezett.

A PRÁGAI CSÚCS

A 2002-es prágai NATO csúcstalálkozó – főként az előbbieken írt események és felismerések hatására – jelentős fordulatot hozott az együttműködésben. A Szövetség védelmi

⁶ "Fact Sheet: NATO's New Strategic Concept" - <http://fas.org/man/nato/natodocs/99042450.htm>
Letölve: 2016. február 22.

⁷ Az Egyesült Királyság kivételével

⁸ Enduring Freedom – Afganisztánban megindított amerikai -vezetésű ad hoc műveletek.

⁹ A valóság egy konkrét helyzetben ennél persze jóval összetettebb, de a mélyben soha nem annyira bonyolult. A napjainkra egyre inkább megkerülhetetlen globalizáció azonban e téren is jelentős változásokat hozott. Kiderült ugyanis, hogy egy 5-6 ezer kilométerre lévő probléma nagyon könnyen és nagyon hamar tud saját problémává válni, melyre az egyik legjobb példa a jelenlegi migrációs helyzet. Ugyanez a párhuzam igaz az Iszlám Állammal kapcsolatos kérdésekre is, hiszen a „mi és ők” viszonyrendszerében számukra szinte mindenki ellenség, aki nem velük van.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

képességeinek 1990-es évek alatti leépülése¹⁰ politikai tekintetben sokszor eltávolította egymástól az európai és az amerikai felet. Ám a történések hatására tovább erősödött a valódi transzformációval szembeni igény, hiszen egyértelművé vált, hogy a fenyegetések globálisak és minden tagállamot érinthetnek,¹¹ így olyan képességeket kell kialakítani, melyek mindezen fenyegetésekre válaszul szolgálhatnak. A válaszok egyfelől a Prágai Képesség Csomag¹² megfogalmazásában, másrészt pedig az addig ACLANT-ként¹³ működő parancsnokság megszüntetésében és azzal egyidőben, 2003. június 19-én az ACT¹⁴ létrehozásában nyilvánultak meg. A Szövetségi Transzformációs Parancsnokság (ACT) egyik legfontosabb feladata a NATO transzformációjának végrehajtása, felügyelete és megőrzése lett, míg az addigi európai parancsnokság (SHAPE)¹⁵ fókusza a műveleti tevékenységekre helyeződött át. A NATO-n belül tehát két stratégiai parancsnokság született: az ACT és ACO.¹⁶ Már ez a szerkezeti változás önmagában is jól mutatja, azt a felismerést és eltökéltséget, hogy a Szövetség jövője a műveletek mellett a hosszú távú tervezés és stratégiai gondolkodás nélkül gyakorlatilag elképzelhetetlen.¹⁷ Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Prágában újabb hét országgal bővült a NATO, melyek közül a Balti államok csatlakozása különösen fájdalmas volt Oroszország számára.

TUDÁSKÖZPONTOK IRÁNTI IGÉNY

A valódi transzformáció tehát szervezeti tekintetben is megindult. A transzatlanti sebek azonban eléggé fájók voltak a felek számára, és továbbra is látható volt, hogy míg az Egyesült Államok önmagában is sokkal nagyobb és fejlettebb hadereje már ekkor is képes volt területvédelemre és erőkitetésre is, addig Európa továbbra is az expedíciós, katonai és nem katonai képességeket¹⁸ szerette volna erősíteni, fejleszteni. Igaz ugyanakkor az is, hogy hagyományos harci képességek megőrzésében és gyors rendelkezésre állásában az európai államok is egyetértettek,¹⁹ hiszen így jött létre a NATO Reagáló Erő (NRF),²⁰ mely 2004-ben már elérte kezdeti – és 2006-ra a teljes műveleti képességét, napjainkban pedig – az orosz fenyegetés miatt – továbbfejlesztett erőként (eNRF) szolgál tovább.

¹⁰ Főként a New-York-i események kapcsán hozott amerikai katonai válaszlépések valós és komoly támogatás nélkül hagyása

¹¹ Mindez sokat segített abban, hogy a 90-es évek eltávolodásából egyfajta összekovácsolódás jöjjön létre

¹² PCC – Prague Capabilities Commitment

¹³ ACLANT – Allied Command Atlantic: Atlanti Szövetségi Parancsnokság

¹⁴ ACT – Atlantic Command Transformation: Szövetségi Transzformációs Parancsnokság

¹⁵ SHAPE – Supreme Headquarters Allied Powers Europe: Szövetséges Erők Európai Főparancsnoksága

¹⁶ ACO – Allied Command Operations: Szövetségi Műveleti Parancsnokság

¹⁷ Érdemes megjegyezni, hogy Franciaország 2009-es, a NATO katonai szervezetbe történő visszatérését követően az ACT parancsnoka francia tábornok lett.

¹⁸ Válságreakáló, nem háborús képességek

¹⁹ Egyetértettek ugyan, de a válságreakálási képesség mentén, annak eskalálódására való reagálási képesség megteremtése céljából.

²⁰ NRF – NATO Response Force: NATO Reagáló Erők

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Égető szükség volt arra, hogy az egyre szélesedő és exponenciálisan növekvő tudás- és tapasztalat mennyiségében valamilyen rendszerezés szülessen. Érezhető volt, hogy a siker nem szükségszerűen és nem mindig a nagy változásokon múlik. Egy más megfogalmazásban nagyon fontos a hadászati szint, de azt le kell tudni fordítani harcászati szintre és el kell tudnia jutni az alakulatok és a katona szintjére. A műveleti tapasztalatok révén számtalan információ áramlott be harcászati, hadműveleti és stratégiai szinten is. E következmények teljesítése érdekében született meg a *NATO Kiválósági Központok (COE)*²¹ létrehozásának gondolata, majd a prágai csúcson a kezdeményezés elindításáról szóló konkrét döntés.

A KIVÁLÓSÁGI KÖZPONTOK ELHELYEZKEDÉSE A SZÖVETSÉGI RENDSZERBEN

A Kiválósági Központok nem részei a NATO parancsnoksági struktúrájának, de koordinációjukért az ACT felelős. Jogállásukat tekintve (az 1952-es párizsi jegyzőkönyv alapján) *nemzetközi katonai szervezetnek* minősülnek. Működési, szabály- és ügyviteli rendszerükben a NATO szabványoknak minden tekintetben megfelelnek.

Egy COE adott szakterületen működik, mely a Szövetség rendszerén belül máshol, ehhez hasonló szervezeti formában nem jelenik meg – vagyis a tudásközpontok, az erőforrások és képességek kettőződése így elkerülhető. Ezért is lett „Kiválósági Központ” az elnevezés, mert a NATO szervezetén belül az adott szakmai területen, elvileg feltétlenül ők a legkiválóbbak – tudás és tapasztalat tekintetében.

Egy központ létrehozásának folyamata igen egyszerű: bármely tagállam, vagy tagállamok fordulhatnak azzal a kéréssel az ACT felé, hogy szeretnének egy új kiválósági központot létrehozni. Ezt követően az alapító országok a koncepció-fejlesztési szakaszban létrehozzák azt a dokumentációt, mely leírja, hogy milyen szakterületen kívánják a központot felállítani, hol kívánják létrehozni, és főként, hogy milyen formában támogatja az új központ a NATO transzformációját. Nagyon fontos, hogy a központok nem kapnak NATO finanszírozást, mert költségvetésüket a befogadó és a szponzor államok (sponsoring nation) biztosítják.

KIVÁLÓSÁGI SZAKTERÜLETEK

Jelenleg 24 kiválósági központ működik,²² de számuk a jövőben valószínűleg tovább fog nőni. A mellékletben a központok nevének felsorolása mellett a szponzor országok, illetve a működés helye található. Jól látszik, hogy a Szövetséghez 1999 után csatlakozott országok igen komoly részt vállalnak a COE-k üzemeltetéséből, illetve szaktudásukkal és tapasztalatukkal meghatározóan járulnak hozzá azok működéséhez.

Az ACT értelmezésében a kiválósági központok *négy különböző módon* hoznak létre új értéket:

²¹ COE – Center of Excellence: Kiválósági Központ

²² 2016. június 1-i állapot szerint http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68372.htm#- letöltve 2016. szeptember 25

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

- az oktatás és képzés további javítása, tökéletesítése (beleértve a képzés támogatását is);
- a képességek és az együttműködés javítása;
- doktrínák fejlesztésében, tesztelésében és ellenőrzésében kísérleti úton nyújtott segítség;
- elemzések és tapasztalatok feldolgozása.²³

Működésük öt központi elv, illetve minőség köré szerveződik:

- *Részvétel:* a COE-k működésében való részvétel nyitva áll bármely tagállam előtt. További partnerek, országok vagy nemzetközi szervezetek bevonása a szponzor országok döntésén alapul, figyelembe véve a vonatkozó biztonsági követelményeket.
- *Hozzáadott érték:* semmilyen formában nem jelentheti a már meglévő értékek kettőzését. Az egyik legalapvetőbb szempont, hogy a működés a fejlődést biztosítsa, és ne teremtse versenyhelyezetet a központok, vagy szervezetek között.
- *Erőforrások:* törekedni kell az erőforrások hatékony kezelésére és használatára, különösen pénzügyi tekintetben és szem előtt tartva, hogy a központok a szponzor nemzetek költségvetéséből gazdálkodnak.
- *NATO szabványok:* a működés alapja, hogy a szervezet megfeleljen a NATO doktrínáinak, szabályainak és szabványainak. Ugyanakkor, ha mindezek javíthatóak, vagy hatékonyabbá tehetőek, akkor kezdeményezzék az ahhoz szükséges változtatásokat.
- *Átlátható kapcsolatok:* mind a szponzor országokkal, mind a központok irányító testületeivel egyértelmű és átlátható kapcsolatok szükségesek, melyek a különböző adminisztratív és technikai megállapodásokon keresztül valósulnak meg.

ADMINISZTRATÍV ÉS MŰKÖDÉSI HÁTTÉR

A központok működésének alapjait *egyetértési megállapodások* (MoU)²⁴ határozzák meg. Jellemzően egyszerű belső hierarchiával bírnak, ami nagy segítség a hatékony működés biztosításában. Minden központot igazgató (aki nem szükségszerűen a fogadó állam fegyveres erőinek tisztje) és helyettese vezeti, akiknek közvetlen alárendeltségében egy nagyon szűk létszámú adminisztratív és pénzügyi kiszolgáló háttér dolgozik. Függetlenül a központ méretétől különböző részlegek („branch”-ek) találhatóak, akik a szakmai tartalmat adják. A központokat az irányító testületek (Steering Committee) irányítják, melyekben az elnöki posztot a fogadó állam (framework nation) képviselője tölti be. Minden szponzor állam egy küldöttet delegál a testületbe. A testületben minden állam egy szavazattal rendelkezik. Döntéseit minden esetben *egyhangúan* hozza.

²³ Az angol változatban ez a „lessons learned” kifejezés

²⁴ MoU – Memorandum of Understanding: Egyetértési Megállapodás – a CoE-k alapítását és működését meghatározó dokumentum

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Az ACT időszakosan ellenőrzi a kiválósági központok működését, hogy megbizonyosodjon az öt központi elv folyamatos érvényesüléséről és megtartásáról. Amennyiben ezek súlyosan sérülnek, úgy visszavonhatja az adott központ akkreditációját.²⁵ Az ACT felelőssége továbbá mindazon területek meghatározása, melyekben a központnak fejlődnie kell, vagy melyeket, mint új (vagy hiányos) területeket tovább kell fejleszteni.

ALAPFELADATON TÚLMUTATÓ EREDMÉNYEK

Számos olyan terület van, melyekben a központok működése nagyon jótékony hatással bír, alapfeladatuk ellátásán kívül:²⁶

Szakmai tekintetben is sokszínű, többnemzeti környezetet jelentenek. Mivel a központok szakmai személyzete a szponzor országok (fegyveres erőinek) képviselőiből áll, így lehetőség nyílik az adott szakterület (például orvosi) nemzeti oktatási sajátosságainak megismerésére. Egy adott feladatot – eredményét tekintve – ugyanúgy sikeresen fog elvégezni két különböző nemzet képviselője, ám egyáltalán nem biztos, hogy azt ugyanazzal a metodikával, vagy megegyező folyamatrendszerben végzi. Ennek megismerése óriási előnyt jelent a résztvevőknek, hiszen éles műveleti környezetben nem fog gondot okozni a közös munka, mivel annak folyamatai és részei egymás számára már ismertek. Ezért nagy segítség a *különböző nemzeti sajátosságok megismerése*, hiszen az számos esetben magyarázatot adhat egy egyébként homogén környezetben nehezen értelmezhető reakcióra.

Beszállítókon és egyéb szakmai kapcsolatokon keresztül mindkét oldal jobban meg tudja ismerni a másikat. Vagyis a Szövetség szempontjából plusz ismeretekre tesznek szert a fogadó állam vonatkozásában, olyan aspektusból, ami csak a hétköznapi munkán keresztül lehetséges és hagyományos diplomáciai úton sokkal nehezebb lenne. A partnerek oldaláról pedig közelebb hozza a NATO-t és megismerhetőbbé, ezzel társadalmilag elfogadottabbá teszi.

Kapcsolatok szövetségen kívüli partnerekkel. A képzések sok esetben nem csupán NATO tagállamok részére elérhetőek, hanem PFP²⁷ államok (például a volt szovjet tagköztársaságok) számára is – megtartva a vonatkozó információ-biztonsági előírásokat. Szintén hatalmas nyereség az államok számára, hiszen lehetőséget biztosít a másik fél jobb megismerésére, szakmai tekintetben. Megtudható, hogy egy adott együttműködési helyzetben mi az a szakmai tartalom és tapasztalat, ami a másiktól elvárható.

²⁵ Ilyen akkreditáció visszavonásra eddig még nem került sor.

²⁶ Meggyőződésem, hogy a COE rendszer kitalálásakor mindezek nem másodlagos eredményként, hanem elsődleges célként szerepeltek, hiszen pontosan ezek az "apró" részletek, melyek a politikai különbségeket a szakmai együttműködés síkján megszüntetik.

²⁷ PFP – Partnership for Peace

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

HATÉKONYSÁG NÖVELÉSE

A központok létrehozásának alapvető célja a tudás és tapasztalat koncentrációja volt. Ez a cél úgy gondolom teljesült, ma azonban ez önmagában nem biztos, hogy elégséges. A tudás akkor lesz igazán értékes, ha megosztható mindazokkal, akik egy velük azonos célú szövetségi rendszerben úgy hasznosítják, hogy közben *új vagy hozzáadott érték* keletkezik. Ez alatt elsősorban ennek a technikai hátterét kell érteni. A rendszerezett tudás hatalmas érték, a velünk szemben állók számára pedig még inkább az. Elemi érdek tehát, hogy mindezt az információt megfelelően védeni tudjuk. Ugyanilyen erős érdek fűződik ugyanakkor a Szövetségen belüli felhasználhatósághoz is. Fontos kritérium persze, hogy olyanok férhessenek hozzá, akik megfelelően értelmezni is tudják. Ők pedig azok a szakemberek lesznek, akik valamilyen kapcsolatban voltak már a központokkal és ismerik a különböző rendezési elveket.

AZ EREDMÉNYEK MEGOSZTÁSA

Ahhoz, hogy az adatok a lehető leghatékonyabban és helytől függetlenül hozzáférhetőek legyenek, *szükséges a megosztásuk*. Amennyiben az adatok értelmezésére képes hallgatókat a különböző szaktanfolyamok elvégzésekor megfelelő jogosultságokkal látjuk el, akkor ők képesek lesznek a rendszerből a megfelelő adatok kinyerésére. A folyamat azonban feltétlenül kétirányú. Valószínűsíthető ugyanis, hogy azok, akik egy szaktanfolyamot elvégeztek, azt követően továbbra is az adott szakterületen fognak tevékenykedni. Mivel a tanfolyam során megismerték az adatok rendszerezési módját²⁸ képesek lesznek ugyanazon rendszer szerint az adatállományt otthoni, vagy egyéb misszióban megszerzett tapasztalatokkal bővíteni.

Így gyakorlatilag egy új dimenzió nyílhat a transzformációban, hiszen az a szellemiség, mely a központot életre hívta, a hallgatókban tovább tud működni, ami által a központ rendelkezésére álló információmennyiség folyamatosan gyarapodni fog. A szakmai motiváción felül kiegészíthető ez egy olyan további pontrendszerrel, melyben az újként bekerülő információt a központ értékeli, és mindazon nemzetek, akik meghatározott mennyiség felett adnak új értéket az adatokhoz, a további képzésekből kedvezményben részesülhetnek.

Műveleti területen ugyanennyire hatékony lehet a gyors hozzáférés biztosítása, hiszen nem elvárható, hogy mindazt a tudásmennyiséget készságszerűen ismerjék a katonák, mely egy ilyen központban rendelkezésre áll. Természetesen a gyakran előforduló problémák rutinból való kezelésén felüli témákra kell gondolnunk. Elméleti példaként nézzünk egy egészségügyi tisztet (orvost), aki 14-16 hónapja végzett egy tanfolyamon, ahol a műveleti területen történő speciális orvosi beavatkozások egy új lehetőségéről tanult, mely specifikusan az afganisztáni hadszíntérhez köthető. Találkozik azonban egy olyan ellátandó esettel, mely hasonlít ugyan a tanultakhoz, de egy-két fontos részben eltér tőle, így a megismert technika nem alkalmazható. Az egyik scenárió szerint az új ismeretet feltölti a megfe-

²⁸ Amennyiben nem így lenne, minden tanfolyam kiegészíthető egy pár órás módszertani modulal, melynek során a hallgatók e rendszert elsajátíthatják.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

lelő központ adatbázisába, így segítve a következő tanfolyamokat, ahol már be tudják illeszteni az adott esetet a tananyagba.²⁹ A második szcenárió szerint valaki már találkozott ezzel az esettel 5 hónapja, feltöltötte a központ adatbázisába és ott megtalálható róla az a leírás, mely a helyszínen lévő orvost segíteni fogja. Számos ilyen példát lehetne még hozni, ahol az időben rendelkezésre álló értékes szakmai információ az adott problémát sokkal hatékonyabban segíti megoldani, ezzel energiát takarítva meg és erőforrásokat szabadítva fel.

KATONA-EGÉSZSÉGÜGYI KIVÁLÓSÁGI KÖZPONT, BUDAPEST

Orvosi példánál maradva nézzük meg kicsit közelebbről a Magyarországon működő, 2009 októberében alapított Katona-egészségügyi Kiválósági Központot (MilMed³⁰ COE). Székhelyük a Magyar Honvédség Egészségügyi Központjának területén van.

Egy rövid példával szeretnék rávilágítani arra, mitől tud különleges lenni a harci tevékenység során szerzett sérülések közötti összefüggés.³¹ A végrehajtott műveletek következményeként bekerült politraumatizált³² betegen az elsődleges sebészeti beavatkozásokat elvégzik, melyek a következő 24 órában fizikai tekintetben megfelelően javulnak, ám a beteg még nincs eszméleténél. Az ébredés és a normál nappali tudat visszanyerése megtörténik, de a további javulás megáll, és hirtelen komplikációk következnek be. Felmerül, hogy pszichés oka van az állapot romlásának, melyet azonban egy szakmai konzílium kizár. A kérdés azonban továbbra is nyitott. Ugyanarról a területről egy másik sérült is bekerül egy a jelenlegi intézménytől eltérő (egy tábori körülmények között működő) ellátási helyre, enyhébb, végtagi sérüléssel, melynél a második napot követően szintén jelentős romlás áll be. Az összekötő kapocs a két sérülés között a helyszín és az ott tapasztalható vegyi szennyezés, mely a fenti két esetben ugyanazt a problémát eredményezi.

A leírt példában három olyan rész is van, mely a civil orvoslásban nem tanulható. Az első a katona harctéri pszichés terhelésének gyógyulásra gyakorolt hatása és annak összefüggései a felépülés és a további szolgálati alkalmasság vonatkozásában. A második a műveleti területen történő ellátások sajátosságai, nem konvencionális harci cselekményekhez kapcsolódóan. A harmadik pedig a gyógyulást befolyásoló, harci cselekmények során szerzett esetleges fertőzések felismerése és konzultáció a harci terület egészségügyi ellátását végző egyéb szervezetekkel.

Szintén izgalmas kérdés a különleges műveletek során alkalmazott orvosi- és elsősegély feladatok oktatása, harci kutató-mentő elemekkel kiegészítve.

²⁹ A COE-k gyakorlatában ez a folyamat a „lessons learned”, mely egy adott COE esetében akár önálló részleg (branch) is lehet.

³⁰ MilMed – teljes nevén: NATO Centre of Excellence for Military Medicine

³¹ A leírásban elméleti orvos-szakmai példával élünk. E példa tartalmilag helyes, de eltekintünk az orvos-szakmai alaposág igényétől

³² Politraumatizált beteg: több szervi sérülése van, melyek közül legalább egy életveszélyes. Általában több testrészt érint (fej + mellkas, mellkas + végtagok, stb.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Ha megnézzük a Budapesten működő MilMed COE aktuális tanfolyamait, a következőket látjuk az elsők között:³³

- katonai pszicho szociológiai incidens menedzsment;
- fertőző betegségek egészségügyi kezelése missziók során;
- műveleti területen szerzett sérülések sürgősségi ellátása.

Működésük elmúlt hat éve során elképesztő fejlődésen mentek keresztül és mára gyakorlatilag megkerülhetetlen szakmai fórumává váltak a NATO katonarvosi tevékenységének.

Folyamatosan vesznek részt szakmai konferenciákon, illetve tevékenységük egyik alapvető eleme, hogy önmaguk is rendeznek szakmai rendezvényeket. Különböző gyakorlatokon, több nemzet részvételével sajátítják el a szakmának azt a részét, mely csak így tanulható meg. Ilyen volt például az öt ország részvételével zajló Vigorous Warrior gyakorlat is 2011-ben.³⁴ Civil együttműködés tekintetében is igen kiterjedt tevékenységet végeznek, hiszen kiválóan működő közös akkreditált tanfolyamokat³⁵ rendeznek a Semmelweis Egyetem hallgatói számára.

Szintén nem elhanyagolható, hogy a Magyar Honvédség Egészségügyi Szolgálatára közvetlen tapasztalatokat tud szerezni a Központ működése kapcsán, hiszen napi munkakapcsolatban állnak egymással.

A Központ szakmai elismerését pedig jól példázza, hogy 2015. november 18-án kapta meg a Dominique Jean Larrey Díjat,³⁶ mellyel a NATO Katonarvosi Szolgálatok Vezetőinek Bizottsága ismeri el a teljes Szövetségen belül a legkiemelkedőbb katonarvosi teljesítményt nyújtó szervezetet. Igen rangos díjról van szó, melyre méltán lehetnek büszkék, hiszen 2012-ben például Kanada kapta ugyanezt az elismerést a 2006-2009 közötti időszakra vonatkozóan, a Kandahar-i NATO Role 3³⁷ Multinational Medical Unit létrehozásáért és üzemeltetéséért.³⁸

ÖSSZEZÉS

A fő kérdések vonatkozásában tehát, hogy a Kiválósági Központok betöltik-e feladatukat, egyértelmű *igen*nel lehet válaszolni, melyre bizonyíték az a több száz, több ezer katona, akik minden évben a Központok valamely tanfolyamán végeznek. Segítik-e a NATO transzformációját? A válasz egyértelműen *igen*, mert olyan módon és mértékben hozzájárulnak a

³³ <http://www.coemed.org/courses/courses> - letöltés ideje: 2015.dec.6.

³⁴ A Vigorous Warrior gyakorlat azóta sorozattá vált és minden második évben megrendezésre kerül, melynek egyik fő szervezője mindig a MILMED COE. 2013-ban Németországban, 2015-ben Csehországban rendezték, míg 2017-ben szintén Németországban ad majd otthont a gyakorlatnak.

³⁵ Az így szerzett kreditek beszámítanak az Egyetem hallgatóinak tanulmányaiba.

³⁶ <http://www.honvedelem.hu/cikk/54698>, letöltés ideje: 2016. február 23.

³⁷ Role 3 NATO kórház gyakorlatilag az elérhető legmagasabb felszereltségi szintű, műveleti területen létrehozott kórház. Sürgősségi osztálya több tucat egyidejű sérült ellátását végzi. A Kandahar-i kórházban kezelt sérültek túlélési aránya meghaladta a 98%-ot. Elképesztően nagy eredmény. <http://www.stripes.com/news/at-role-3-hospital-there-s-essentially-nothing-that-can-come-in-here-that-we-can-t-handle-1.124057> - letöltés ideje: 2016. február 23.

³⁸ <http://www.forces.gc.ca/en/news/article.page?doc=canadian-forces-awarded-highest-nato-honour-for-medical-achievements-in-afghanistan/hqg87xdi> – letöltés ideje: 2015. december 6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Szövetség fejlődéséhez, mely talán a leginkább hatékony és leginkább érthető. Van-e létjogosultságuk a Szövetség jövője tekintetében? *Feltétlenül, hiszen a transzformáció most is folyamatban van és a látható jövőben is folytatódik.* A legfontosabb cél a mindenkori kihívásoknak való leghatékonyabb megfelelés. A világ változása folyamatosan és egyre gyorsuló ritmusban teremt új kihívásokat, így a megfelelés alapfeltétele a folyamatos átalakulás, adaptáció, transzformáció.

A MilMed COE példáján is jól látható, hogy milyen sokat képes egy kiválósági központ hozzátenni egy adott szakterülethez, mind tudás, mind összegyűjtött tapasztalat tekintetében. Túlzás nélkül állítható, hogy katonai vonatkozásban sokkal kevesebb lenne a Szövetség a MilMed COE nélkül, hiszen ők azok, akik e területen a megszerzett tapasztalatokat összegzik, rendszerezik, majd pedig továbbadják az ismereteket.

Ugyanez mondható el a más szakterületen működő COE-król is, amelyek mind-mind egészen kiváló munkát végeznek a saját szakmájukban és segítik a NATO-t abban, hogy hatékonyabbak, az új kihívásokkal szemben felkészültek és reagálni képesek legyenek.

Hogyan tudnának a kiválósági központok még hatékonyabbak lenni? Az előző részben leírtak alkalmazására a technológia minden tekintetben rendelkezésre áll, de nyilván szükséges specifikus (adatmegosztás centrikus) képzéseket *az oktatás rendszerébe iktatni* és ebben a szemléletben végezni az oktatásokat. Maga az elgondolás egyébként tökéletesen illeszkedne az okos védelem³⁹ és az összekapcsolt erők kezdeményezés⁴⁰ koncepciójába, melyet a NATO a 2012-es csúcson fogadott el. Úgy vélem, hogy a Központok működésének szervezeti síkján pont azokat a változásokat tudja megvalósítani, melyeket a Szövetség célul tűzött ki a teljes szerkezeti vertikumban. Nyilvánvaló az is, hogy ez a folyamat nem megy egyik napról a másikra, de határozott meggyőződés, hogy azt az alapvető célt, melyet az ACT a Központokkal szemben megfogalmaz, egy magasabb szintre emelhetné, ahol az öt megfogalmazott alapértékből a valódi szakmai értékek, *vagyis részvétel, a hozzáadott érték és az erőforrások még teljesebben tudnának érvényesülni.*

Szükség van ilyen nagyszámú kiválósági központra? A létrehozásuk idején alapos ok volt a megszületésükre, hiszen a Szövetség szempontjából indokolt volt. Hosszú távú létjogosultságuk nagyban függ a NATO-t érő kihívások változásától és azok hangsúlyaitól. Ahogy a COE-k száma egyre növekszik, nyilvánvalóan egyre nehezebb lesz azt az alapkövetelményt biztosítani, hogy a tudásközpontok tartalmi többszörözése még részben se történjen meg. Számos olyan terület lehetséges, ahol a különböző, ma még különálló szakmák pár éven belül össze fognak érni és jelentős átfedés lesz közöttük. Ezeket a változásokat a központok vonatkozásában is követni kell tudni, de pontosan ez a (folyamatos) transzformáció egyik alapja.

Ebben a tekintetben tehát az élő transzformáció egyik legjobb példái lehetnek a jól működő kiválósági központok, hiszen ha a központok jól működnek, akkor helyesen alkalmazkodnak a folyamatosan változó körülményekhez és megfelelő válaszokat adnak az újabb és újabb kihívásokra.

³⁹ Smart Defense

⁴⁰ Connected Force Initiative

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A transzformáció tehát nem egyszer végrehajtandó feladat, hanem a képességeinket javítását és fokozását célul kitűző folyamatos és hatékony működés, és így a túlélés nélkülözhetetlen alapja.

FELHASZNÁLT IRODALOM, FORRÁSOK

1. Tálás Péter, Molnár Ferenc: NATO csúcstalálkozók Washingtontól Rigáig ZMNE – SVKK elemzések 2006/9 http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2006-6-nato-csucstalalkozok-washingtontol-rigaig-talas-molnar.original.pdf) - letöltés ideje: 2016. február 23.
2. Szenes Zoltán: A NATO jövője - Új Stratégiai koncepcióra van szükség –Hadtudomány, 2005/2 (http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/2/2005_2_1.html) - letöltés ideje: 2016. február 23.
3. Szenes Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után – Külügyi szemle, 2014. ősz, pp.3-26
4. Solana, Javier: A washingtoni csúc (A NATO bátran lép a XXI. századba) – NATO Tükör 1999/1, pp.3-6
5. Boland, Frank: Védelmi képességek kezdeményezés (A NATO felkészülése a jövő kihívásaira) – NATO Tükör 1999/2, pp.26-28
6. Lobo, Sean - NATO Transformation and Centers of Excellence – University of Oslo, 2012. május
7. Summers, Harry G Jr.: Military doctrine : blueprint for force planning – Strategic Review 1992. Pp 9-22<http://www.nato.int/docu/Review/2005/NATO-Transformation/transformation-challenge/EN/index.htm> – letöltés ideje: 2016. február 23.
8. Fact Sheet: NATO's New Strategic Concept" - <http://fas.org/man/nato/natodocs/99042450.htm> - mentés ideje: 2016. február 22.
9. http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68372.htm# - letöltés ideje: 2016. szeptember 17.
10. <http://www.coemed.org/courses/courses> - letöltés ideje: 2015.dec.6.
11. <http://www.forces.gc.ca/en/news/article.page?doc=canadian-forces-awarded-highest-nato-honour-for-medical-achievements-in-afghanistan/hqg87xdj> – letöltés ideje: 2015. december 6.
12. <http://www.stripes.com/news/at-role-3-hospital-there-s-essentially-nothing-that-can-come-in-here-that-we-can-t-handle-1.124057> - letöltés ideje: 2016. február 23.
13. <http://www.honvedelem.hu/cikk/54698> - letöltés ideje: 2016. február 23.
14. <http://www.coemed.org/>
15. <http://c2coe.org/>

MOLNÁR GÁBOR¹**A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870)²****II. rész****(A francia háborúk időszaka 1789–1815)****The evolution of military recruitment from the time of the standing army till the formation of the mass army (1648-1870)****Part II.****Absztrakt**

A tanulmány második része a francia forradalom és a napóleoni háborúk időszakának hadkiegészítéssel kapcsolatos fejlődését mutatja be. Ez a korszak volt a felvilágosodás tetőpontja, amikor is olyan fontos társadalmi reformokra került sor, mint például a törvény előtti egyenlőség, a hatalmi ágak szétválasztása. Ezek szorosan kapcsolódtak a korszak hadügyi változásaihoz is, melyek egyik fontos eleme éppen az általános hadkötelezettség volt. Utóbbi megjelenését a kor társadalmi és jogi reformjai tették lehetővé, így a modernkori tömeghadseregek gyökereit is ebben az időszakban találhatjuk.

Kulcsszavak: törvény előtti egyenlőség, általános hadkötelezettség, általános mozgósítás, toborzás, sorozás, milícia, nemzetőrség, tartalékos erők

Abstract

The second part of the study introduces the changes of military recruitment's evolution during the era of the French revolution and Napoleonic wars. This period was the highest point of Enlightenment when established such an important social reforms as equality before law and separation of powers. These closely

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató - National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: molnar.gabor.zoltan27@gmail.com ORCID: 0000-0002-7227-9405

² A tanulmány a Prof. Dr. Turcsányi Károly szerkesztésében megjelent, Turcsányi Károly, Hegedűs Ernő, Bán Attila, Molnár Gábor: „Haderők és hadviselés az elöttöltő fegyverek korában” című, a Nemzeti Kulturális Alap által támogatott pályázati munka kísérőtanulmánya.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

connected to the transformation of military affairs of this era too, whose one of the most important elements was the universal military obligation. Due to these social and legal reforms could appear the latter, so the roots of the modern mass armies can be found in this era.

Key words: *equality before the law, universal military obligation, general mobilization, recruitment, conscription, militia, national guard, reserve forces*

„A nemzeti háborúk (...) a legfélelmetesebbek. (...) Egy egész nemzet ilyen spontán mozgalma ritka látvány, és ha van is benne bizonyos nagyság és nemesség, amely csodálatunkat váltja ki, következményei annyira rettenetesek, hogy az emberiség érdekében inkább azt kívánja az ember, hogy soha ne leheszen tanúja.”

*Antoine Henry Jomini*³

1. A FEGYVERES ERŐK ÚJ SZERVEZÉSI ELVEI; AZ ÁLTALÁNOS HAD- ÉS HONVÉDELMI KÖTELEZETTSÉGEK MEGJELENÉSE

Amint arra munkám első részében utaltam, bizonyos ősi fegyveres intézmények már ma-
gukban hordozták az elvet, miszerint a közösség védelme az azt alkotó egyének közös kötelezettsége, ez azonban a társadalom jogi differenciáltságából adódóan még nem párosult *általános hadkötelezettség*⁴. A haderőszervezés és a hadkiegészítés tekintetében az új korszak nyitányát, amely a későbbi modern tömeghadsergek kialakításához vezetett, alapvetően a francia forradalom emberi- és polgárjogi reformjai, illetve ezek közvetlen, a hadügyekre kifejtett hatása jelentette. A *törvény előtti egyenlőség* deklarációjával vált ugyanis csak lehetségessé az *általános hadkötelezettség* elvének lefektetése, ami alapján egy adott ország a vonatkozó jogszabályokban meghatározott keretek között, valamennyi állampolgárát fegyveres szolgálatra kötelezhette.

Az első ilyen jogforrás, amelyben az *általános hadkötelezettség* elve már egyértelműen megfogalmazódott, az 1793-as (második) francia alkotmány volt, amely kimondta, hogy az ország fegyveres erejét *„az egész nép alkotja (...) Valamennyi francia férfi katona, vala-*

³ Rázsó Gyula (szerk.): A hadművészet Középkori és Újkori Klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1974. 586–587. o. *Antoine Henri Jomini* svájci származású katonatiszt, *Clausewitz* mellett a 19. század legjelentősebb katonai teoretikusa volt. Szolgált a francia és az orosz hadseregben is. Munkái elsősorban Nyugat-Európában, illetve a tengerentúlon voltak népszerűek, míg Közép-Kelet-Európában *Clausewitz* vált a kor meghatározó katonai gondolkodójává.

⁴ Lásd a tanulmány első részét Molnár Gábor: A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadsergek kialakulásáig (1648-1870) I. rész. In: *Hadtudományi Szemle*. 8. évf. 1. sz. (2015.) 109–142. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

*mennyien gyakorolják a fegyverviselést.*⁵ Bár az 1795-ös alkotmány ehhez képest már némiképp enyhébben fogalmazott, az általános hadkötelezettség elvét azonban ez is megtartotta. Kimondta ugyan, hogy a „*hadsereg önkéntesek csatlakozásával jön létre*”, ugyanakkor ezt kiegészítették azzal, hogy „*szükség esetén pedig a törvény által előirt módon*”, továbbá, hogy „*Egyetlen francia férfi sem gyakorolhatja az állampolgári jogokat, ha nincs feliratkozva a helyhez kötött nemzetőrség névsoraiba.*”⁶ A harmadik alkotmány értelmében tehát a napjaink legtöbb önkéntes alapon szervezett haderőjéhez hasonlóan, csak bizonyos körülmények fennállása esetén foganatosították a hadsereg általános hadkötelezettségen alapuló kiegészítését. A „*mobil*”, vagy reguláris hadsereg mellett területvédelmi erőként funkcionáló „*helyhez kötött nemzetőrség*” állománylistájára történő önkéntes feliratkozás ugyanakkor egyben az alkotmányos jogok érvényesítésének „*előfeltétele*” volt. Mindez jól tükrözi a korabeli emberi- és polgárjogi reformoknak az általános hadkötelezettséggel összefüggő kapcsolatát is; az állam úgy biztosítja az állampolgárok jogait, hogy azokat az állam belső- és külső biztonsága, illetve szuverenitása megőrzésére is kötelezi, akik azonban így érdekeltek is abban, hogy ezen kötelezettségüknek eleget tegyenek. A mérleg egyik serpenyőjébe kerültek így az emberi- és polgárjogok, míg a másikba az állammal szembeni kötelezettségek.

A szűkebb értelemben vett általános hadkötelezettség mellett, amely elsősorban a fegyveres szolgálatot jelentette, ugyancsak a francia forradalmi időszakban találkozni először a tágabb értelemmel bíró általános honvédelmi kötelezettségek elvével is, melyek alatt mai fogalmaink alapján elsősorban a polgári védelmi kötelezettséget és a honvédelmi munkakötelezettséget értjük. Erre vonatkozóan az 1793 augusztusi (általános) *népfelkelő-rendelet (levée en masse)* szövege ad értékes információkat, amelyben már – a kor viszonyai között – a 20. századi totális háborúból ismert mozgósítási módszerekkel találkozni, ezért érdemes annak szövegét legalább részben ismertetni; „*E pillanattól mindaddig, amíg az ellenséget el nem űztük (...) valamennyi francia a hadsereg állandó szolgálatában áll. A fiatal emberek csatába mennek; a házasemberek fegyvereket kovácsolnak és élelmet szállítanak; az asszonyok sátrakat készítenek és ellátják a kórházi szolgálatot; a gyermekek tépést csinálnak régi vásznakból; az öregek a közterekre vitetik magukat, hogy bátorságra buzdítsák a harcosokat (...). A középületeket kaszárnyákká, a nyilvános tereket fegyvertárrákká fogják alakítani, a pincéket felássák, hogy kivonják a salétromot. Lőfegyvereket csak azok kapnak, akik az ellenség elé indulnak; a hátszági szolgálatot vadászpuskákkal és kardokkal fogják ellátni. A hátszlovakat a lovasság számára lefoglalják (...). A Közjóléti Bizottság fel van hatalmazva, hogy e rendeletek végrehajtására bármit megtegyen, bármit megszervezen, bárkit és bármit lefoglaljon.*”⁷

⁵ <https://jak.ppke.hu/jogtorteneti-tanszek/oktatott-targyak/osztatlan-jogasz-ma-szak> (Egyetemes jogtörténeti szöveggyűjtemény. Összeállította: Horváth Attila. 2012.)

⁶ Uo.

⁷ A kiemelt részt közli Hahner Péter: A Bastille-től Waterlooig. Zrínyi Katonai kiadó. Budapest, 1989. 30. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

A francia forradalmi kormányzatok emberi- és polgárjogi, illetve ezeknek a hadügyekkel összefüggő reformjai utóbb más országokban is megjelentek. Elsőként értelemszerűen a megszállt, illetve francia szövetségbe kényszerített területeken került erre sor, míg másutt éppen a franciákkal történő szembenállás kívánt meg olyan erőfeszítéseket, hogy egész egyszerűen nem maradt más lehetőség, mint a francia példák követése.⁸ Ezek mértéke ugyan országonként eltért, és nem mindenütt azonos módon valósult meg, de összességében megállapítható, hogy korszakunkban valamennyi európai állam tett bizonyos fokú elmozdulást ez irányba.

2. A NAGYHATALMAK FEGYVERES ERŐINEK HADKIEGÉSZÍTÉSI RENDSZERE

2.1. FRANCIAORSZÁG

A francia forradalom kezdetén a vezető politikai körökben még nem igazán gondoltak a hadkiegészítési rendszer reformjára, és kezdetben csupán a királyi hadsereg belső átalakítása volt napirenden. A *törvény előtti egyenlőség* szellemében elsőként a közrendűek katonai előmenetelére vonatkozó korlátozások, a testi fenyítés és az *ezredtulajdonosi rendszer* felszámolására került sor, de bizonyos tekintetben ezzel függött össze az addig külön szervezeti keretekkel rendelkező külföldi ezredek feloszlata is, illetve azok francia ezredeké történő átszervezése. A hadkiegészítés tekintetében az egyetlen számottevő változást csak a sorozott *királyi tartományi milícia*, valamint a *parti őrség* felszámolása jelentette.⁹ Érdekes módon ezt az aktust még éppen a szabadságjogok oldaláról megközelítve, azzal összeférhetetlennek minősítve hajtották végre, tehát eleinte még az önként vállalt katonai szolgálat kapott prioritást. A *törvény előtti egyenlőség* és az *általános hadkötelezettség* elvének kapcsolata tekintetében a kezdetekben tehát még a jogok felé billent a mérleg nyelve.¹⁰

Az új politikai-ideológiai áramlatnak megfelelően került felállításra ugyanakkor egy sajátos polgári fegyveres erő, a már fentebb említett *nemzetőrség*. Ebben eredetileg a módosabb, illetve a középrétegekből kikerülő polgárok teljesített volna szolgálatot, vagyis a szavazati joggal rendelkező úgynevezett „*aktív polgárok*”. A *nemzetőrség* így a polgárságnak, mint társadalmi csoportnak a forradalomban elért politikai győzelmét is jelképezte, idővel azonban egyre több, aktív polgárjoggal nem rendelkező egyén is bekerült soraikba, ami végül a *nemzetőrség* radikalizálódásához vezetett.¹¹ Vezető politikai körökben azonban

⁸ Schneid, Frederick C.: Napoleonic conscription and the militarization of Europe? In: Stoker –Schneid-Blanton-Stoker, Donald-Schneid, Frederick C.-Blanton, Harold D. (ed.): Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs? Routledge. 2009.189. o.

⁹ Vö. Molnár Gábor i. m. 113-114. o., 116-119. o., Sicard, François: Histoire des institutions militaires des Français, suivie d'un aperçu sur la marine militaire. Tome I-IV. Paris, 1831-34. Tome II. 45-46. o. (továbbiakban a szerző és a vonatkozó kötet megjelölésével).

¹⁰ Hahner Péter i. m. 28. o., Rothenberg, Gunther: The Art of Warfare in the Age of Napoleon. Indiana University Press. 1980. 96-97. o.

¹¹ Hippler, Thomas: Citizens, Soldiers and National Armies. Military Service in France and Germany, 1789-1830. Routledge. 2008. 46-50. o., Rothenberg i. m. 96. o. Részben a *nemzetőrség* vette át

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

még így is a *nemzetőrséget* tekintették a nemzet igazi fegyveres erejének, amelyben nézetük szerint hű hazafiak szolgálnak, szemben a hadsereg zsoldosaival. A külpolitikai helyzet romlásával ezért az időközben létszáma harmadával lecsökkent hadsereget eleinte a *nemzetőrség* soraiból jelentkező önkéntesekkel kívánták feltölteni, akiknek szolgálati idejét csak egy hadjárat, legfeljebb pedig a háború végéig tartott volna. Hamar kiderült azonban, hogy az 1791-ben elrendelt és még önkéntesek jelentkezésére alapozó mozgósítás nem lesz elegendő a megfelelő létszámszükségletek biztosítására, ezért nem sokkal később már a *katonafogdosást* is engedélyezték. Az 1793 februárjában, 300 000 fő mozgósítását elrendelő határozat így már egyértelműen feljogosította a helyi hatóságokat, hogy az előirányzott létszámokat, kellő számú önkéntes jelentkező hiányában, már sorozással is biztosíthatják.¹² A sorozást a 18 és 40 év közötti, nőtlen és gyermektelen korosztályok köréből végezték, akiknek szolgálati ideje azonban az önkéntesekhez hasonlóan eredetileg csak a háború végéig szólt. Ezután, folyó év júniusában került sor a már idézett alkotmány elfogadására, majd augusztusban a már ugyancsak említett népfelkelés elrendelésére. A népfelkelés keretén belül elsőként a 18 és 25 év közötti, egyedülálló vagy gyermektelen özvegy férfiakat sorozták be, akiket különálló, úgynevezett „*önkéntes zászlóaljakra*” osztottak be. Az állomány tagjait a korabeli demokratikus szellemnek megfelelően, a *nemzetőr csapatok* állományához hasonlóan megillette tisztjeik szabad megválasztásának joga, valamint illetményük is magasabb volt, mint a reguláris egységekben szolgálóké. Ezek a különbségek azonban később felszámolódtak, miután a nemzetőr, az önkéntes és a reguláris egységeket közös „*féldandárokba*” szervezték.¹³ A népfelkelésnek köszönhetően az időközben 110 000 fő körüli létszámra csökkent hadsereget 700-800 000 főre sikerült felduzzasztani.¹⁴

egyébként a felszámolt *tartományi milícia* és a *parti őrség feladatait*. Utóbbi helyett így pl. *önkéntes parti tűzértséget* szerveztek a *nemzetőrökből*. Vö. Sicard Tome II. 45-46. o., Tome III. 152-153. o.

¹² Hahner i. m. 28-29. o., Rothenberg i. m. 99-100. o., Sicard Tome II. 46-47. o. A *katonafogdosást* az hadkötelezettségen alapuló kiegészítéstől megkülönböztetve, „*rekvizícióként*” nevezték, ezzel is utalva arra, hogy még nem volt meg a jogszabályi alapja az *általános hadkötelezettségnek*, illetve az ezen alapuló hadkiegészítési rendszer infrastrukturális hátterét még nem sikerült kiépíteni. Akkoriban ezt a francia nyelvben a „*réquisition*” és a „*conscription*” fogalmakkal különböztették meg egymástól. Vö. Sicard Tome II.47. o. Magának *Napóleonnak* az erre vonatkozó gondolataira lásd Rázsó i. m. 394-395. o.

¹³ Rothenberg i. m. 100–104. o.

¹⁴ Blanton, Harold B.: *Conscription in France during the era of Napoleon*. In: Stoker-Schneid-Blanton-Stoker, Donald-Schneid, Frederick C.-Blanton, Harold D. (ed.): *Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs?* Routledge. 2009. (6–23. o.) 8-9. o., Rothenberg i. m. 98-100. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

mozgósítási rendeletek	előírányzott létszám	hadereg létszáma
1791. jan.	100 000 fő	110–150 000 fő
1791 júl.	26 000 fő	
1791 aug. (I.)	97 000 fő	
1791 aug. (II.)	101 000 fő	
1792 jún.	20 000 fő	330–350 000 fő
1793 feb.	300 000 fő	
1793 aug.	általános felkelés	700–800 000 fő
1795 békelétszám 528 000 fő		
1799 békelétszám 525 500 fő		

1. sz. táblázat: Mozgósítási rendeletek és a francia haderő létszámalakulása 1791-1799 között¹⁵

Az eredetileg önkéntesekből toborzott katonákból, alkalmi önkéntesekből és népfelkelőkből álló francia haderő egységes hadkiegészítési rendszerét végül az 1798-ban elfogadott és már az általános hadkötelezettség szellemében megfogalmazott Jourdan-törvény fektette le. A sorozást a 20-25 év közötti korosztályokból végezték, a szolgálati idő pedig békeidőben 5 év volt, az állandó háborús helyzetre való tekintettel azonban ez alig érvényesült. Az éves újonckontingens számát a katonai kerületekre kivetett kvóták alapján, évről-évre külön jogszabályban határozták meg.¹⁶ A sorozáson megjelenteket öt korosztályba sorolták, és az előírányzott újonclétszámot elsőként a legfiatalabb, 20 éves korosztályból igyekeztek kiállítani. Ha ez nem volt lehetséges, akkor a többi korosztályból is soroztak, de szükség-helyzetben a sorköteles korosztályoknál fiatalabb, illetve idősebb egyéneket is behívhattak.¹⁷ Amennyiben nem állt fenn ilyen helyzet, akkor a 25 évnél idősebb leszereltek, és a tényleges szolgálatra be nem hívottak elvben már csak a szűkebb értelemben vett, az országhatáron belül teljesítendő honvédelmi szolgálatra voltak kötelezhetőek. Ezt többnyire az 1805-ben egyfajta „honvédségként” újjászervezett nemzetőrségben kellett teljesíteni. A nemzetőrség állományát 3 korosztály alkotta, amelyből csak az első, a 20 és 26 év közöttiek teljesítettek aktív szolgálatot, de végső soron valamennyi francia férfi egészen 60 éves koráig a nemzetőrségben történő szolgálatra volt kötelezhető, amelynek így legidősebb harmadik korosztálya gyakorlatilag a népfelkelőket takarta.¹⁸ Önkéntesnek a 18 és 30 év közöttiek jelentkezhetek, akiknek általában 4 éves szolgálati viszonyt kellett vállalniuk, de lehetőség volt arra is, hogy ezt csak a hadjárati évre korlátozzák, de emellett komoly jutta-

¹⁵ Rothenberg i. m. 98-101. o., Sicard Tome II. 328-329. o.

¹⁶ Ashby, Ralph: Napoleon Against Great Odds. The Emperor and the Defenders of France, 1814. Praeger 2010. 79-81. o., Blanton i. m. 10. o., Fremont-Barnes, Gregory (ed.): The Encyclopedia of the French Revolutionary and Napoleonic Wars. A Political, Social, and Military History. ABC-CLIO. 2006. 258. o., Rothenberg i. m. 101–102. o.

¹⁷ Fremont-Barnes i. m. 258. o., Rothenberg i. m. 135. o.

¹⁸ Blanton i. m. 10. o., 18. o., Rothenberg i. m. 134-135. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

tásokkal igyekeztek a továbbszolgálók arányát is növelni.¹⁹ Az önkéntesek és a továbbszolgálók száma egyébként igen magas volt, és az erre vonatkozó becslések szerint 1805-ben, az akkori 500 000 fő körüli hadseregnek közel felét tették ki.²⁰

Mindent egybevetve, a szakirodalom mai álláspontja szerint, a *Jourdan-törvény* alapján tényleges szolgálatra behívottak száma 1815-ig bezárólag, a sorozáson megjelent 2,5 millió polgárból nagyjából 1,5 milliót tett ki, tehát a sorozottak mintegy 60%-át.²¹ A sorozáson megjelentek és a tényleges szolgálatra behívottak száma közötti nagy különbség elsősorban nem az alkalmatlan minősítésűek aránya miatt volt ekkorra, hanem a rendszerből következett. A tényleges szolgálatra be nem hívottakat ugyanis – alapkiképzés nélkül – közvetlenül tartalékállományba helyezték, és csupán szükség esetén került sor behívásukra.²² Hogy az *általános hadkötelezettségen* alapuló kiegészítés a népesség számával összevetve mekkora terhet is rótt a francia társadalomra, annak számszerű kimutatása az ország területi expanziója és a háborús veszteségek miatt igen nehéz. A forradalom kezdetén Franciaország 28,5 millió körüli népességgel rendelkezett, Dél-Németalföld és a Rajna-vidék anektálásával azonban ez hamar 30 millió fölé emelkedett, a birodalom legnagyobb kiterjedésekor, 1810 után pedig már 40 millió körüli volt. *Napoleon* saját bevallása szerint a francia hadsereg ekkor 1,2 milliós létszámmal rendelkezett, melyből 600 000 főt tett ki a „*sorhadsereg*”, 200 000 főt a „*honi hadsereg*”, valamint 400 000 főt a „*tartalék hadsereg*”.²³ Békeidőben ebből azonban csak a mobil erők állománya teljesített tényleges szolgálatot, a „*honi hadsereghez*” tartozó csapatok ugyanis keretrendszerben működtek, így annak állománya békeidőben csak időszakos gyakorlatozásokon kellett, hogy részt vegyen, míg a „*tartalék hadsereg*” a császárt idézve is, „*csak papíron létezett*”.²⁴ A „*sorhadsereg*” tekintetében egy 400 000 fős alsó, és a *Napoleon* által 600 000 fős felső létszámot figyelembe véve, valamint az 5 éves szolgálati időt, úgy azt mondhatjuk, hogy a hadseregnek, nem számítva a veszteségeket, átlagosan évi 80-120 000 újoncra volt szüksége. Ez egy minimum 30, maximum 40 milliós népességgel számolva, évente a lakosság 0,2-0,4%-ának behívását követelte volna meg. Az éves újonckontingenst meghatározó törvények nagyjából alá is támasztják ezeket a számokat; 1799 és 1807 között ugyanis ez átlagosan 70-80 000, 1809 és 1812 között pedig 127 000 fő volt.²⁵ Ebben az olvasatban ez azt is jelenti, hogy ebben az időszakban a továbbszolgálók és az önkéntesek száma nagyjából a veszteségekkel megegyezően alakulhatott.

¹⁹ Fremont-Barnes i. m. 258. o., Rothenberg i. m. 134. o.

²⁰ Rothenberg i. m. 134. o., Schneid i. m. 192. o.

²¹ Blanton i. m. 19-20. o., Rothenberg i. m. 134-135. o.

²² vö. Criste, Oskar: *Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. I. Band.* Wien, 1907. 122. o., Horsetzky, Adolf von: *Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792.* Wien, 1905. 41-42. o., Rothenberg i. m. 135. o.

²³ Rázsó 395-396. o. A „*sorhadsereg*” alatt a mobil erők, a „*honi hadsereg*” alatt a Franciaországban helyőrségi szolgálatot ellátó sorcsapatok, valamint a különböző egyéb fegyveres erők (*katonai rendész alakulatok, csendőrség, önkéntes parti tűzérség stb.*), míg a „*tartalék hadsereg*” alatt a tulajdonképpeni tartalékállomány értendő.

²⁴ Uo.

²⁵ Vö. Blanton i. m. 19-20. o., Rothenberg i. m. 134-135. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Mindezt figyelembe véve azt lehet mondani, hogy a jelzett időszakban, amennyiben nem állt fenn szükséghelyzet, a birodalom népességének mintegy 1,5%-át kellett a gazdaságtól elvonni, nagyobb arányú mozgósítás esetén pedig nagyjából ennek a duplája számítható. Ezen arányokat is azonban fenntartással kell kezelni, miután a „*sorhadseregnél*” is jelentős számban voltak olyan külföldiek, akik a francia hadrend részét képező egységeknél, és nem a különböző szövetséges államok segédcsapataiban szolgáltak.²⁶ A szövetségesek közül a legnagyobb kontingenst a *Rajnai Szövetségbe* szervezett német államok segédcsapatai alkották, akik előírászerűen 63 000 fő kiállítására voltak kötelezve, de például az 1812. évi oroszországi hadjárat idején ennek több mint a háromszorosát bocsátották a francia császár rendelkezésére, és amint az ismeretes, ennek a 600 000 főre becsülhető hadseregnek legfeljebb a felét adták a franciák.²⁷ 1812 után a helyzet természetesen megváltozott, mivel gyakorlatilag egy teljesen új hadsereget kellett felépíteni.

1813 jan.	1819-12 korosztályokból (<i>kiképzetlen tartalék</i>)	150 000 fő
	1813-as korosztályból (<i>éves kontingens</i>)	100 000 fő
1813 ápr.	1807-14 korosztályokból (<i>kiképzetlen tartalék és 1814-es kontingens</i>)	180 000 fő
1813 okt.	1815-ös korosztályból (<i>1815-ös kontingens</i>)	150 000 fő
összesen	előírányzott	580 000 fő

2. sz. táblázat: 1813. január és októbere között elrendelt újoncozás az oroszországi hadjáratot követően²⁸

Napóleon az oroszországi katasztrófát követően közel 600 000 behívható újonccal és tartalékállományba helyezett katonával számolt, ez azonban irreálisan magasnak bizonyult. Ugyanakkor ezekkel, az orosz hadjáratból megmaradt erőkkkel, veteránokkal, nemzetőrökkel és a Spanyolországban állomásozó erők egy részének visszahívásával így is egy félmilliót meghaladó haderőt sikerült felállítania. Ebből a közvetlen vezénylete alatt álló tábori csapatok a 200 000 főt is meghaladták. A *lipcsei csatát* követően még ennél is nagyobb mozgósítható erővel számolt, közel 1 millió fővel, ez azonban már teljesen irreálisnak bizo-

²⁶ Hadrendbe volt állítva például állandó jelleggel több svájci ezred is, mintegy 12-16 000 fő, melyek államközi szerződés alapján a francia haderő szerves részének tekinthetők. Rajtuk kívül azonban még több ilyen egységgel is találkozni, így a *Császári Gárda* soraiban lengyel, holland, de még egyiptomi egységek is voltak. A külföldiek tényleges arányát számszerűen kimutatni azonban csupán az egységek megnevezése alapján is nehéz, miután az annexiókkal több területet beolvasztottak a *Francia Császárságba*. Így például a *Napóleon* rokonának uralma alatt álló *Holland Királyság* hadseregének egységei, miután az ország önállóságát felszámolták és ezt az országot is a császársághoz csatolták, szervezetenként francia hadrendbe kerültek, és így az onnan kiegészített csapatokban, jogilag francia állampolgárok szolgáltak. Így például *Napóleon* maga is kihangsúlyozta, hogy az 1812. évi oroszországi hadjáratában a *Visztulát átlépő* 400 000 főnyi haderőnek fele szövetséges, másik felének harmada pedig a *Francia Császársághoz* csatolt területekről kiegészített egység volt. vö. Rázsó i. m. 461. o., Rothenberg i. m. 158-161. o.

²⁷ Rázsó i. m. 460-461. o., Fremont-Barnes i. m. 256. o.

²⁸ Horsetzky i. m. 247-248. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

nyult, Franciaországot addigra háborúk mind emberanyagban, mind gazdaságilag kimerítették.²⁹

2.2. NAGY-BRITANNIA

A nagyhatalmak közül Nagy-Britannia volt az első, amely az agresszív francia külpolitikájára reagálva jelentősebb mozgósításba, illetve fegyveres erőinek átszervezéséhez kezdett. Ennek oka, hogy a franciák elsőként a brit partokhoz közel fekvő, fontos stratégiai jelentőséggel bíró németalföldi területeket kebelezték be, amely London számára egy esetleges francia partraszállási kísérlet veszélyét jelentette.³⁰ Különösen nagy problémát jelentett, hogy az *amerikai függetlenségi* háború után végrehajtott haderőcsökkentés eredményeként, alig több mint 30 000 katona állomásozott ekkor a szigeteken, míg a gyarmatokon nagyjából további 10 000 fő volt elhelyezve.³¹ A kialakult helyzetben ez a haderő még a honvédelmi feladatok ellátására sem tűnt elégségesnek, ezért már 1793-ban egy nagyarányú mozgósítás vette kezdetét. Ez eleinte még a korábbi módszereknek megfelelően a *milícia* mobilizációjával, az ezredekől kikülönített toborzóbrigádoknak országsszerte történő kiküldésével, külföldi zsoldosok felfogadásával, valamint az alkalmi szerveződésű, speciális *honvédelmi erők* (*Fencibles*) felállításával vette kezdetét.³²

Az 1793-as mozgósítás egyetlen új elemét a milíciarendszer Írországra történő kiterjesztése jelentette, amelynek sorait azonban az angol milíciával ellentétben – bár eredetileg ahhoz hasonlóan kívánták kiegészíteni – önkéntesek toborzásával töltötték fel. Ennek az ír milícianak a feladata volt, átvenni a korábban alakult irreguláris *ír önkéntes csapatok* (*Irish Volunteers*) helyét, melyek időközben nem kis részben a francia forradalom hatására, a helyi ír nemzeti mozgalom támogatásában is aktív szerepet játszottak, és részt vettek egy britellenes lázadásban is.³³ Az egyszerre jelentkező belső és külső fenyegetettség hatására a parlament jóváhagyásával még számos helyi szerveződésű, nemzetőrség típusú *önkéntes csapat* (*Volunteers, Yeomanry*) felállítására is sor került, így Nagy-Britannia is megtette az első lépést a „*nép felfegyverzésének*” irányába.³⁴ Fontos előrelépést jelentett a

²⁹ Vö. Ashby i. m. 1-3 o., 11-16. o., Horsetzky i. m. 247-248. o.

³⁰ Linch, Kevin: Britain and Wellington's Army. Recruitment, Society and Tradition, 1807-1815. Palgrave Macmillan. 2011. 24-25. o.

³¹ Vö. Fortescue, William J. W.: A History of the British Army. Vol. I-XIII. 1899–1930. 1906. Vol. IV. o., 938. o. (továbbiakban a szerző nevével és a vonatkozó kötet megjelölésével hivatkozom rá), Linch i. m. 24. o.

³² Fortescue IV. 209-211. o., 888–889. o., Scobie, Mackay I. H.: An Old Highland Fencible Corps. The History of the Reay Fencible Highland Regiment of Foot, or Mackay's Highlanders 1794-1802. With an Account of its Services in Ireland during the Rebellion of 1798. Edinburgh and London, 1914. 1–7. o. A *milícia* és az alkalmi szerveződésű *honvédelmi erők*re vonatkozóan lásd a tanulmány első részét Molnár Gábor i. m. 124-125. o.

³³ Conolly, S. J.: Divided Kingdom, Ireland 1630–1800. Oxford University Press. 2008. 457. o., Fortescue Vol. IV. 217. o.

³⁴ Fortescue Vol. IV. 217-218. o. Az önkéntes erők két különböző elnevezése elsősorban abból adódik, hogy a *Yeomanry* csapatokban lovasok, míg a *Volunteers* csapatokban gyalogosok, illetve ritkább esetben – elsősorban a parti tüzérségnél szolgálatot teljesítő – tüzérek szolgáltak. Előbbiek jellemzően

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

hadkiegészítés tekintetében, hogy 1796-ban territoriális alapon működő toborzókerületeket és toborzóirodákat állítottak fel, amellyel nemcsak az ezredtulajdonosi toborzást helyezték központi felügyelet alá, de felszámolta a *Kelet-indiai Társaság* magántoborzó tevékenységét is, így utóbb az újoncokat már a hadsereg és a társaság is a hadsereg toborzóirodáin keresztül nyerte.³⁵ A század reformfolyamatát végül a *skót milícia* felállítása zárta le, amelyre 1797-ben került sor, és amelynek eredményeként a legfontosabb honvédelmi erőt megtestesítő miliciarendszert így már a Brit-szigetek egészére kiterjesztették.³⁶

Az országot fenyegető veszély és az említett reformok hatására a brit fegyveres erők létszáma 1793 és 1795 között közel triplájára, mintegy 120 000 főre nőtt, amely szintet kisebb eltérésekkel ugyan, de egészen a század végéig tartották. A mozgósított, tehát tényleges szolgálatra rendelt milícia (*Embodied Militia*) létszáma ugyanebben a periódusban 60-70 000, míg a *honvédelmi erők* nagyjából 20-25 000 főt számláltak.³⁷ Ez a mintegy 200-215 000 fő alkotta a fegyveres erők gerincét, amelyet még az 1796-ban felállított 60 000 fős *miliciatartalék* (*Supplementary Militia*), és a nagyjából 100 000 főre becsülhető *önkéntes csapatok* egészítették ki.³⁸ Ez az akkori 13-14 milliós népességgel összevetve azt jelenti, hogy a századfordulóig bezárólag a tényleges szolgálatot teljesítők (hadsereg, milícia és a honvédség) a lakosság 1,4-1,6%-át teheték ki, amely arány szükség esetén az *önkéntes csapatok* és *tartalék milícia* mozgósításával közel a duplájára emelkedhetett volna. Az újoncok létszámát tekintve 1793 és 1800 közötti nagyjából 210 000 fő toborzott a hadsereg, vagyis évente átlagosan 26 000 főt, míg a milícia kiegészítése a 3 éves szolgálati időt figyelembe véve 20-23 000, ennek tartaléka pedig további 20 000 főt igényelt, nem számítva az időközben bekövetkező veszteségeket.³⁹ Az 1790-es évek eseményeinek fontos momentuma volt még, hogy az eredetileg csak helyben szolgáló *mozgósított milícia* mobil fegyveres erővé alakult át, és csapataikat a Brit-szigeteken belül már bárhová átcsoportosíthatták, ami így az erők egyenletesebb erőelosztását is lehetővé tette.⁴⁰

A századfordulót követően újabb átszervezésekre került sor, amelyek közül az első jelentősebb lépést a *honvédelmi erők* (*Fencibles*) többségének 1802-ben történő felszámolása jelentette. Erre a lépésre annak reményében került sor, hogy a hadsereggel azonos módon kiegészített, és így ugyanabból az emberanyagból gazdálkodó, de önkéntes vállalkás hiányában csak a Brit-szigeteken bevethető *honvédelmi erők* leszerelésével annak állománya majd a hadseregbe jelentkezik át.⁴¹ Ugyanebben az évben a milícia könnyebb

a tehetősebb vidéki birtokosok, míg utóbbiak a módosabb városi polgárok közül kerültek ki, és felszerelésüket is részben, vagy teljes egészében maguknak kellett biztosítaniuk.

³⁵ Clode, Charles M.: *The Military Forces of the Crown; Their Administration and Government*. Vol. I-II. London, 1869. Vol. II. 22. o., (továbbiakban a szerző és a vonatkozó kötet megjelölésével), Linch i. m. 85. o., 109. o.

³⁶ Clode Vol. I. 44-45. o., Fortescue Vol. IV. 217. o.

³⁷ vö. *An Account of the Scottish Regiments with the Statistics of Each, from 1808 to March 1861*. Edinburgh, 1862. 45-47. o., Fortescue Vol. IV. 886-890. o.

³⁸ Clode Vol. I. 284. o., Fortescue Vol. IV. 523-524. o., 887-894. o., 938-940. o.

³⁹ Fortescue Vol. IV. 938-940. o.

⁴⁰ Clode i. m. 300-301. o.

⁴¹ Fortescue Vol. IV. 889-890. o.,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

pótlása és létszámnövelése érdekében a milicisták szolgálati idejét a korábbi 3-ról 5 évre módosították.⁴² A következő esztendőben egy 50 000 fős „*Tartalék Hadsereg*” (*Army of Reserve*) felállításáról is rendelkeztek. Ez a gyakorlatban az egyes ezredek számára kialakított tartalék zászlóaljok és pótcapatok összességét takarta. A tartalékosok szolgálati ideje 5 év volt, kiegészítésük pedig – Írországot leszámítva, ahol a tartalékosokat is toborozták – sorshúzással történt, de a tábori, azaz mobil csapatokhoz csak önkéntes jelentkezés útján kerültek át. Az előirányzott létszámból Anglia és Wales kvótája 34 000, Írországé 10 000, Skóciáé pedig 6 000 fő volt. A *Tartalék Hadsereg* ilyen formában azonban csak néhány évig állott fenn, és a valós tartalék szerepét végül a *mozgósított milícia* vette át.⁴³

A miliciából történő kiegészítés módszerét tekintve ugyanúgy működött, mint a *Tartalék Hadseregnél*, vagyis a milicisták önkéntes jelentkezés útján kerültek át a tábori csapatokba. Ilyen átjelentkezésre ugyan már korábban is volt példa, de csak 1805-től vált éves gyakorlattá.⁴⁴ A *miliciából* történő kiegészítés sikerét mutatja, hogy annak 1805 utáni folyamatos alkalmazását követően 1814 decemberéig mintegy 110 000 fő jelentkezett át a tábori csapatokhoz.⁴⁵

Év	Hadsereg által közvetlenül toborzott	<i>Tartalék Hadseregből</i> átjelentkezett	<i>Miliciából</i> átjelentkezett	Összesen
1803	11 253	7 214	-	18 467
1804	9 430	6 451	-	15 881
1805	11 677	8 288	13 580	33 545
1806	11 875	5 834	2 968	20 677
1807	19 114	-	29 108	61 185
1808	12 963	-		
1809	11 720	-	23 885	44 700
1810	9 095	-		

⁴² Clode Vol. I. 284–285. o., 287. o., Fortescue, John W.: *The County Lieutenancies and the Army 1803–1814*. London, 1909. 21–23. o. (továbbiakban Fortescue 1909.)

⁴³ Clode Vol. I. 291. o., Vol. II. 48–51. o., Fortescue Vol. V. 203–204. o., Fortescue 1909. 11. o., Linch i. m. 32–33. o. A *Tartalék Hadsereg* 50 000 fős előirányzott létszámából nagyjából 45 500 főt soroztak 1803 júniusa és 1804 májusa között, ebből azonban mintegy 8 350 fő tényleges tartalékos szolgálatát különböző okokból kifolyólag nem kezdte meg. vö. Fortescue 1909. 295–298. o.

⁴⁴ Fortescue Vol. IV. 640–642. o., Linch i. m. 32–33. o., 42. o.

⁴⁵ Clode Vol. I. 304. o., Fortescue 1909. 292. o., Linch i. m. 57. o. Fontos szempont, hogy a *Tartalék Hadsereggel* ellentétben a *mozgósított miliciából* a hadsereg már kiképzett, több éve szolgálatot teljesítő katonákat nyert. Egy részük pedig, köszönhetően a milícia csapatoknak a Brit-szigeteken történő elvezényelhetőségüket szabályozó törvénynek (*Militia Interchange Act*), az írországi felkészítésük során is részt vett, tehát nemcsak a tábori életmódhoz szokott hozzá legalább valamilyen szinten, de átesett a tűzkeresztségen is.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Év	Hadsereg által közvetlenül toborzott	Tartalék Hadseregből átjelentkezett	Miliciából átjelentkezett	Összesen
1811	11 472	-	11 453	22 925
1812	14432	-	9 927	24 359
1813	11 285	-	8 834	20 119
összesen	134 316 fő	27 787 fő	99 755 fő	261 858 fő

3. sz. táblázat: A brit hadsereg által nyert katonák száma 1803-1813 novemberéig⁴⁶

Az átjelentkezők számát a határozott idejű és a területileg korlátozott szolgálatvállalás opciójával, a reguláris egység szabad megválasztásának jogával, valamint különféle anyagi juttatásokkal igyekeztek serkenteni, igaz, ezek egy részét már a hadsereg által közvetlenül toborzott újoncok számára is biztosították. A legfontosabb ezek közül természetesen a határozott idejű szolgálatvállalás volt, amelyet a gyalogságnál 7, a lovasságnál 10, a tüzérségnél pedig 12 évben határoztak meg.⁴⁷

Az 1805 után már egyre inkább a tartalék szerepét betöltő milícia honvédelmi funkcióit részben az *önkéntes csapatok* vették át, amelyek így egy másodvonalbeli erővé léptek elő, és ennek megfelelően szintén jelentős reformokon estek át. Finanszírozásukat az állam magára vállalta, de bizonyos időközönkénti gyakorlatoztatásukat írták elő, tagjai viszont mentesültek a milícia és a tartalék kiegészítésére rendelt sorozás alól. Létszámuk ekkor már igen magas volt, 1802-04 között a 400 000 főt is meghaladta, és csak 1808 után, egy 200 000 fős, úgynevezett „*helyi milícia*” (*Local Militia*) felállítását követően csökkent csak, amely az önkéntesek egy jelentős részét gyakorlatilag magába olvasztotta. A *helyi milícia* állományát toborzással és sorhúzással töltötték fel, de az *önkéntes csapatokhoz* hasonlóan csak időszakos gyakorlatozásra voltak behívhatóak. Szolgálati idejük 4 év volt, amit azonban csak a kiegészítési körzetben kellett kitölteniük.⁴⁸ 1803-ban törvényeket hoztak a népfelkelésről is, melyek alapján valamennyi 17 és 55 év közötti férfit fegyveres szolgálatra lehetett volna kötelezni, az ezt szabályozó törvények gyakorlati végrehajtására azonban nem kellett sort keríteni.⁴⁹

⁴⁶ Fortescue 1909. 292. o., 295-298. o. Az adatokat annyiban módosítottam, hogy a *Tartalék Hadseregből* átjelentkezők számánál a forrásban közölt törvény alapján (*Permanent Additional Force Act*) átjelentkezők számát kibővíttem azokkal, akik egy korábbi, a *Tartalékos Hadsereget* (*Additional Force Act*, vagy *Army of the Reserve Act*) felállító jogszabály értelmében jelentkeztek át ebben az időszakban a tábori csapatokhoz.

⁴⁷ Fortescue 1909. 164-165. o.

⁴⁸ Clode Vol. I. 326-332. o., Fortescue 1909. 59. o., 122. o., 134-135. o., 140. o., 197-198. o., 209-211. o., 228. o., 294. o.

⁴⁹ Clode Vol. I. 323-326. o., Fortescue 1909. 30-32. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Időszak	Hadsereg	Milícia	Önkéntes erők	Helyi milícia
1804-1805	146-154 000	93-97 000	450-460 000	-
1806-1807	173-179 000	80-85 000	335-350 000	-
1808-1809	210-217 000	73-90 000	200-336 000	
1810-1811	213-220 000	80-92 000	?	193-200 000
1812-1813	220-227 000	75-84 000	69 000	

4. sz. táblázat: A brit haderő létszámalakulása 1804 és 1813 között⁵⁰

A francia háborúk idején átalakított hadkiegészítési rendszernek köszönhetően a korábbi időszakokhoz képest a brit haderő rendkívüli létszámokat tudott produkálni. A hadsereg és a *mozgósított milícia* együttes létszáma az 1808 és 1813 közötti időszakban előírászerűen már 300 000 fő körüli volt. Ez az akkori 15-16 milliós népességgel számolva azt jelenti, hogy a lakosságnak nagyjából a 2%-a teljesített fegyveres szolgálatot ezekben a csapatokban. A szigetországot ért támadás esetén még legalább ekkora erők voltak mozgósíthatók az *önkéntes*, valamint a *helyi milícia* csapatokkal, így ez az arány akár a duplájára is növelhető volt. Bár utóbbiak igazi harcértékkel nem rendelkeztek, de tekintettel a szigetország viszonyaira, ezek a haditengerészettel kiegészülve, a hadsereget jelentős mértékben tudták tehermentesíteni, és így további erők felszabadítását tették lehetővé még anélkül is, hogy valós katonai szerepet játszottak volna a háborúkban. A haditengerészetnél ebben az időszakban nagyjából 100-130 000 fő teljesített szolgálatot (ebből 20-30 000 fő tengerészgyalogos), de brit haderő részét képezték még a gyarmatokon állomásozó *helyi védelmi erők* és a brit zsoldba vett külföldi csapatok is, melyek még további 30-50 000 főt jelentettek. A teljes brit haderő létszáma tehát a jelzett adatoknál jóval magasabb volt.⁵¹

2.3. POROSZORSZÁG

A porosz hadkiegészítési rendszer egészen az 1806/07-es katonai összeomlásig bezárólag a korábbi mintáknak megfelelően, a *kantonrendszer* keretei között működött. A *Nagy*

⁵⁰ vö. Burnham, Robert-McGuigan, Ron: The British Army against Napoleon: Facts, Lists, and Trivia 1805-1815. Frontline Books. 2010. 1-3. o., Fortescue 1909. 120. o., 157. o., 217. o., 226. o., 269. o., 281. o., 293-294. o. A forrásban közölt adatok nem tartalmazzák a tisztek és altisztek létszámát, ezeket az akkori arányokkal számolva (10-12% az állományon belül) és kerekítve, a táblázatban hozzáadtam a létszámokhoz. A számításból ugyanakkor kihagytam a gyarmatokról kiegészített erők létszámát valamint a brit zsoldban álló külföldi csapatokat. Ezek létszáma akkoriban nagyjából 17 000 főről 54 000-re nőtt.

⁵¹ Egy 1809-es számítás szerint a brit összhaderő 700 000 fő feletti volt, illetve kiegészülve a *Kelet-indiai Társaság* magánhadseregével 950 000 fő számítható. A táblázatban ezek az erők azért nem kerültek feltüntetésre mivel azokat zömében nem a Brit-szigetéről származó lakosságból egészítették ki. Így a haditengerészet állományának közel fele külföldi volt, míg a *Kelet-indiai Társaság* hadseregében mindössze néhány ezer európai szolgált. vö. Fortescue 1909. 293. o., 306. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Frigyes kori tendenciáknak megfelelően folytatódott a hadkötelesek körének a leszűkítése is, így az 1792-es új *kantonrendelet* csak tovább bővítette a katonai szolgálat alól mentesítő körülmények körét. Ennek következtében a *Nagy Frigyes* halálakor 5,5 millió lakosú ország Lengyelország felosztásával, valamint egyéb nyugati területek megszerzésével hiába közelítette már meg a 10 milliós népességet, ez sem a hadsereg, sem pedig a hadkötelesek körének jelentősebb növelésével nem járt együtt. A hadra foghatók száma a 19. század elején mintegy 2,2-2,5 milliót számlált, ebből azonban legfeljebb csak a fele volt ténylegesen behívható, a maradék ugyanis foglalkozási, vagyoni, illetve egyéb területi mentességek alapján kívül esett a kantonrendszeren. Ebből az emberanyagból tartották fenn a közel 250 000 fős hadsereget, amely így a teljes lakosság 2,5-2,7%-át, továbbá a hadkötelesek 10-11%-át tehetta ki, de a külföldiek miatt a valóságban ezek az arányszámok csak ennek legfeljebb a felét tették ki.⁵²

Az új *kantonrendeletben* került sor a határozott szolgálati idő bevezetésére is, ami azonban az akkor meghatározott 20 éves szolgálati idővel még mindig nem jelentett különösebb előrelépést a korábbi élethosszig tartó szolgálathoz képest.⁵³ A 20 éves szolgálati idővel számolva mindenestre nagyjából felmérhetővé vált az éves újoncigény, amit a fenti létszám tükrében évi 12 500 főre becsülhető, de továbbra is fenntartva, hogy ennek nagyjából csak a felét kellett az ország területéről biztosítani. Az 1806-os katonai vereséget követően a népességszám a területi veszteségek miatt 5 millióra csökkent, a hadsereg létszámát pedig 42 000 főre korlátozták.⁵⁴

Ilyen körülmények között egyelőre még csak olyan reformokra kerülhetett sor, amelyek belpolitikai szempontból ugyan jelentősnek minősültek, kifejezetten hadügyi szempontból vizsgálva azonban csak hosszútávon jelentkeztek annak eredményei. Elsőként a tisztikar reformjára került sor, amelyet így megnyitottak a közrendűek előtt is, illetve beszüntették a külföldiek toborzását és a testi fenytetés gyakorlatát is. Ezt még számos, ezekkel párhuzamosan és szorosan összefüggő polgárjogi reform kísérte, amelynek eredményeként lefektették a *törvény előtti egyenlőség elvét* is.⁵⁵ Ez utóbbi a békepontok létszámkorlátozása miatt még nem párosult az általános had- és honvédelmi kötelezettségek deklarációjával, így a *kantonrendszerből* fennmaradt mentességeket sem számolták még fel hivatalosan, ugyanakkor maguk a *kantonok*, mint katonai igazgatási szervek már egyre kevésbé funkcionál-

⁵² Vö. Dolman, Everett Carl: *The Warrior State. How Military Organization Structures Politics*. Palgrave Macmillan. 2004. 127-128. o., Walter, Dierk: *Meeting the French Challenge. Conscription in Prussia, 1807-1815*. In: Stoker – Schneid – Blanton – Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): *Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs?* Routledge. 2009. 27. o.

⁵³ Hippler i. m. 124. o.

⁵⁴ Jany, Curt: *Geschichte der Königlich Preußische Armee*. 4. Band. 1807 bis 1914. Berlin, 1933. 20. o., Walter i. m. 30–31. o. A létszámkorlátozás fegyvernemenként előírászerűen a következőképp oszlott meg; gyalogság 22 000, lovasság 6 000, tüzérség és műszaki csapatok 6 000 fő.

⁵⁵ Bernt Engelmann: *Poroszország. A lehetőségek hazája*. Gondolat. Budapest, 1986. 177-181. o., 186-187. o., Telp, Claus: *The Evolution of Operational Art. 1740-1813. From Frederick the Great to Napoleon*. Frank Cass. London and New York 2005. 87-88. o., Walter i. m. 29-30. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

tak, és így a hadkiegészítés fokozatosan a tartományi szintű igazgatás keretei között működött.⁵⁶

A békepontok ugyan a tartalékos rendszert is tiltották, ezt a korlátozást azonban egy kiskapuvál sikerült kijátszani. Ez volt az úgynevezett „*póttartalékos-rendszer*” (*Krümpersystem*) aminek lényege abban állt, hogy a veteránokat leszerelték, majd egy rövid kiképzést követően a helyükre besorozott újoncokat is, akiket aztán megint csak újonccokkal pótoltak, és így tovább. A leszerelt katonákat lakóhelyükön a hadsereg tisztjei időszakos gyakorlatozásra hívták össze, így azok kiképzése, ha csökkentett intenzitással is, de folytatódott. Ezzel a rendszerrel Poroszország pedig úgy tudott évről-évre egyre több embert kiképezni, és tulajdonképpen tartalékban tartani, hogy a hadsereg tényleges létszáma nem nőtt, és így nem sértették meg a békepontokat sem.⁵⁷ Optimistább becslések szerint ez a rendszer 1813-ig közel 120-150 000 embert érintett, de ha a jelzett létszám teljesült is, úgy tűnik, hogy ebből valójában csak egy 30-35 000 fő lehetett azoknak a száma, akik egy gyorsan mozgósítható tartalékot képeztek.⁵⁸

Tilsiti béke (1807) és a párizsi konvenció (1808) értelmében a porosz haderő 42 000 főre korlátozva					
Év	aktív szolgálaton	helyőrségben	szabadságot / tartalékban / pótcsapatoknál	invalidus	összesen
1810 aug.	33 900	1 300	10 800 fő + kb. 30 000 póttartalékos	3 300 fő	79 300 fő
1811 okt.	45 300	4 600	15 500 fő + 30-35 000 póttartalékos	4 100 fő	104 500 fő

5. sz. táblázat: A porosz haderő becsült létszáma 1810 augusztusa és 1811 októbere között⁵⁹

A valós tartalékos rendszer, az állampolgárokból álló *nemzeti hadsereg*, valamint a *népfelkelés* intézményének kérdése szintén napirendek voltak, ezeket azonban csak a felszabadító háború kitörését követően lehetett a gyakorlatba ültetni. Erre kezdetben még csak regionális szinten, a keleti tartományokban került sor, a franciák számára az oroszországi hadjáratába küldött porosz segédhadtest parancsnokának, *von Yorck*nak a vezetésével. *Yorck* a hadjáratból szerencsés módon, minimális veszteségekkel hazatérve, a porosz

⁵⁶ Walter i. m. 33. o.

⁵⁷ Jany i. m. 40–41. o., Telp i. m. 94. o., Walter i. m. 31. o.

⁵⁸ vö. Engelmann i. m. 193. o., Jany i. m. 41. o., Lange, Eduard: Geschichte der preußischen Landwehr seit Entstehung derselben bis zum Jahre 1856. Berlin, 1857. 72–73. o., Talbot, Gerald F.: Analysis of the Organization of the Prussian Army. Berlin, 1871. 10–11. o., Telp i. m. 94. o. Walter i. m. 31. o.

⁵⁹ Vö. Jany i. m. 40–41. o., 58. o. A táblázatban a hivatkozott forrásban közölt adatokat kiegészítettem az ugyanott, szövegben a *póttartalékosok* létszámára vonatkozó becsült adatokkal, továbbá a forrásban „*létszámfelettiként*” (*Überzählige*) feltüntetett állományt a tartalékosok közé számítottam be. A rendszer lényegéből ugyanis logikusan következik, hogy a létszámtöbblet magából a *póttartalékos-rendszerből*, illetve a *kantonrendszerből* fennmaradt szabadságotlás intézményéből következett.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

királytól gyakorlatilag függetlenül kötött külön szövetséget az orosz cárral, és mint a keleti tartományok katonai kormányzója maga foganatosította azokat az elképzeléseket, melyeken korábban a katonai értelmiség vezető körei, a jól ismert *Scharnhorst*, *Gnesenau* stb. dolgoztak ki. Így például a keleti tartományokban felállításra került a „*honvédség*” (*Landwehr*), illetve kilátásba helyezték a *népfelkelés* elrendelését is.⁶⁰ Az eredeti elképzelés szerint a *honvédség* önkéntesekből alakult volna, de miután az előirányzott létszámokat – 20 000 fős *honvédség* és egy 10 000 fős tartalék – a háborúra való tekintettel gyorsan teljesíteni kellett, a kiegészítésnél hamarosan a sorshúzással történő sorozást vezették be. A 17 és 45 év közötti férfi korosztályokat a tanárok és a papok kivételével gyakorlatilag mind *hadkötelessé* nyilvánították, de 60 éves koráig a többi polgár is köteles volt eleget tenni tágabb értelemben vett *honvédelmi kötelezettségeinek*.⁶¹

Az ország hivatalos kormánya és az uralkodó csak két hónappal később nyilvánította ki, hogy csatlakozik a franciaellenes szövetséghez. Ennek következtében a keleti tartományokhoz hasonló reformokra kerülhetett sor most már az egész ország területén. Az uralkodó első, 1813. február 3-ai felhívása még csak a *kantonrendszerben* a katonai szolgálat alól mentességet élvező olyan módosabb polgárok felkelését irányozta elő, akik képesek voltak magukat felfegyverezni, és akiből úgynevezett „*önkéntes vadászkülönítményeket*” (*Jägerdetaschements*) állítottak fel. Ezek a hadseregtől teljesen független szervezeti keretekkel rendelkeztek, így például tisztjeiket is maguk választhatták meg.⁶² A következő két hétben azonban már sor került a *kantonrendszerből* fennmaradt valamennyi menetesség felszámolására is, és ezzel gyakorlatilag lefektették az általános had- és honvédelmi kötelezettségek elvét is. A sorcsapatokat a 17 és 24, a most már országos szinten felállított *honvédséget* pedig ugyanezen, de tényleges szolgálatra be nem hívottakból, valamint a 25 és 40 év közötti korosztályból egészítették ki, míg a *népfelkelő* alakulatoknál a felső korhatár 60 év volt. A *honvédség* felszerelését ekkor még a helyi polgári hatóságok és a központi szervek közösen finanszírozták, míg a *népfelkelőket* teljesen helyi szinten. Utóbbiak irányítását is javarészt a helyi értelmiségek feladatává tették. A *népfelkelés* (*Landsturm*) azonban csak néhány hónapig állt fenn, és elvben 192 000 főt érintett, de a francia példához hasonlóan a fegyverforgatásra nem kötelezhető, illetve képtelen polgárookra (nők, gyerekek stb.) is kiterjedt, akiknek képességükhöz mérten kellett ellenállást tanúsítaniuk a megszállókkal szemben. Ez az együttműködés megtagadásától az infrastruktúra lerombolásáig terjedően bármit felölelhetett.⁶³

⁶⁰ Engelmann i. m. 188-191. o., Walter i. m. 33-34. o.

⁶¹ Jany i. m. 72-73. o., Walter i. m. 33-34. o.

⁶² Engelmann i. m. 194. o., Jany i. m. 77-79. o., Telp i. m. 93-94. o., Walter i. m. 34-35. o.

⁶³ Engelmann i. m. 202. o., Lange i. m. 110-111. o., Telp i. m. 94-96. o., Walter i. m. 37-38. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

dátum	tábori csapatoknál		helyőrség- ben	tartalékban/ pótcapatoknál	honvédség	összesen
	sorcsapatok	önkéntes csapatok				
1813 márc.	61 800 fő	5 000 fő	28 000 fő	37 000 fő	-	131 800 fő
1813 aug.	95 500 fő	14 200 fő	41 800 fő		120 000 fő	271 500 fő
1815 aug.	129 800 fő		64 300 fő	187 500 fő		381 600 fő

6. sz. táblázat: Mozgósított erők létszámalakulása 1813 márciusa és 1815 augusztusa között⁶⁴

Az 1813-as mozgósítás eredményeként a porosz haderő létszáma a szabadságolt katonák és a *póttartalékosok* behívásával, valamint a *honvéd- és önkéntes csapatok* felállításával rohamosan emelkedett. Ez év nyarára a korábban előírt 42 000 főhöz képest már hozzávetőlegesen 250-280 000 főt számlált, amely már csak azért is látványos növekedés, mert ezt zömében még mindig a *tilsiti béke* utáni 5 milliós népességű területről sikerült megoldani, vagyis papíron a lakosság 5-6%-a volt fegyverben.⁶⁵ A *napóleoni háborúk* végéig, 1815-ig a létszám még tovább nőtt, és papíron már a 400 000 főt is megközelítette, ugyanakkor ez a népességgel összevetve ekkor nem feltétlenül jelentett olyan kiugró növekedést, miután számos új egységet már a poroszoktól korábban elhódított, illetve most porosz katonai igazgatás alá helyezett területek lakosságából állítottak fel.⁶⁶

2.4. AUSZTRIA

Az 1789 és 1815 között zajló francia háborúk időszakában a kontinentális nagyhatalmak közül Ausztria számított Franciaország fő ellenségének, amely egyetlen egy alkalomtól eltekintve valamennyi franciaellenes szövetségnek tagja volt. A császári-királyi hadsereg aktív részvétele ezekben a háborúkban természetesen a humánerőforrás nagyarányú igénybevételét követelte meg, ami ilyen módon a hadkiegészítés terén is érezte hatását. Különösen igaz ez, ha számításba vesszük, hogy a francia háborúk 1809-ig tartó időszakában a népszaporulat és az átmeneti annexiók a területi, illetve a háborús emberveszteséget csak részben tudták pótolni, azt követően pedig már mégannyira sem. Az ekkor kötött *schönbrunni békével* a birodalom ugyanis mintegy 3,5 millió alattvalójáról volt kénytelen lemondani.⁶⁷

⁶⁴ Jany i. m. 82. o., 94. o., 114. o.⁶⁵ Jany i. m. 94. o., Walter i. m. 38. o., Talbot i. m. 12. o.⁶⁶ vö. Jany i. m. 104-115. o.⁶⁷ vö. Der Feldzug des Jahres 1809. in Süddeutschland. Wien, 1864. 71-72. o. (továbbiakban Der Feldzug des Jahres 1809.), Gömörj Gusztáv: Ausztria hadereje az 1792-től 1866-ig folytatott háborúkban. In: Hadtörténelmi Közlemények. 1893. (394-425. o.) 309-404. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Fontos szempont, hogy 1806-ra a birodalom a magyar korona országait és néhány kisebb régiót leszámítva, gyakorlatilag elvesztette valamennyi olyan területét, melyeken a hadkiegészítés önkéntes alapon működött. Ennek következtében az innen kiegészített, és még nem feloszlott ezredek fenntartásának terhét is az összeírás alá vont területekre kellett helyezni. Az összeíró rendszeren belül korábban kialakított 37 *ezredkörzet* számát ezért 46-ra emelték. Az átszervezés elsősorban a lengyel területeket érintette, ahol korábban csak 37 *segédkörzet* volt, ekkorra azonban már 12 gyalogezred kiegészítését terheltek az itteni népeiségre, de még ugyanennyi új *segédkörzetet* is kialakítottak itt.⁶⁸ Az 1780-as évek végén 24,5 millió körüli birodalomból az összeíró rendszer alá vont tartományok népessége 11,5 milliót, míg az innen közvetlenül kiegészített gyalog- és közvetett módon kiegészített lovasezredek állománya együttesen 144 000 főt számlált, az összeírt területek lakosságának 1,2%-át. Ettől alig eltérő népesedési mutatókkal 1806-ra az ezredek állománya viszont már 178 000-re nőtt, ami 0,3%-os növekedést jelent.⁶⁹ Ez egy kisebb népességnövekedést számolva még nem jelentene olyan látványos változást, figyelembe kell azonban vennünk, hogy ugyanebben az évben a *Német-római Császárság* felbomlásával együtt felszámolásra került a császárság területén fenntartott 39 toborzóiroda is, amely korábban az összeírással kiegészített ezredek állományának nagyjából harmadát biztosította korábban.⁷⁰

A francia háborúk támasztotta emberigény természetesen nemcsak az összeírt lakosság, hanem a magyar korona országairól kiegészített ezredek esetében is kimutatható. Az ezekben szolgálók létszáma ugyanebben az időszakban, 1787 és 1806 között 47 500-ról 70 500 főre nőtt, ami a nagyjából 9 milliós lakossággal összevetve 0,2%-os emelkedést jelent.⁷¹ A jelzett időszakban egyébként a magyar országgyűlés 3 alkalommal is magára vállalta az újoncállítást; 1791-ben 6 000, 1796-ban 50 000, 1802-ben pedig 64 000 újoncot ajánlottak meg. Utóbbi országgyűlés érdekessége, hogy hosszú idő után először a magyar ezredek létszámontartását is vállalták, igaz, csak 3 évre, ugyanakkor még kilátásba helyezték azt is, hogy egy újabb háború kitörése esetén további 12 000 újoncot állítanak ki.⁷² A birodalomra nehezedő terhek nagyságát mutatja az is, hogy az egyébként saját hadkiegészítési rendszerrel rendelkező határőrezredek veszteségeit 1797-ben már csak a magyar országgyűlés által megajánlott újoncok egy részének átengedésével lehetett pótolni.⁷³

Az 1806-ig terjedő időszakban az elsősorban kényszerhelyzetben megszülető, az ezredkörzetek átszervezésével járó reformok melletti legfontosabb újítást a határozott szolgál-

⁶⁸ Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765-1815. Szervezettörténeti és létszámviszonyok. Pépa, 2013. 59. o., 62-63. o., 72-73. o. Az ezredkörzetekre és az előzményekre vonatkozóan lásd még a tanulmány első részét Molnár Gábor i. m. 132. o.

⁶⁹ vö. Nagy-L. 55. o., 72-73. o., 182. o., 195-197. o.

⁷⁰ Criste i. m. 71. o., Müller, Franz: Die kaiserlich-königliche Armeé seit Errichtung der stehenden Heere bis auf die neueste Zeit. I. Band. Prag, 1845. 347. o.

⁷¹ Vö. Nagy-L. 53-57. o., 66. o., 183. o., 186. o., 193-193. o., 197. o.

⁷² Erről részletesen értekezik Poór János: Adók, katonák, országgyűlések 1796-1811/12. Universitas Kiadó. Budapest, 2003. 142-162. o.

⁷³ vö. Berkó István: Horvát határőr csapatok felfrissítése magyar újonccal (1797). In: Hadtörténelmi Közlemények. 1942. 201-214. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

lati idő 1802-ben történő bevezetése jelentette, amelyet a gyalogságnál 10, a lovasságnál 12, a tüzérségnél és a műszaki csapatoknál pedig 14 évben állapítottak meg. Ez a rendelet azonban csak az örökös tartománybeli, vagyis az összeírással kiegészített ezredekre vonatkozott, a magyar ezredeknel a szolgálati idő továbbra is határozatlan idejű maradt.⁷⁴ Az érintett ezredeknel ugyanakkor így nagyjából felmérhető azok létszámigénye, melyet ekkoriban 17-18 000 főre becsülhetünk.⁷⁵

Az 1806 utáni időszak újításai már leginkább a hadsereg mobilizációs képességének növelésével összefüggésben születtek meg. Ennek szellemében 1808-ban az összeíró rendszer alá vont területeken *tartalék zászlóaljkat* felállítását rendelték el, melyeket az érintett ezredek *ezredkörzetekben* lakó 17 és 40 év közötti hadköteles, de tényleges szolgálatot nem teljesítő férfiakból egészítettek ki. Az ezredek többsége előírászerűen két, 600 és 700 fő közötti *tartalék zászlóaljjal* bővült, és ezekben képezték ki az újoncokat.⁷⁶

A tartalékos rendszer megszervezése mellett ekkor már hosszú ideje folytak viták a különböző *milícia és népfelkelő intézmények* szerepéről is. A kérdés megvitatása különösen a tiroli események kapcsán vált aktuálissá, amely tartomány lojalista lakosai ősi népfelkelő intézményükre támaszkodva jelentős ellenállást fejtettek ki a megszálló bajor-francia csapatok ellen.⁷⁷ A népfelkelés kapcsán az elsődleges problémát a birodalom soknemzetiségű összetétele jelentette, amely komoly akadályt jelentett annak, hogy az ekkoriban megszületett nacionalizmusban rejlő mobilizációs lehetőségeket, olyan módon használják ki, mint azt számos más ország tehette. E tekintetben előrelépni csak a dinasztia iránti hűség, és a katonai szolgálat népszerűsítésével lehetett, amit különböző jutalmakkal, kitüntetésekkel igyekeztek megvalósítani, de részben ezzel függött össze a határozott idejű szolgálati idő bevezetése, és a fegyelmi szabályzatok lazítása is.⁷⁸ A kiképzetlen és fegyvelmezetlen tömegek mozgósításán alapuló *népfelkelő* intézményekhez azonban még a fenti reformokban kulcsszerepet játszó, kitűnő szervező és a bécsi udvarban kifejezetten haladó szellemiségűnek számító *Károly főherceg* is vegyes érzelmekkel viszonyult.

E tekintetben végül csak egy köztes megoldás született, és a *tartalék zászlóalj* megszervezésének évében elrendelték a „*honvédség*” (*Landwehr*) felállítását is. A *honvéd csapatok* a reguláris erőktől eltérően nem az *ezredkörzetek*, hanem a polgári igazgatás

⁷⁴ Criste i. m. 70. o., Horsetzky i. m. 7. o., Müller i. m. 346. o., Wrede, Alphons Freiherr von: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. I. Band. Wien, 1898. 103. o.

⁷⁵ A hadsereg akkori létszáma előírászerűen nagyjából 283 000 fő volt, melyből az összeírással alá vont, tehát a határozott idejű szolgálati időre vonatkozó rendelet által érintett ezredek mintegy 186 800 főt tett ki. Mindez fegyver- és csapatnemi megoszlásban, kerekített számokkal, a jelzett szolgálati idő figyelembevételével, 140 600 gyalogos után évi 14 000, 37 770 lovas után 3150 és 8400 tüzér és műszakis után 600 újoncot jelentett. Ezek a számok természetesen csak jelzésértékűek, hiszen a jelzett csapatoknál önkéntesekkel és továbbsszolgálókkal is számolnunk kell, míg a rendelet hatálya alá nem vont csapatoknál további létszámigénnyel. Az 1801-1802 közötti időszak létszámadataira vonatkozóan vö. Nagy-L. i. m. 62-63. o., 66. o., 188-192. o., 223-30. o.

⁷⁶ Criste i. m. 70-71. o., Müller i. m. 347-348. o., Wrede i. m. 104-105. o.

⁷⁷ Boerke, Arthur Mark: Conscription in the Habsburg Empire to 1815. In: Stoker – Schneid – Blanton – Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs? Routledge. 2009. (66-83. o.) 74-75. o.

⁷⁸ Boerke i. m. 77-78. o., Rothenberg i. m. 170-171. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

középső szintjén (*Kreis*) szerveződtek. Állományát, a nemesek, a módos polgárok, továbbá egyéb specifikus kivételektől eltekintve, akik mentességet élveztek a szolgálati kötelezettség alól, azon 17 és 45 év közötti férfiakból töltötték fel, akik sem a tartalékban, sem pedig a seregredeknél nem szolgáltak, illetve szolgálati idejüket már kitöltötték. A *honvédséget* keretrendszerben tartották fenn, így az állomány csak szükség esetén teljesített tényleges szolgálatot, így kiképzésük és gyakorlatoztatásuk vasárnaponként és ünnepnapokon folyt. A *honvédség* kiegészítése azonban csak a Lajtán túlról történt. Lengyel területeken a helyiek franciabarát magatartása miatt a hadvezetés sem szorgalmazta a lakosság ilyen szintű bevonását a háborúkba, míg a magyar korona országaiban a helyi rendek ellenezték azt, és helyette a *nemesi felkelés (insurrectio)* intézményének megtartásához ragaszkodtak, melyet a francia háborúk időszakában több alkalommal (1797, 1800, 1805, 1809) is elrendeltek.⁷⁹ A *Katonai Határőrvidéken* ugyanakkor a *honvédség* helyett, ahhoz hasonló területvédelmi erőket, úgynevezett *kordon-csapatokat* állítottak fel.⁸⁰

tábori csapatokhoz		tartalékos és területvédelmi erők	
sorcsapatok	212 800 fő	pótcsapatoknál	73 200 fő
sorcsapatok kiegészítésére rendelve	22 000 fő	<i>tartalék</i>	65 100 fő
<i>határőr csapatok</i>	38 500 fő	<i>kordon-csapatok</i>	20 400 fő
<i>vadász csapatok</i>	10 200 fő	<i>honvédség</i>	152 200 fő
összesen	283 500 fő	összesen	310 900 fő

7. sz. táblázat: Osztrák mozgósítási terv 1809-ben⁸¹

Bár a tartalék és a *honvédség* 1808-as felállítása mennyiségi szempontból igen komoly tényezőnek bizonyult, minőségi szempontból azonban már sokkal több kívánnivalót hagyott maga után, miután a másodvonalbeli csapatok kiképzésére a birodalom újbóli hadba lépése miatt alig maradt idő. A mozgósítási potenciált mindenesetre jelzi, hogy az 1809-es hadjárat évi elején a közel 240 000 fős hadsereg mögött egy nagyjából 188 500 fős tartalék állt rendelkezésre, melynek túlnyomó részét, mintegy 150 000 főt a *honvédség* tette ki. Ugyanebben az évben került sor az utolsó *magyar nemesi felkelés* meghirdetésére is, amely még további 40 000 főt jelentett.⁸² Az 1809. évi mozgósítás eredményeként Ausztria hadereje a folyó háború idején volt, hogy a 450 000 főt is elérhette, melybe beleértendő a különböző szabadcsapatok és azok az önkéntes *honvéd zászlóaljok* is, melyeket a tábori

⁷⁹ Boerke i. m. 79. o., Criste i. m. 82-86. o., Horsetzky i. m. 12-13. o., Müller i. m. 68-71. o., Rothenberg i. m. 172. o.

⁸⁰ Criste i. m. 82. o., Nagy-L. i. m. 104. o.

⁸¹ Criste i. m. 174. o. A tábori csapatoknál a *határőr-csapatokat* a *határőrség* sajátos szervezete és kiegészítése miatt is célszerű volt külön feltüntetni. Ugyanezt a *vadászcsapatok* tekintetében pedig az tette indokolttá, hogy a *császári-királyi hadsereg* ekkoriban még nem rendelkezett reguláris könnyűgyalogsággal, és ezt a csapatnemet jellemzően önkéntes- és szabadcsapatokból, egy-egy háború idejére állították fel. Az 1809-es háború idején a *honvédség* állományából is szerveztek több önkéntes könnyűgyalogos egysége. vö. Criste i. m. 86-87. o., Nagy-L. i. m. 129-147. o.

⁸² Criste i. m. 86-88. o., Feldzug des Jahres 1809. o. 229. o., Nagy-L. i. m. 358-359. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

egységekhez csatlakoztak. A birodalom népessége ekkoriban 23-24,2 millió volt, tehát a lakosságnak közel 2%-a volt fegyverben, de a háború alatt a hátszágban még számos helyi szerveződésű *szabadcsapat*, illetve további *tartalékos és honvédelmi erők* szervezése volt folyamatban, így ez az arány némiképp még magasabb is lehetett.⁸³

A nagy erőfeszítések ellenére az 1809-es háború is vereséggel zárult Ausztria számára, és az ország 1813-ig *Napoleon* szövetségébe kényszerült. Haderejét 150 000 főre korlátozták, így a katonák jelentős részét leszerelték, a *tartalékot* és a *honvédséget* pedig felosztatták.⁸⁴ A leszerelést a régi módszernek megfelelően, szabadságolással oldották meg, így a létszámkorlátozás ellenére, eltekintve a veszteségektől, a kiképzett katonák jelentős részét gyakorlatilag „*tartalékállományba*” lehetett helyezni. Az 1813-as mozgósítást követően a hadsereg létszámát ezért viszonylag gyorsan tudták emelni, amely a háború végére már félmillió felettire, közel 580 000 főre emelkedett. Igaz, ebbe a létszámba beleértendő az újból mozgósított *honvédség* is, melyet ekkor már a reguláris ezredek szervezetei keretei között vetettek be, és az örökös tartománybeli gyalogezredek többségét két (egy tábori és egy helyőrségi) *honvéd-zászlóaljjal* erősítették meg.⁸⁵

2.5. OROSZORSZÁG

Oroszországot a francia háborúk 1805-ig bezárólag csak közvetett módon érintették és eltekintve a szövetségi rendszereken belül tett kisebb hadmozdulataiktól, valamint *Szuvorov* svájci hadjáratától, a birodalom jobbra kívül maradt a csatározásokon. Miután az ország földrajzi fekvésénél fogva is messze feküdt a háborús gócpontoktól és így 1805-ig nem is igazán jelentkezett szüksége annak, hogy nagyobb erőkkel vegyen részt a hadjáratokban, a hadkiegészítés rendszere sem változott, és az jobbra a *Nagy Katalin* által lefektetett alapokon nyugodott. Az 1805-ös esztendő, mint fordulópont fontosságát mutatja, hogy a sorozási kvóták is csak ekkor haladták meg az 1760-70-es évek háborúi alatt megszabott mértéket, egyébként pedig csak a szokásos 500 lelkenként kiállítandó egy újonc behívását rendelték el.⁸⁶ Ugyanez számokban kifejezve pedig csak még inkább feltűnő. A jelenleg elfogadott becslések szerint az összeíró rendszer 1705-ös bevezetését követően az egész 18. század alatt kiállított újoncok száma 2,2-2,5 millió körüli volt, míg az 1796 és 1815 közötti alig 20 év önmagában 1,6 millió újoncot követelt, és ebből 1,2 millió, azaz az összes újonc 75%-a az 1805 és 1815 közötti időszakra esett.⁸⁷

⁸³ vö. Criste i. m. 86-88. o., 605. o., Gömörly i. m. 404-405. o., Horsetzky i. m. 12-13. o.

⁸⁴ Rothenberg i. m. 172. o., Wrede i. m. 105. o.

⁸⁵ vö. Nagy-L. 82-83. o., 363-373. o.

⁸⁶ Hartley, Janet M: *Russia, 1762-1825: Military Power, the State and the People*. Praeger Publishers. London, 2008. 26. o., Mikaberidze, Alexander: *Conscription in Russia in the late eighteenth and early nineteenth centuries. „For faith, Tsar and Motherland”*. In: Stoker – Schneid – Blanton – Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): *Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs?* Routledge. 2009. (46-65. o.) 47-48. o. A 18. századi előzményekre vonatkozóan lásd a tanulmány első részét Molnár Gábor i. m. 135-138. o.

⁸⁷ Hartley i. m. 11. o., Keep, John L. H.: *Soldiers of the Tsar. Army and Society in Russia 1462-1874*. Clarendon Press. Oxford, 1985. 284. o., Mikaberidze i. m. 48. o., 62. o., Stein, F. von: *Geschichte des*

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

Szintén nem elhanyagolható szempont, hogy hosszú idő után ekkor rendeltek el először újra egy naptári éven belüli többszöri sorozást, valamint hogy egészen újszerűen sor került a népfelkelés meghirdetésére is.⁸⁸ A humánbázis nagyobb arányú kiaknázása mellett a napóleoni korszak, és azon belül is az 1805 utáni évek legszembetűnőbb változását azonban a korábban meglehetősen alulstrukturált hadkiegészítési rendszer belső szervezeti reformjával mutatható ki. Az újoncállítás módja alapvetően ugyan nem változott számottevően, és az továbbra is helyi szinten, az érintett közösségek, hatóságok, illetve a földesurak hatáskörébe tartozott, de az újoncok kiképzésének módjában, és a tábori csapatok folyamatos utánpótlás-biztosításának tekintetében igen jelentős reformokra került sor.

Ami a hadsereg létszámát illeti, a századfordulón a reguláris erőkn belül 270-280 000 főt tett ki a tábori csapatok létszáma, amit még a helyőrségi alakulatok 75 000, valamint a kozák és ázsiai segédcsoportok nagyjából 100 000 fős létszáma egészített ki, vagyis a teljes szárazföldi orosz haderő hozzávetőlegesen 450 000 fő körüli lehetett.⁸⁹ Ennek a hatalmas létszámú haderőnek jelentősebb arányú bevetését azonban visszavetette, hogy a nagy kiterjedésű birodalom határainak védelme az elvileg ezt biztosító helyőrségi, kozák és egyéb irreguláris alakulatoknak az erejét jócskán meghaladta, így a tábori csapatoknak valójában csak jóval kisebb része volt bevethető az ország határain kívül. Az orosz hadseregnek az ország határaitól távol fekvő területeken történő alkalmazása ezért csak létszámnöveléssel volt megoldható, így az a jelenség, hogy éppen ettől az időszaktól lehet számolni orosz csapatok egyre gyakoribb feltűnésével Nyugat-Európában, az érthető módon az orosz haderő fokozatosan növekvő létszámával is jelentősen összefüggött.

Az 1805-ös fordulathoz visszatérve, amely hadjáratok év alatt a hadsereg 160 000 újoncot szedett, és a következő év végére már a szomszédos kelet-porosz területekre volt kénytelen csoportosítani, elrendelték a népfelkelést is. A *népfelkelőket (opolcsenje)* a 17 és 50 év közötti korosztályokból részben önkéntesekkel, nagyjából viszont a hadsereg számára egyébként is besorozható egyénekkel, illetve olyan szolgálai jogállású személyekkel töltötték fel, akiket uraik alkalmi jelleggel, mintegy „*kölcsönügylet*” keretén belül engedtek át az állam számára. A népfelkelőket a hadseregnél is alkalmazott kvótarendszer alapján állították ki. A kvótákat a birodalom 31 *kormányzóságára*, illetve a kormányzóságok felett szervezett 7 *régió* között osztották meg. A megszabott arány eredetileg 100 nem kiváltságos személy után kiállítandó 1 népfelkelő volt, amely alapján 612 000 fővel számoltak, de miután mind a hadvezetés, mind a nemesség bizalmatlanul fogadta egy ekkora

Russischen Heeres vom Ursprunge desselben bis zur Thronbesteigung des Kaisers Nikolai I. Pawlowitsch. Hannover, 1885. 326. o.

⁸⁸ Hartley i. m. 26. o., Mikaberidze i. m. 48-49. o., Stein i. m. 263-264. o., 302-305. o.

⁸⁹ Hartley i. m. 8-9. o., LeDonne, John P.: The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831. Oxford University Press. 2004. 117. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

néptömeg felfegyverzését, végül is a megszabott kvóták módosítása mellett döntöttek, és a népfelkelők előirányzott létszámát 200 000 főre csökkentették.⁹⁰

Ugyanekkor vette kezdetét a hadkiegészítési rendszer fentebb említett szervezeti átalakítása is. Ennek első lépését a *hadügyminisztériumnak* közvetlenül alárendelten működő *tartalékos kiegészítő parancsnokságok* felállítása jelentette.⁹¹ Ezek a hadsereg hadosztály tagolódását követték, így azokhoz igazítva számuk 26 volt. A *tartalékos kiegészítő egységekben* az újoncokat 9 hónapon keresztül képezték ki. Először csak a gyalogságot, utóbb azonban már a lovasságot és a tüzérséget is bevonták a rendszerbe, és a kiképzett újoncokból a tábori ezredek számára állítottak fel *pótcsapatokat*.⁹² 1812-ben a tábori ezredek ilyen módon történő kiegészítését pedig akként alakították át, hogy a *pótcsapatok* alatt a *helyőrségi zászlóaljok* szintjén szervezték meg az újoncok alaki kiképzését, majd innen a *pótcsapatokba* irányítva őket, került sor a fegyveres kiképzésre. A *pótcsapatokból* szervezett *tartalékhadosztályokon* alapuló többlépcsős hadkiegészítési rendszer innentől kezdődően állandósult, és a későbbiekben is már csak olyan szervezeti változtatásokat hajtottak végre rajta, hogy az mindenkoron illeszkedjen a tábori *magasabb egységek* szervezetéhez.⁹³ Ezt a tagolódást nevezték a *védelem első és második vonalának*, ami mögött az utolsó védelmi vonalat az irreguláris kozák és ázsiai, valamint a népfelkelő csapatok alkották.⁹⁴ Megfelelő társadalmi reformok hiányában ugyan a hadkiegészítési rendszer alapelvei nem változtak, és így a hadkötelezettség ugyanolyan szelektív alapokon állt, mint annak előtte, a minőség és a mobilizációs képesség tekintetében azonban az orosz haderőben komoly eredményeket sikerült elérni. A *pótcsapatoknál* eltöltött hosszú kiképzési időszak ugyanis nemcsak az újoncok harcértékét növelte meg, de lehetővé tette, hogy azokat hosszabb ideig egyben tartva azokból valós hadművelleti tartalékot képezzenek. *Napoleon* 1812. évi hadjárata idején a reguláris erők létszáma már 500 000, az irreguláris kozák és egyéb ázsiai segédcsapatokkal pedig már 700 000 fő körüli volt.⁹⁵ Még ugyanebben az évben 3 sorozást is elrendeltek, mintegy további 400 000 újonccal számolva, bár ez a létszám csak az 1813-as és 1815-ös újabb sorozást követően teljesült.⁹⁶

⁹⁰ Eustaphieve, Alexis: *The Resources of Russia, in the Event of a War with France; with a short description of the Cozaks.* Boston, 1813. 70-71. o., Hartley i. m. 26-27. o., Mikaberidze i. m. 48-49. o., Stein i. m. 263-264. o.

⁹¹ Mikaberidze i. m. 53. o.

⁹² Mikaberidze i. m. 53-56. o.

⁹³ vö. Kagan – Kagan, Frederick, W.: *The Military Reforms of Nicholas I. The Origins of the Modern Russian Army.* St. Martin's Press. New York, 1999. 321. o.

321. o.

⁹⁴ Mikaberidze i. m. 53. o.

⁹⁵ Fremont-Barnes i. m. 842-843. o.

⁹⁶ Mikaberidze i. m. 47. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

1810-es létszám	516 700 fő
1811–1812 folyamán újjászervezett ezredek	113 300 fő
tartalék- és pótcsapatok	185 000 fő
helyőrségi csapatok	63 300 fő
irreguláris erők (<i>kozák és ázsiai határvédelmi csapatok</i>)	100 000 fő
egyéb segédcsapatok	10 000 fő
népfelkelők	330 000 fő
Összesen	1 300 000 fő

8. sz. táblázat: Az orosz haderő létszámalakulása Napóleon hadjáratának idején⁹⁷

A szokásos újonccáállítás mellett 1812-ben sor került egy újabb népfelkelés meghirdetésére is. Ekkor csak a birodalom 14 kormányzóságára vonatkozóan – melyeket összesen 3 *kerületre* osztottak – határozták meg a kiállítandó népfelkelők számát, amely alapján mintegy 205–223 000 főnyi népfelkelővel lehet számolni. Ezeket még további önkéntes, illetve a földbirtokosok által kiállított és a hadsereg számára „átadott”, illetve a hadsereg mellett *segédcsapatokként* ténykedő erők egészítették ki. Mindent egybevetve az 1812-es *népfelkelés* keretén belül nagyjából egy 270–330 000 fő közöttire becsült erővel lehet számolni.⁹⁸ Ezzel kapcsolatban viszonylag pontos adatokat is nehéz közölni, hiszen a *népfelkelők* között, illetve azok mellett nemcsak a hatóságok és magánszemélyek által kiállított csapatokat találjuk ott, hanem a *kozák hadak* által mozgósított erőket is, illetve a különböző, a birodalom periferiáin élő ázsiai nomád népek által küldött csapatokat is. 1812 őszén így például nem kevesebb, mint 30 000 *kozákot* gyülekeztettek a pótcsapatoknál.⁹⁹ Elfogadott becslések szerint a *napóleoni háborúk* utolsó szakaszára a teljes orosz haderő már bőven meghaladta az 1 millió főt is, melyet alátámasztani látszik, hogy 1815 után a reguláris erők létszámát már békeidőben is 800 000-es létszámon tartották.¹⁰⁰

⁹⁷ Stein i. m. 305. o.⁹⁸ Brand, Theodor: Der Befreiungskrieg von 1813, 1814 und 1815. I Band. 33–34. o., Mikaberidze i. m. 48. o., 62. o., Stein i. m. 303–305. o.⁹⁹ Fontos megjegyezni, hogy a *népfelkelés* keretén belül mozgósított erőknél a *kozák* megjelölésű csapatok nem minden esetben a határvédelmi rendszerből elvont *kozák* erőket takarnak, miután több önkéntes – és magánszerveződésű szabadcsapatot is egyszerűen csak *kozák-ezrednek* kereszteltek. A határokon elhelyezett *kozák* csapatok részvétele azonban a hadműveletekben ettől függetlenül is kimutatható, hiszen azok bizonyos arányban a korábbi időkben is részt vettek a hadsereg hadműveleteiben. vö. Mikaberidze i. m. 57. o., Stein i. m. 302–305. o.¹⁰⁰ Liebenstein, Ludwig August Friedrich von: Der Krieg Napoleons gegen Rußland in den Jahren 1812 und 1813. I. Theil. Frankfurt am Main, 1819. 279–280. o., Kagan i. m. 11. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

KONKLÚZIÓK

A szakirodalom egyöntetű álláspontja szerint a *francia forradalmi és napóleoni háborúk* éles határvonalat képeztek a 18-19. századi hadviselés tekintetében. Az ezt megelőző korszak háborúit általában a defenzív stratégiai gondolkodással szokták jellemezni, melynek megjelölésére jellemzően a „*metodizmus*” fogalmát használják. Tömören összefoglalva, ez alatt a manőverező, csatakerülő, offenzívában és defenzívában is erősen a meglévő erődrendszerekre támaszkodó hadművelleti gondolkodást értik, melynek nem volt célja a döntés kikényszerítése, csupán egy kompromisszumos fegyverszünet, vagy béke megkötése, amellyel lehetőleg minél előbb le lehetett zárni a háborút.¹⁰¹ Ehhez képest a francia háborúk időszakát a korábbi időkhez képest hadászati és harcászati szinten is feltűnően támadószellemű hadviselés jellemezte. Felmerül azonban a kérdés, hogy melyek voltak azok a háttérben meghúzódó folyamatok és befolyásoló tényezők, amelyek ezt előidézték? A hadtörténelem és általában a hadtudomány a hadviselésben és a hadügyekben bekövetkező változásokat, kiváltképp a történelem egyes szakaszaiban, a haditechnikai változásokra vezeti vissza. A 15. században kibontakozó hadügyi forradalom teoretikusai így például szoros összefüggést véltek felfedezni a tűzfegyverek megjelenése és a régi középkori típusú hadviselés lehanyaglása, valamint az állandó hadseregek megjelenése között. A kérdés természetesen összetett, hiszen a haditechnikai eszközök birtoklásához és beszerzéséhez elengedhetetlen a megfelelő szintű anyagi háttér is, ami viszont sokszor, főleg az ipari forradalmat megelőző időszakban, szorosan összefüggött a demográfiával is. Nem véletlen, hogy a hadügyi forradalom valójában egy gazdasági és egy demográfiai „*forradalommal*” együttesen valósult meg. A demográfiai növekedés ugyanis részben az adózók, részben pedig a hadsereg számára felhasználható humán erőforrások mértékét is megnövelte, amely így hosszútávon a fegyveres erők létszámnövelését, és az állomány megfelelő haditechnikai eszközökkel történő felszerelését is lehetővé tette.¹⁰² A 18-19. század fordulóján viszont nem találkoznak ilyen jellegű demográfiai, gazdasági, vagy éppen haditechnikai „*forradalmakkal*”. A hadviselés átalakulásával kapcsolatos válaszokat tehát másutt kell keresnünk.

A hadszervezeti és az ezzel szorosan összefüggő taktikai rendszerek sem adnak e tekintetben megnyugtató magyarázatot, hiszen a korszakra jellemző magasabb hadművelleti és harcászati egységek, az összefegyvernemi csapatok alkalmazása, illetve a tipikusnak vélt, a könnyűgyalogság csatárláncalkazatával támogatott oszlopharcászat szintén nem számítottak ismeretlennek, és az igazi különbség inkább ezek alkalmazásának intenzitásában nyilvánult meg.¹⁰³ Mindezt figyelembe véve, ha elfogadjuk azt a tételt, miszerint a francia háborúk korát elsősorban a stratégiai gondolkodás szintjén különböztethetjük meg a *metodizmus* korától, úgy azt mondhatjuk, hogy a hadkiegészítési rendszerek átalakulása

¹⁰¹ Kivételek természetesen akadtak. E tekintetben igen érdekes meglátásokat közöl az újabb munkák közül Jeremy Black és Claus Telp, akik elsősorban *Nagy Frigyes*t említik ellenpéldaként. Vö. Black, Jeremy: *European Warfare 1660-1815*. UCL Press. 1994. 67-78. o., Telp i. m. 7-15. o.

¹⁰² vö. a tanulmány első részével Molnár Gábor i. m. 110-111. o.

¹⁰³ vö. Hahner i. m. 13-16. o., Telp i. m. 14-16. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

legalább annyira központi szerepet játszott ebben, mint az itt felsorolt tényezők. Az új stratégiai elvek alapján szerveződő hadseregek vezénylete és fenntartása ugyanis egészen más szükségleteket követelt meg, melyek szorosan összefüggtek a hadkiegészítéssel is. A korábbi időkhöz képest képzetesebb, a magasabb egységek és összefegyvernemi csapatok vezetését megfelelően ellátni képes tisztikarra volt szükség, melynek előfeltétele volt, hogy az előmenetelt ne az egyén vagyona, illetve születése határozza meg, hanem katonai végzettsége, illetve érdemei. Mindemellett a fegyveres erők létszámában is ugrásszerű növekedés mutatkozott tárgyalt időszakunkban, és ezeket a létszámgigényeket, tekintettel az újszerű harcászatra, melyben a veszteségek arányaiban sokkal nagyobbak voltak, ezért szükségessé vált a megfelelő humánbázis hosszabb távú biztosítása is.

háború megnevezése	csatában résztvevő hadseregek átlagos létszáma	100 000 fő feletti összegzett létszámú csaták	csaták száma évente
Harmincéves háború (1618-1648)	19 000 fő	1 db	2,88 db
XIV. Lajos háborúi (1689-1713)	40 000 fő	7 db	9,24 db
II. Frigyes háborúi (1740-1763)	47 000 fő	12 db	13,2 db
Francia forradalmi háborúk (1793-1802)	45 000 fő	12	44,4 db
Napóleon háborúi (1803-1815)	84 000 fő	37 db	92,4 db

A csaták számának és a csatákban résztvevő hadseregek létszámának összevetése 1618 és 1815 között¹⁰⁴

E tekintetben pedig a hadkiegészítési rendszerek átalakítása különösen fontossá vált. Ennek elsődleges előfeltétele pedig a jog és a politikai gondolkodás „*forradalma*” volt. A *törvény előtti egyenlőség* deklarációjával felszámolták a hadsereg szervezeti hierarchiáját nagyban meghatározó előmeneteli korlátokat, valamint előkészítették a talajt a későbbi modern tömeghadseregek szervezéséhez nélkülözhetetlen *általános had- és honvédelmi kötelezettségek* elvének lefektetéséhez, továbbá az állampolgári és alkotmányos jogok biztosítása révén az állampolgárokat érdekelte is tették hazájuk védelmében. Megjelent tehát a nem pejoratív értelemben vett *nacionalista* gondolkodás is, amely idővel „*alapérték-ké*” is tette, hogy a nemzet és a haza védelme minden polgár közös ügye.

¹⁰⁴ Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az előlőttő fegyverek korában - A fegyvergyártás, a fegyverzet és a haderőszervezés hatása a hadművészet fejlődésére. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2015. 331. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. An Account of the Scottish Regiments with the Statistics of Each, from 1808 to March 1861. Edinburgh, 1862.
2. Ashby, Ralph: Napoleon Against Great Odds. The Emperor and the Defenders of France, 1814. Praeger. 2010.
3. Berkó István: Horvát határőr csapatok felfrissítése magyar ujonccal (1797). In: Hadtörténelmi Közlemények. 1942. 201–214. o.
4. Bernt Engelmán: Poroszország. A lehetőségek hazája. Gondolat. Budapest, 1986.
5. Black, Jeremy: European Warfare 1660–1815. UCL Press. 1994.
6. Blanton, Harold B.: Conscription in France during the era of Napoleon. In: Stoker – Schneid – Blanton – Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs? Routledge. 2009. 6–23. o.
7. Boerke, Arthur Mark: Conscription in the Habsburg Empire to 1815. In: Stoker – Schneid – Blanton – Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs? Routledge. 2009. 66–83. o.
8. Brand, Theodor: Der Befreiungskrieg von 1813, 1814 und 1815. I Band. 33–34. o.
9. Burnham, Robert–McGuigan, Ron: The British Army against Napoleon: Facts, Lists, and Trivia 1805–1815. Frontline Books. 2010.
10. Clode, Charles M.: The Military Forces of the Crown; Their Administration and Government. Vol. I-II. London, 1869.
11. Conolly, S. J.: Divided Kingdom, Ireland 1630–1800. Oxford University Press. 2008.
12. Criste, Oskar: Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. I. Band. Wien, 1907.
13. Der Feldzug des Jahres 1809. in Süddeutschland. Wien, 1864.
14. Dolman, Everett Carl: The Warrior State. How Military Organization Structures Politics. Palgrave Macmillan. 2004.
15. Egyetemes jogtörténeti szöveggyűjtemény. Összeállította: Horváth Attila. 2012. <https://jak.ppke.hu/jogtorteneti-tanszek/oktatott-targyak/osztatlan-jogasz-ma-szak>
16. Eustaphie, Alexis: The Resources of Russia, in the Event of a War with France; with a short description of the Cozaks. Boston, 1813.
17. Fortescue, William J. W.: A History of the British Army. Vol. I-XIII. 1899–1930.
18. Fortescue, John W.: The County Lieutenancies and the Army 1803–1814. London, 1909.
19. Fremont-Barnes, Gregory (ed.): The Encyclopedia of the French Revolutionary and Napoleonic Wars. A Political, Social, and Military History. ABC-CLIO. 2006.
20. Gömör Gusztáv: Ausztria hadereje az 1792-től 1866-ig folytatott háborúkban. In: Hadtörténelmi Közlemények. 1893. 394–425. o.
21. Hahner Péter: A Bastille-től Waterlooig. Zrínyi Katonai kiadó. Budapest, 1989.
22. Hartley, Janet M: Russia, 1762–1825: Military Power, the State and the People. Praeger Publishers. London, 2008.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

23. Hippler, Thomas: *Citizens, Soldiers and National Armies. Military Service in France and Germany, 1789–1830.* Routledge. 2008.
24. Horsetzky, Adolf von: *Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792.* Wien, 1905.
25. Jany, Curt: *Geschichte der Königlich Preußische Armee. 4. Band. 1807 bis 1914.* Berlin, 1933.
26. Kagan – Kagan, Frederick, W.: *The Military Reforms of Nicholas I. The Origins of the Modern Russian Army.* St. Martin's Press. New York, 1999.
27. Keep, John L. H.: *Soldiers of the Tsar. Army and Society in Russia 1462–1874.* Clarendon Press. Oxford, 1985.
28. Lange, Eduard: *Geschichte der preußischen Landwehr seit Entstehung derselben bis zum Jahre 1856.* Berlin, 1857.
29. LeDonne, John P.: *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650–1831.* Oxford University Press. 2004.
30. Liebenstein, Ludwig August Friedrich von: *Der Krieg Napoleons gegen Rußland in den Jahren 1812 und 1813. I. Theil.* Frankfurt am Main, 1819.
31. Linch, Kevin: *Britain and Wellington's Army. Recruitment, Society and Tradition, 1807–1815.* Palgrave Macmillan. 2011.
32. Mikaberidze, Alexander: *Conscription in Russia in the late eighteenth and early nineteenth centuries. „For faith, Tsar and Motherland”.* In: Stoker – Schneid – Blanton – Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): *Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs?* Routledge. 2009. 46–65. o.
33. Molnár Gábor: *A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648-1870) I. rész.* In: *Hadtudományi Szemle. 8. évf. 1. sz. (2015.)* 109–142. o.
34. Müller, Franz: *Die kaiserlich-königliche Armee seit Errichtung der stehenden Heere bis auf die neueste Zeit. I. Band.* Prag, 1845.
35. Nagy-L István: *A császári-királyi hadsereg 1765–1815. Szervezettörténeti és létszámviszonyok.* Pépa, 2013.
36. Poór János: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12.* Univesitas Kiadó. Budapest, 2003.
37. Rázsó Gyula (szerk.): *A hadművészet Középkori és Újkori Klasszikusai.* Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1974.
38. Rothenberg, Gunther: *The Art of Warfare in the Age of Napoleon.* Indiana University Press. 1980.
39. Schneid, Frederick C.: *Napoleonic conscription and the militarization of Europe?* In: Stoker – Schneid – Blanton – Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): *Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs?* Routledge. 2009. 189–206. o.
40. Scobie, Mackay I. H.: *An Old Highland Fencible Corps. The History of the Reay Fencible Highland Regiment of Foot, or Mackay's Highlanders 1794–1802. With an Account of its Services in Ireland during the Rebellion of 1798.* Edinburgh and London, 1914.
41. Sicard, François: *Histoire des institutions militaires des Français, suivie d'un aperçu sur la marine militaire. Tome I–IV.* Paris, 1831–34.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2016. IX. évfolyam 4. szám

42. Stein, F. von: Geschichte des Russischen Heeres vom Ursprunge desselben bis zur Thronbesteigung des Kaisers Nikolai I. Pawlowitsch. Hannover, 1885.
43. Talbot, Gerald F.: Analysis of the Organization of the Prussian Army. Berlin, 1871.
44. Telp, Claus: The Evolution of Operational Art. 1740–1813. From Frederick the Great to Napoleon. Frank Cass. London and New York 2005.
45. Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az elöltöltő fegyverek korában - A fegyvergyártás, a fegyverzet és a haderőszervezés hatása a hadművészet fejlődésére. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015.
46. Walter, Dierk: Meeting the French Challenge. Conscription in Prussia, 1807–1815. In: Stoker – Schneid – Blanton – Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs? Routledge. 2009. 24–45. o.
47. Wrede, Alphons Freiherr von: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. I. Band. Wien, 1898.